

เมืองโบราณในงานศึกษาเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรมภาคเหนือตอนบน
เชียงใหม่ - ลำพูน

นายสืบศักดิ์ แสนยาเกียรติคุณ

รายงานการศึกษาเฉพาะเรื่อง
ภายใต้โครงการวิจัยเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรมภาคเหนือตอนบน
ทุนสนับสนุนจาก
โครงการเมธีวิจัยอาวุโส คุณพรพีไล เลิศวิชา
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
ระยะปีที่ 2 (กันยายน 2547 – ตุลาคม 2548)

เมืองโบราณในงานศึกษาเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรมภาคเหนือตอนบน
เชียงใหม่ - ลำพูน

นายสีบศักดิ์ แสนยาเกียรติคุณ

รายงานการศึกษาเฉพาะเรื่อง
ภายใต้ โครงการวิจัยเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรมภาคเหนือตอนบน
ทุนสนับสนุนจาก
โครงการเมธีวิจัยอาวุโส คุณพรพิไล เลิศวิชา
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
ระยะปีที่ 2 (กันยายน 2547 – ตุลาคม 2548)

คำนำ

รายงานฉบับนี้เป็นการศึกษาเฉพาะเรื่องภายใต้โครงการวิจัยเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรมภาคเหนือตอนบน เชียงใหม่ – ลำพูน ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนทุนเมธีวิจัยอาวุโส สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ทุนวิจัยและพัฒนาฝ่าย 4 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย โดยมีคุณพรพิไล เลิศวิชา เป็นหัวหน้าโครงการ โดยเป็นการศึกษาในช่วงระยะปีที่ 2 (กันยายน พ.ศ.2547 – ตุลาคม พ.ศ.2548)

การศึกษาเกี่ยวกับเมืองโบราณในงานศึกษาเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรมภาคเหนือตอนบน เชียงใหม่ – ลำพูน เป็นประเด็นต่อเนื่องจากประเด็นของการศึกษาเรื่อง การฟื้นฟูเมืองประวัติศาสตร์ในแอ่งเชียงใหม่ – ลำพูน ที่ผ่านมาในช่วงปีแรก ซึ่งในรายงานฉบับนี้ว่าด้วยเรื่องราวทางวัฒนธรรมของเมืองโบราณที่มีปรากฏในพื้นที่ศึกษา คือ จังหวัดเชียงใหม่และลำพูน เมืองโบราณซึ่งมีการตั้งถิ่นฐานมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นสำคัญนั้น เราทราบกันดีในนามของวัฒนธรรมล้านนาไท รายงานนี้ยังเป็นการนำเสนอมุมมองทางด้านของการผังเมืองเป็นสำคัญ และมีวัตถุประสงค์ต้องการค้นคว้าเรื่องราวว่าด้วยการใช้ประโยชน์จากที่ดินของเมือง ว่ามีรูปแบบและคุณลักษณะอย่างไรในกลุ่มบ้านเมืองวัฒนธรรมล้านนาไท เนื้อหาเรื่องราวของความเป็นเมืองโบราณในรายงานฉบับนี้ล้วนแล้วแต่ใช้ข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์ในศาสตร์ด้านต่างๆมาใช้ โดยเป็นการประมวลให้เห็นภาพของเมืองผ่านศาสตร์ทางด้านการผังเมือง องค์ความรู้จึงอยู่ในลักษณะของการรวบรวมและนำเสนอด้วยมุมมองของศาสตร์ทางด้านนี้ ซึ่งเป็นการความเข้าใจต่อเมืองโบราณในระบบต่างๆ คือ กายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม อันเป็นลักษณะที่เป็นแบบองค์รวม นอกเหนือไปจากการทำความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์ เหตุการณ์เรื่องราวของบุคคล สถานที่ และเวลาเท่านั้น

ผู้เขียนรายงานได้รับความกรุณาจากหัวหน้าโครงการฯ และคณะนักวิจัยทุกท่านในโครงการมาตลอด ในเรื่องของคำแนะนำ เป็นที่ปรึกษาตลอดหนึ่งปีที่ใช้เวลาเขียนและแก้ไขรายงานฉบับนี้ ขอขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่งต่ออาจารย์เชียรชาย อักษรดิษฐ์ ที่ได้ชักชวนให้เข้าร่วมกับโครงการฯในฐานะผู้ช่วยนักวิจัยเมื่อเปิดโครงการใหม่ๆ แม้ว่าจะด้วยปัญหาด้านสุขภาพที่ทำให้ต้องมีการปรับเปลี่ยนสถานะภาพมาเป็นนักวิจัยเฉพาะเรื่องก็ตาม แต่การทำงานด้านวิจัยตลอดระยะสามปีกับคณะวิจัยทั้งโครงการ ทำให้ผู้เขียนได้รับแนวคิดและวิธีการใหม่ๆ ในการทำงานด้านวิจัย โดยเฉพาะการวิจัยภาคสนามที่บ่อยครั้งมีโอกาสดำรงภาคสนามไปกับทีมงานฯ นับว่าเป็นการเพิ่มพูนประสบการณ์ด้านการวิจัยให้กับผู้เขียนเป็นอย่างยิ่ง จึงขอกราบขอบพระคุณทุกท่านทั้งที่ได้เอื้อนามและไม่ได้เอื้อนามมาข้างต้นไว้ ณ ที่นี้

สืบทศักดิ์ แสนยาเกียรติคุณ
นักวิจัย

สารบัญ

คำนำ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญภาพ	จ
สารบัญแผนที่	ช
สารบัญแผนภูมิ	ฅ
บทนำ	1
ที่มา ความสำคัญ และแนวคิดของการศึกษาเมืองโบราณในอาณาจักรล้านนา ตำนานและพื้นเมืองเมืองโบราณ	1 5
สภาพทั่วไป	10
ภูมิศาสตร์ประเทศไทย	10
ภูมิศาสตร์ภาคเหนือ	23
เมืองโบราณก่อนแคว้นในแอ่งที่ราบเชียงใหม่ – ลำพูน	43
เมืองโบราณในแอ่งที่ราบเชียงแสน เชียงราย และฝาง	43
เมืองโบราณในแอ่งที่ราบเชียงเชียงใหม่ – ลำพูน	45
เมืองโบราณในแอ่งที่ราบเชียงใหม่ – ลำพูน : กำเนิดและพัฒนาการ	54
ความเป็นเมือง	54
ภูมิหลังการสร้างบ้านแปงเมืองในแอ่งพื้นที่เชียงใหม่ – ลำพูน	55
ความเป็นเมืองโบราณในเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรม	70
การผังเมืองโบราณล้านนาไท	117
บทสรุป	119
บรรณานุกรม	121
ประวัติผู้เขียน	123

สารบัญภาพ

ภาพแสดงเขตภูเขาสูงใน เทือกเขาถนนธงชัย	13
ภาพแสดงเขตพื้นที่ราบลุ่มภาคกลาง	14
ภาพแสดงเขตพื้นที่ราบลุ่มและภูเขาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภูเขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์	15
ภาพแสดงเมฆหมอกหนาในเขตภูเขาสูง	17
ภาพแสดงสภาพอากาศในฤดูฝน	18
ภาพแสดงที่ตั้งสัมพันธ์ของภาคเหนือ	23
ภาพแสดงเขตที่ราบลุ่มระหว่างภูเขาในเขตภาคเหนือ – แอ่งวังเหนือ ลำปาง	24
ภาพแสดงภูมิประเทศในภาคเหนือ	25
ภาพแสดงแนวภูเขาในภาคเหนือ – ทิวเขาผีปันน้ำ	26
ภาพแสดงพื้นที่ริมน้ำท่วมถึง – น้ำแม่วัง วังเหนือ จังหวัดลำปาง	28
ภาพแสดงระบบการใช้น้ำในการทำนาของชาวนาในภาคเหนือ	30
ภาพแสดงพื้นที่ป่าซึ่งมีความต่อเนื่องจากพื้นที่การเกษตรกรรมและอยู่อาศัยของผู้คน	31
ภาพแสดงการทำนาของผู้คนในภาคเหนือ	34
ภาพการทำงานสลักไม้ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน	35
ภาพการทอผ้าของชาวกะเหรี่ยง อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน	36
ภาพแสดงการทำลาดับของคนพื้นเมือง	37
ภาพแสดงงานสรงน้ำพระธาตุ – เวียงกุมกาม เชียงใหม่	38
ภาพแสดงศาสนสถานร้างเวียงท่ากาน อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่	39
ภาพแสดงสภาพทางด้านกายภาพของเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน พ.ศ.2547	39
ภาพแสดงทัศนียภาพของเมืองเชียงใหม่	40
ภาพแสดงภูมิประเทศที่ราบลุ่มน้ำปิง บริเวณเมืองลำพูน	47
ภาพแสดงภาพถ่ายทางอากาศเวียงโบราณแห่งหนึ่งใกล้บริเวณเชิงเขาอุจบรรพต	48
ภาพแสดงเวียงท่ากาน ในเขตอำเภอสันป่าตอง	49
ภาพดอยหลวงเชียงดาว สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ – ที่สิงสถิตของเจ้าหลวงคำแดง	52
ภาพงานเลี้ยงผีปู่แสะ – ย่าแสะ ดินดอยคำ แม่เหียะ เชียงใหม่	53
ภาพแสดงสภาพภูมิประเทศในแอ่งเชียงใหม่ – ลำพูน	56
ภาพทางอากาศ เมืองหริภุญไชย	57
ภาพอนุสาวรีย์พระนางจามเทวี เมืองลำพูน	59
ภาพ พระธาตุหริภุญไชย	62
ภาพ เจดีย์กู่กุด วัดจามเทวี อ.เมือง ลำพูน	63
ภาพถ่ายทางอากาศฝั่งเวียงเชียงใหม่	66
ภาพแสดงที่ราบลุ่มน้ำแม่กกและน้ำฝาก	72
ภาพแสดงเวียงเชียงใหม่	84
ภาพแสดงเวียงเชียงดาว อ.เชียงดาว	85
ภาพการเดินทางเข้าภาค ภาคเต่า เมืองเชียงคอง ประเทศเมียนมาร์	86

ภาพสภาพทั่วไปของภาค ภาคใต้เมืองเชียงคอง ประเทศเมียนมาร์	86
ภาพสภาพทั่วไปของการตั้งบ้าน เมืองเชียงคอง ประเทศเมียนมาร์	87
ภาพการทำนาในเมืองเชียงคอง ประเทศเมียนมาร์	88
ภาพพื้นที่ทำนาในแอ่งที่ราบลุ่มแม่วัง อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง	90
ภาพแสดงประตูโขงและสิ่งทางขึ้นวัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง	92
ภาพแสดงประตูโขงวัดมหาโพธาราม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่	93
ภาพวิหารลายคำ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่	95
ภาพวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง	96
ภาพวิหารจตุรมุข วัดปงสนุก อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง	97
ภาพอุโบสถสองสงฆ์ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่	98
ภาพเจดีย์ 12 นักฆัตร วัดบ้านเด่น อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่	100
ภาพหอไตรวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร อำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่	101
ภาพกฎวิปัสสนา วัดช้างค้ำ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน	102
ภาพลานทราย วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง	103
ภาพหอกลอง วัดบ้านเด่น อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่	104
ภาพศาลาบาตร วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง	105
ภาพหอเสื่อวัด วัดปราสาท อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่	106
ภาพศาลาจัตุรมุข วัดตันเกว้น (อินทราวาส) อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่	107
ภาพการเลี้ยงผีปู่และย่าแสะ	108
ภาพคอยหลวงเชียงดาว	108
ภาพแสดงจำลองพื้นที่ช่วงเวียงเชียงใหม่	109
ภาพแสดงการสร้างฝายกั้นน้ำแม่แตงของชาวเมืองคอง	110
ภาพแสดงเส้นทางเดินระหว่างบ้านสู่บ้าน	111
ภาพแสดงเส้นทางลำเหมือง ทดน้ำจากแม่น้ำเข้าสู่พื้นที่นา บ้านก่อ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง	111
ภาพแสดงหอเจ้าพ่อผาญและดงเมือง เชียงคอง รัฐฉาน ประเทศเมียนมาร์	115

สารบัญแผนที่

แผนที่แสดงเขตเศรษฐกิจพัฒนาภาคเหนือตอนบนแอ่งเชียงใหม่ – ลำพูน	8
แผนที่แสดงประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	11
แผนที่แสดงการกระจายตัวของชุมชนในเขตเศรษฐกิจพัฒนาภาคเหนือตอนบน	33
แผนที่แสดงภูมิประเทศในแอ่งที่ราบเชียงใหม่	41
แผนที่แสดงภูมิประเทศในแอ่งที่ราบเชียงใหม่	42
แผนที่แสดงการขยายตัวของแคว้นโยนก	44
แผนที่จำลองอาณาจักรต่าง ๆ ที่มีการตั้งถิ่นฐานในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	61
แผนที่แสดงสายน้ำแม่ในเขตจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน	71
แผนที่จำลองบ้านเมืองโบราณภายใต้การปกครองของแคว้นล้านนาไทในพุทธศตวรรษที่ 19	73
แผนที่แสดงเวียงเชียงใหม่ ลุ่มน้ำแม่กก	75
แผนที่แสดงเวียงกุมกามก่อนการสร้างเวียงนพบุรีศรีนครเชียงใหม่	77
แผนที่แสดงเวียงนพบุรีศรีนครเชียงใหม่	79

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิ Cultural Time Line	9
แผนภูมิจำลองแสดงที่ตั้งเมืองและเครือข่ายเมือง	50
แผนภาพ จำลองแสดงที่ตั้งภูมิศาสตร์การสร้างบ้านเมืองโบราณ	52

ที่มา ความสำคัญ และแนวคิดของการศึกษาเมืองโบราณในอาณาจักรล้านนา

รายงานเรื่อง “เมืองโบราณในงานศึกษาเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรมภาคเหนือตอนบน เชียงใหม่-ลำพูน” เป็นโครงการย่อยที่ทำการศึกษาคู่เนื่องกับประเด็น “การฟื้นฟูเมืองประวัติศาสตร์ใน แอ่งเชียงใหม่-ลำพูน” ภายใต้โครงการวิจัยเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรมภาคเหนือตอนบน ซึ่งได้รับการ สนับสนุนจากทุนเมธีวิจัยอาวุโส สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และทุนวิจัยและพัฒนา ฝ่าย 4 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) โดยมีคุณพรพิไล เลิศวิชา เป็นหัวหน้า โครงการฯ ทำการศึกษาครอบคลุมพื้นที่เขตจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูน เนื้อหาหลักของ การศึกษาเกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจวัฒนธรรมเป็นประเด็นสำคัญ (แผนที่ 1 เขตเศรษฐกิจวัฒนธรรม ภาคเหนือตอนบนโหล่งเชียงใหม่- ลำพูน, หน้า 8)

สำหรับเนื้อหาการศึกษาเกี่ยวกับเมืองโบราณฯ จะเป็นการนำเสนอเนื้อหาเรื่องราว ของเมืองที่ปรากฏในวัฒนธรรมทริภุญไชยและวัฒนธรรมล้านนาไทเป็นหลัก ว่าด้วยการกำเนิดของ เมือง แนวความคิดการสร้างเมือง การวางผังเมือง ระบบชุมชน เครือข่ายของเมืองและเส้นทางสาย วัฒนธรรม อันเป็นเรื่องราวการตั้งถิ่นฐานในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13 - 22 โดยมีส่วนของเนื้อหา เรื่องราวการสร้างบ้านแปงเมืองที่ดำเนินเหตุการณ์มาก่อนช่วงระยะเวลาดังกล่าวด้วยส่วนหนึ่ง (แผนภาพ 1 Cultural Time Line, หน้า 9)

รายงานฉบับนี้เป็นมุมมองที่เสนอความเป็นเมืองจากฐานความรู้ทางด้านการผังเมือง เป็นหลัก ซึ่งเป็นการนำเอาพื้นฐานองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ การเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม งานศิลปกรรม ฯ มาใช้ประกอบกัน บางประเด็นเป็นข้อถกเถียงในทางวิชาการที่ยังไม่มี ข้อสรุปที่แน่ชัด การทำความเข้าใจถึงเหตุการณ์ซึ่งย้อนเวลากลับหลังไปในประวัติศาสตร์นั้นบาง เหตุการณ์ จะพบว่ามัลักษณะเนื้อความเป็นปฏิกิริยาไปบ้าง ซึ่งชวนให้เกิดจินตนาการจนเกินความ เป็นจริงไปเลย แม้กระนั้นก็ตามเรื่องราวต่างๆ ที่ได้ผ่านการบันทึกมาเหล่านั้นล้วนทรงคุณค่าต่อการ ทำความเข้าใจถึงวิถีคิดของคนรุ่นโบราณ ในแต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดี

สำหรับเรื่องราวของการผังเมืองนั้นมีลักษณะความเป็นศาสตร์และศิลป์ (Art and Science) ที่มีลำดับพัฒนาการทั้งเนื้อหาและเรื่องราวมายาวนาน จนกระทั่งในปัจจุบันเนื้อหาที่ ทำการศึกษามีลักษณะเป็นแบบองค์รวมมากขึ้นและเน้นความสัมพันธ์ของปัจจัยต่างๆ ที่ก่อกำเนิด ขึ้นมาเป็นเมืองๆหนึ่งได้ อย่างไรก็ตามเรื่องราวเกี่ยวกับเมืองเองก็ยังมีการศึกษาและอธิบายใน ลักษณะเป็นทั้งแบบองค์รวมหรือแยกเป็นประเด็นๆออกไปเช่นเดียวกัน อาทิ เนื้อหาเกี่ยวกับทฤษฎี ของเมือง รูปแบบและแนวความคิดการวางผังเมือง หน้าที่ประโยชน์ใช้สอยของเมืองหรือความมุ่ง หมายของเมืองที่ต้องการให้เป็น อาทิ ความสะดวกสบายของเมือง สุขอนามัยของเมือง เมืองป้อม ปราการที่เน้นการป้องกันตนเอง ความสวยงามของเมือง เป็นต้น จึงเห็นได้ว่า “เมือง” นั้นสามารถจะ ถูกอธิบายได้อย่างหลากหลาย ซึ่งประเด็นการศึกษาทางด้านการผังเมืองก็คือ การศึกษาเรื่องราว ของคนและการใช้ประโยชน์ในที่ดินจากผู้อยู่อาศัยอยู่ ณ สถานที่นั้นๆ อันเป็นกิจกรรมต่างๆของผู้คน นั้นเอง นอกจากนั้นการมองมิติด้านเวลาไม่ว่าจะเป็นอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ก็เป็นสิ่งที่การผัง

เมืองจะต้องไปข้องเกี่ยวกับเสมอๆ เพราะว่าเรื่องของเมืองเป็นเรื่องของการพัฒนาและการอนุรักษ์ไปในตัว

การศึกษาเกี่ยวกับเมืองโบราณในเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรมภาคเหนือตอนบน เชียงใหม่ - ลำพูน นี้ จำเป็นที่จะต้องปรับภาพแนวทางให้เกิดความสอดคล้องไปบนพื้นฐานทางสังคม วัฒนธรรมในอดีต โดยเฉพาะข้อมูลความรู้ทางประวัติศาสตร์ได้มีการศึกษาวิเคราะห์และตีความมาแล้ว ใช้เป็นแนวทางการค้นหาคุณลักษณะความเป็นเมืองโบราณที่มีปรากฏในอดีตของพื้นที่อันมีวัฒนธรรมหลัก คือ วัฒนธรรมล้านนาไท ตามจุดมุ่งหมายเพื่อการอธิบายตัวตน การต่อยอดถึงความมั่งคั่ง การรักษามรดกทางสังคมและวัฒนธรรม อันจะก่อให้เกิดความสำนึกมากขึ้นในการรักษาพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ซึ่งบรรพบุรุษได้สร้างขึ้น พัฒนาจนเกิดความเจริญรุ่งเรือง และส่งต่อมาถึงยังคนรุ่นปัจจุบันนี้ ดังเป้าประสงค์ใหญ่ของโครงการวิจัยเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรมภาคเหนือตอนบน ที่ต้องการอธิบายตัวตนของผู้คนในแอ่งเชียงใหม่ - ลำพูน ให้ได้ ดังหัวหน้าโครงการฯ ได้กล่าวไว้ว่า

"...การทำความเข้าใจเขตเศรษฐกิจและวัฒนธรรมภายในของ
ตนเอง จะทำให้ชุมชน (และรวมทั้งรัฐ) เข้าใจประวัติศาสตร์และ
เส้นทางของเขตและการประกอบขึ้นของเขตอย่างชัดเจน การ
เข้าใจจะนำไปสู่การนิยามตนเองอย่างถูกต้อง ไม่หลงไปกับ
คำอธิบายเรื่องแผนที่เส้นแบ่งชนิดต่างๆที่ผู้อื่นขีดให้ หรือเรียกร้อง
เอง การศึกษาเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรมจากมุมมองของท้องถิ่น
จะทำให้ชุมชนช่วงชิงการเป็นผู้นิยามและผลิตซ้ำความคิดความ
เข้าใจ ความสำนึกเกี่ยวกับตัวตน เส้นทางของประวัติศาสตร์และ
วัฒนธรรมที่ผ่านมาจะช่วยอธิบายความมั่งคั่งและหนทางที่ควรเดิน
ต่อไป ไม่ตกเป็นเหยื่อหรือถูกทำลายลงด้วยอำนาจของระบบ
โลกาภิวัตน์ แม้วานวันเส้นแบ่งเขตประเทศจะไร้ความหมายและ
นับวันรัฐเดี่ยวจะลดความสำคัญลง แต่มิได้หมายความว่า ชุมชน
และเขตการผลิตต่างๆ จะลดทอนความมั่งคั่ง ความหมาย และ
ความสำคัญของตน แท้ที่จริง ควรเร่งทำการศึกษาเขตเศรษฐกิจ
และวัฒนธรรมภายใน เพื่อผลิตซ้ำความมั่งคั่ง สืบทอด
ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมนี้ ขยายนิยามและบูรณาการเขต
เศรษฐกิจใหม่ที่สอดคล้องกับระบบภูมิโนเวสที่เปลี่ยนแปลงไป
เทคโนโลยีการผลิตใหม่ๆที่เหมาะสม พร้อมทั้งแสวงหาหนทาง
ต่างๆ สร้างเครือข่ายเขตเศรษฐกิจและวัฒนธรรมท้องถิ่นหน่วย
ต่างๆ ให้มีพลวัตที่มั่นคงสืบไปในอนาคต..."¹ (พรพิไล เลิศวิชา,
2546)

¹ พรพิไล เลิศวิชา, "ทำไมจึงต้องศึกษาเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรม," เอกสารประกอบการสัมมนาเปิดโครงการวิจัยเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรมภาคเหนือ ณ ห้องสุเทพ โรงแรมเชียงใหม่ฮิลล์ วันที่ 21 กันยายน 2546 โดยทุนสนับสนุนจากทุนแมริวิชัยอาวุโส สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และทุนวิจัยและพัฒนาฝ่าย 4 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย , หน้า 7.

ตั้งแต่สมัยโบราณกาลมานั้นบรรพบุรุษของเรามีการรวมกลุ่มตามเผ่าพันธุ์และสร้างเครือข่ายโยงใยความสัมพันธ์ทางการปกครองจนบ้านเมืองมีความเข้มแข็งเป็นปึกแผ่นมั่นคง สามารถกำหนดรูปแบบวิถีชีวิตทางสังคมของแต่ละ ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม สร้างองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาด้านต่างๆจนเป็นระบบระเบียบ บางเผ่าพันธุ์ได้รวบรวมกำลังคน สร้างอำนาจทางการเมืองการปกครองสามารถควบคุมพื้นที่ เส้นทาง ตลอดจนทรัพยากรต่างๆได้อย่างเบ็ดเสร็จ จากนั้นได้สร้างบ้านเล็กเมืองน้อย รวมตัวกันกระทั่งเป็นเมืองขนาดใหญ่ ทำให้เกิดรูปแบบทางสังคมแบบเมืองขึ้นมา จนกระทั่งสามารถที่จะพัฒนาเมืองขึ้นไปเป็นแคว้นได้ในที่สุด

สภาพทางสังคมในอดีตนั้น ผู้นำทางวัฒนธรรม เป็นผู้มีบทบาทสูงในการนำพาบ้านเมืองไปสู่ความรุ่งเรืองหรือตกต่ำได้ ไม่ว่าจะเป็นทั้งผู้นำทางการเมืองการปกครองหรือผู้นำความคิดความเชื่อ เพราะในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาเห็นได้ว่า บางยุคบางสมัยที่ผู้นำการปกครองเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ ก็จะทำให้เกิดความพยายามนำสิ่งที่มีความเจริญมาพัฒนาบ้านเมืองของตนเองไม่จำเป็นการนำศาสนามาใช้เป็นเครื่องมือในการสอนสั่งผู้คน การนำแนวคิดรูปแบบการปกครองมาบริหารปกครองบ้านเมือง การใช้บุคคลที่มีความรู้ความสามารถมาช่วยงานบริหารงานราชการ การสร้างกฎหมายขึ้นมาใช้ตัดสินคดีความต่างๆ เป็นต้น ซึ่งหากผู้นำไร้ความสามารถได้ขึ้นปกครองบ้านเมืองก็จะเป็นผู้นำพาบ้านเมืองนั้นไปสู่การล่มสลายในที่สุด ในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยปัจจุบันนี้ มักปรากฏผู้นำที่เป็นวีรบุรุษอยู่เสมอในตำนานต่างๆ ซึ่งสามารถทำการสร้างบ้านเมือง และอาณาจักรของตนเองให้เกิดความยิ่งใหญ่ได้ วีรบุรุษหลายๆคนยังคงความสำคัญ และมีเรื่องราวให้เล่าขานอยู่ในแต่ละท้องถิ่นสืบต่อเนื่องมาอย่างไม่ขาดสาย ทั้งการขยายอำนาจไปยังดินแดนต่างๆ ของผู้ครองแคว้นหนึ่งๆนั้น ทำให้เราได้ทราบถึง การมีอยู่ของบ้านและเมืองต่างๆ ของแต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดี ดังเรื่องราวที่ปรากฏในแต่ละช่วงเวลาหากนำมาเชื่อมโยงในแกนของเวลาจะทำให้ทราบถึงปัจจัยต่างๆที่ประกอบขึ้นมาเป็นเมืองในกลุ่มวัฒนธรรมหนึ่งได้เช่นกัน

เมือง เป็นหน่วยทางสังคมของมนุษย์ อันมีโครงสร้างทางกายภาพ ความซับซ้อนของมิติทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม มีความหลากหลายของเรื่องราวและเหตุการณ์เกี่ยวข้องกับผู้ที่ดำรงอาศัยอยู่ ณ ที่นั้นๆ ซึ่ง รศ.ดร. ธาดา สุทธิธรรม ได้อธิบายไว้ว่า “...หากเรายอมรับว่าวัฒนธรรมที่หลากหลายเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และเมืองเป็นผลงานทางวัฒนธรรมของมนุษย์ เมืองในสายวัฒนธรรมหนึ่งๆย่อมแตกต่างจากเมืองในสายวัฒนธรรมอื่นเนื่องจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในแต่ละสายวัฒนธรรมย่อมแตกต่างกันออกไป แม้อาจจะมีบางสิ่งบางอย่างพ้องกันบ้าง ด้วยเป็นความพ้องของลักษณะธรรมชาติบ้างหรือความพ้องของธรรมชาติมนุษย์บ้าง แต่ก็จะมีเมืองใดที่มีรูปแบบเหมือนกันโดยไม่ผิดเพี้ยน เมืองอาจมีความคล้ายคลึงกันเมื่ออยู่ในสายวัฒนธรรมเดียวกัน แต่ละเมืองย่อมไม่อาจเหมือนกันโดยสิ้นเชิง แม้เมื่อแรกเริ่มจะวางแผนการก่อสร้างให้เหมือนกันโดยมิผิดเพี้ยน แต่ปฏิภณระหว่างพลัทธิธรรมชาติกับพลัทธิมนุษย์ที่อยู่ ณ จุดที่แตกต่างกันจะมีผลทำให้รูปแบบของเมืองเปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยแห่งกาลเวลาเมืองใหม่ๆ ซึ่งเกิดขึ้นหลังจากกำเนิดของชุมชนแรกเริ่มแล้ว คุณจะมีได้เพื่อความอยู่รอดและปรับตัวเข้า

กับสภาพแวดล้อมเท่านั้น แต่จะเป็นสัญลักษณ์ของความรุ่งเรืองที่มีความสัมพันธ์กับระเบียบ ความสงบสุข และอำนาจ...²

ความเป็นเมือง สามารถอธิบายความหมายได้ในหลาย ๆ ลักษณะ สำหรับในศาสตร์ของการผังเมืองแล้วจะหมายถึง การตั้งถิ่นฐานอย่างถาวรในพื้นที่ขนาดใหญ่ที่ประกอบไปด้วยสิ่งก่อสร้างถาวร มีสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการสาธารณูปโภค สาธารณูปการ เมืองจะเป็นที่อยู่อาศัยของคนจำนวนมาก มีความหนาแน่นของจำนวนประชากรอยู่ในระดับสูง ประกอบอาชีพภาคนอกเกษตรกรรม เมืองแต่ละเมืองมีระบบการบริหารและการปกครองเป็นของตนเอง ลักษณะเด่นชัดของเมืองในสังคมที่มีความหลากหลายคือ เมืองประกอบจากองค์กรทางสังคมอย่างมากมายเป็นศูนย์รวมของชนบทรวมเนียมประเพณีพิธีการต่างๆ ดังนั้น เมืองไม่ว่าจะเป็นเมืองในอดีตหรือปัจจุบัน จึงกลายเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้การศึกษา ไม่ว่าเมืองยุ้นั้นทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางตลาดและพาณิชยกรรม เป็นศูนย์กลางของการบริหารงานราชการ เป็นศูนย์กลางขององค์กรประเภทต่างๆ หรือเป็นศูนย์กลางของการศาสนา ประเพณี และพิธีกรรม ฯ

ในกระบวนการวิวัฒนาการของเมืองนั้น เป็นธรรมชาติมนุษย์ที่มักมีการย้ายถิ่นฐานที่อยู่อาศัยเพื่อเสาะแสวงหาแหล่งอาหารที่มีความอุดมสมบูรณ์กว่า จึงทำให้เกิดการกระจายตัวที่มีรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานไปยังพื้นที่ต่างๆ ซึ่งมีความแตกต่างกันไปตามสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศ ภายหลังมีการรวมกลุ่มกันเป็นชุมชนขนาดเล็กตามความสัมพันธ์ของชาติพันธุ์ เกิดความเข้าใจถึงการอาศัยอย่างเป็นหลักแหล่งมากขึ้น รู้จักการสร้างสิ่งที่อยู่อาศัยในลักษณะถาวร มีระเบียบแบบแผนการดำรงชีวิตซึ่งเป็นกระบวนการสำคัญของการรวมกลุ่มกันเป็นชุมชน และติดต่อสัมพันธ์กันไปมาระหว่างกันทั้งภายในภายนอกเพื่อวัตถุประสงค์ต่างๆ เช่น การแลกเปลี่ยนสินค้า การแต่งงาน การถ่ายทอดทักษะฝีมือ เทคโนโลยี ฯ จากนั้นชุมชนได้พัฒนาจนเป็นเมืองในสมัยโบราณรูปแบบต่างๆ ด้วยปัจจัยทางด้านกายภาพ สภาพทางภูมิศาสตร์ ความจำเป็นทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ที่เห็นได้ชัดนั้นจะพบว่าเมืองส่วนใหญ่มักเจริญรุ่งเรืองขึ้นในบริเวณลุ่มแม่น้ำและที่ราบเป็นประการสำคัญ

เมืองโบราณที่เกิดขึ้นในภูมิภาคต่างๆของโลกนั้น ภูมิภาคหนึ่งคือในบริเวณดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีแม่น้ำสายสำคัญหลายๆ สาย ได้แก่ น้ำโขง น้ำสาละวิน น้ำอิรวดี น้ำเจ้าพระยา น้ำแดงและน้ำดำ นอกจากนั้นยังมีแม่น้ำสายรองๆ อีกจำนวนมากที่เป็นแหล่งของการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มาแต่โบราณ ลุ่มน้ำสำคัญของเมืองโบราณที่จะกล่าวในงานศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือ ดินแดนในแอ่งที่ราบลุ่มน้ำแม่ปิง อันเป็นสายน้ำหลักที่หล่อเลี้ยงแอ่งที่ราบเชียงใหม่ – ลำพูน ซึ่งเป็นเขตพื้นที่วิจัยของโครงการ ฯ

ผู้เขียนรายงานมีความเห็นว่าการทำความเข้าใจเมืองโบราณ จะเป็นส่วนหนึ่งที่จะอธิบายและทำความเข้าใจต่อระบบความสัมพันธ์ต่างๆ ในปัจจุบัน เป็นสิ่งที่บรรพบุรุษในอดีตได้สั่งสม ถ่ายทอด และส่งต่อมา โดยเฉพาะเรื่องราวทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม และจะเป็นส่วนสำคัญในการอธิบายความมีชีวิตของผู้คนในรุ่นปัจจุบัน ที่จะสืบทอดต่อไปได้ในอนาคตอีกด้วย ดังนั้นเรื่องราวของการสร้างบ้านแปงเมืองโบราณนั้นมีความน่าสนใจอยู่ไม่น้อยเลยทีเดียว รายงานนี้ต้องการอธิบายเรื่องราวมากกว่าข้อเท็จจริงบางประการจากอดีตที่ยาวนานย้อนลงไปเป็นเวลาพันๆปี อาจการยากยิ่ง

รศ. ดร. ธาดา สุทธิธรรม, ผังชุมชนและการใช้ที่ดิน ตายอารยธรรมเขมรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, (ขอนแก่น: บริษัท ขอนแก่นพิมพ์พัฒนา จำกัด, 2544), หน้า 17.

ที่จะสามารถอธิบายให้เกิดความถูกต้องทั้งหมด ถึงกระบวนการของความเป็นเมือง หรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเมือง องค์ประกอบต่าง ๆ ที่รวมตัวกันขึ้นมาจนเป็นคุณลักษณะของความเป็น "เมือง" จะเป็นสิ่งสะท้อนถึงควมมีชีวิตมีตนของผู้คนในพื้นที่ที่ได้ตั้งถิ่นอยู่ในปัจจุบันนี้ และเป็นคำตอบให้เราซึ่งเป็นคนในรุ่นปัจจุบันมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับพื้นที่ ผู้คน หรืออื่นๆ ส่งต่อถึงลูกหลานต่อไปในอนาคต

ตำนานและพื้นเมืองเมืองโบราณ

การสร้างบ้านแปงเมืองสมัยโบราณในเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรมภาคเหนือตอนบน เชียงใหม่ – ลำพูน มีเรื่องราวการกำเนิด พัฒนาจนเกิดความเจริญรุ่งเรือง กระทั่งเสื่อมลง และดับสูญไปในที่สุดนั้น เราทราบได้จากตำนานสำคัญๆ ดังนี้

ตำนานสิงหนวัติกุมาร

ตำนานนี้เป็นเรื่องราวของการเข้ามาสร้างบ้านแปงเมืองในที่ราบลุ่มน้ำกก ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๕ โดยสิงหนวัติกุมารนำพาผู้คนมาจากเมืองราชคฤห์นครหลวง ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะอยู่ในดินแดนทางตอนใต้ของประเทศจีน ประวัติศาสตร์บ้านเมืองในพื้นที่ดังกล่าวนี้ยังคงคู่ไปกับเรื่องราวทางพุทธศาสนา โดยเฉพาะการประดิษฐานพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้าในสถานที่ต่างๆ ที่ท้ายที่สุดบ้านเมืองได้ล่มสลายไปเพราะเกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๖ สิ้นสุดเชื้อสายของสิงหนวัติกุมารวงศ์ ที่ปกครองมาพันกว่าปี (มานิต วัลลิโภดม, 2516)

ตำนานมูลศาสนา

แต่งขึ้นโดยพระมหาเถระพุทธญาณ และพระพุทฺธพุกาม ไม่ปรากฏช่วงเวลาแน่ชัดในการเข้าใจว่าอาจแต่งขึ้น แต่เข้าใจว่าน่าจะมีขึ้นก่อนจามเทวีวงศ์และชินกาลมาลีปกรณ์ โดยมีเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ได้แก่ การแสวงหาพุทธธรรมของพระโพธิสัตว์โคตมะ การสืบทอดพุทธศาสนา การสืบทอดพุทธวัฒนธรรมสายเถรวาท และการเสื่อมสลายแห่งศาสนา ตำนานนี้ยังมีสาระสำคัญที่กล่าวถึงการสร้างบ้านแปงเมืองในอาณาจักรหริภุญไชยปรากฏอยู่ด้วย การเข้ายึดครองของพญามังรายและต่อเนื่องมาถึงการรับพุทธศาสนาลังกาวงศ์ในสมัยของพญาติโลกราช (บำเพ็ญ ะวิน, 2538)

จามเทวีวงศ์

เขียนเป็นภาษาบาลี แต่งขึ้นโดยพระโพธิ์รังสี พระภิกษุชาวเชียงใหม่ แต่จะแต่งขึ้นเมื่อใดนั้นไม่ปรากฏช่วงเวลาแน่ชัดเช่นกัน เป็นเรื่องราวที่กล่าวถึงการสร้างบ้านแปงเมืองของฤาษีในบริเวณลุ่มแม่น้ำปิง ราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๓ มีกลุ่มบ้านเมืองที่พัฒนาขึ้นจำนวนมาก โดยมีเมืองหริภุญไชยเป็นศูนย์กลางของอาณาจักร และความรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในดินแดนแห่งนี้ ตำนานนี้ดำเนินเรื่องจบลงในสมัยของพระเจ้าอาทิตย์ราชซึ่งเป็นกษัตริย์ผู้สร้างองค์พระธาตุหริภุญไชยเป็นตำนานที่ให้ความสำคัญกับพัฒนาการของบ้านเมืองหริภุญไชยและการสร้างพระบรมธาตุกลางเมืองแห่งนี้ (กรมศิลปากร, 2516)

ชินกาลมาลีปกรณ์

เขียนเป็นภาษาบาลี แต่งขึ้นโดยรัตนปัญญาเถระ ในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ โดยแต่งจบเมื่อปี พ.ศ. 2071 เรื่องราวกล่าวถึงพุทธประวัติของพระศากยโคดมทั้งในอดีตชาติที่เป็นพระโพธิสัตว์ มนุษยชาติ เหตุการณ์หลังจากพระองค์เสด็จปรินิพพาน การสังคายนา การเผยแผ่พุทธศาสนายังดินแดนต่างๆ อาณาจักรทริภุชไชย และอาณาจักรล้านนา ชินกาลมาลีปกรณ์นี้บอกกล่าวเรื่องเวลาและสถานที่ไว้ละเอียดมาก จึงทำให้ทราบถึงเรื่องต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นบุคคล สถานที่ เหตุการณ์บ้านเมืองได้เป็นอย่างดี (ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร ผู้แปล, พ.ศ. 2518)

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่

เป็นตำนานที่รู้จักกันในแวดวงวิชาการเมื่อมีการกล่าวถึงเรื่องราวประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่ ตำนานดังกล่าวนี้มีอยู่มากหลายสำนวนหลายฉบับ มีการแปลเป็นภาษาต่างประเทศบ้าง ภาษาไทยบ้าง การปริวรรตมาแล้ว ก็ใช้ชื่อแตกต่างกันไปบ้าง อาทิ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ฉบับบอทอง, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ฉบับสำนักนายกรัชมณเฑียร หนังสือพื้นเมืองเชียงใหม่ ตำนานสิบห้าราชวงศ์ ตำนานสิบห้าราชวงศ์ฉบับสอบชำระ Zimme Yazawin (ภาษาพม่า) Sithu Gamani Thing yang's Zimme Yazawin (ภาษาพม่า) ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ฉบับ จ.ศ. 1288 เป็นต้น เนื่องจากตำนานฉบับนี้มีจำนวนมากหลายฉบับเป็นการยากที่จะทำการทบทวนได้ทั้งหมด ผู้เขียนจึงเลือกใช้จากฉบับที่ทำการปริวรรตขึ้นใหม่โดย อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค. ้วยอาจ เนื่องจากเป็นฉบับที่เขียนเป็นภาษาไทยภาคกลางสามารถทำความเข้าใจได้ง่าย นอกจากนั้นยังใช้ต้นฉบับที่มีความสมบูรณ์มากที่สุดฉบับหนึ่ง ที่ได้รับจาก ดร. ยันส์ เพนซ์ แห่งสถาบันวิจัยสังคมเชียงใหม่

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ สันนิษฐานว่าน่าจะเริ่มแต่งขึ้นในรัชสมัยของพญาติโลกราช คือช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 ส่วนผู้แต่งนั้นไม่ทราบว่าเป็นใครเพราะตลอดเรื่องราวของตำนานไม่ได้แสดงเอาไว้ในส่วนใดเลย แต่จากวิธีการเขียน การใช้คำที่ปรากฏในตำนานนั้นสันนิษฐานได้น่าจะเป็นชายชาวล้านนาที่มีความรู้อ่านออกเขียนได้ และเป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับสภาพภูมิศาสตร์ในภูมิภาคนี้เป็นอย่างดี

เนื้อหาของตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวนำด้วยเรื่องราว อดีตชาติของพระพุทธเจ้า พุทธประวัติ การเปลี่ยนศักราชของกษัตริย์ต่างๆ การกระทำสังคายนาพระไตรปิฎก กษัตริย์อนุรุทธรมิกราชผู้ตั้งจุลศักราช การกำเนิดของพญาลวงจกราชผู้มาครองเมืองเงินยาง และเชื้อสายของพระองค์สืบเรื่อยมาถึงพญามังราย กษัตริย์ผู้สร้างความรู้เรืองสูงสุดให้กับอาณาจักรล้านนาไท ตำนานนี้เล่าเรื่องราวถึงเหตุการณ์บ้านเมือง บุคคล สถานที่ และปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเมืองเชียงใหม่ในฐานะศูนย์กลางการปกครองใหม่ของอาณาจักร ตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงพุทธศตวรรษที่ 22

เมืองเชียงใหม่ในการปกครองของอาณาจักรพม่า และต่อมาถึงการฟื้นฟูบ้านเมืองของพระเจ้ากาวิละในต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ส่วนท้ายของตำนานมีเรื่องราวของตำนานพระนอนขนอม่วงที่ว่าด้วยพุทธทำนายเกี่ยวกับบ้านเมืองในล้านนา พระพุทธเจ้ากับปู่สะย่าสะ และเรื่องราวของเชื้อสายวงศ์เจ้าเจ็ดตน ทำการฟื้นฟูบ้านเมืองด้วยการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา การสู้รบเพื่อกวาดต้อนผู้คนมาเป็นชาวเมืองของเมืองเชียงใหม่ สิ้นสุดเหตุการณ์ในปลายพุทธศตวรรษที่ 24 (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค. ้วยอาจ, 2547)

พุทธตำนานพระเจ้าเลียบโลก

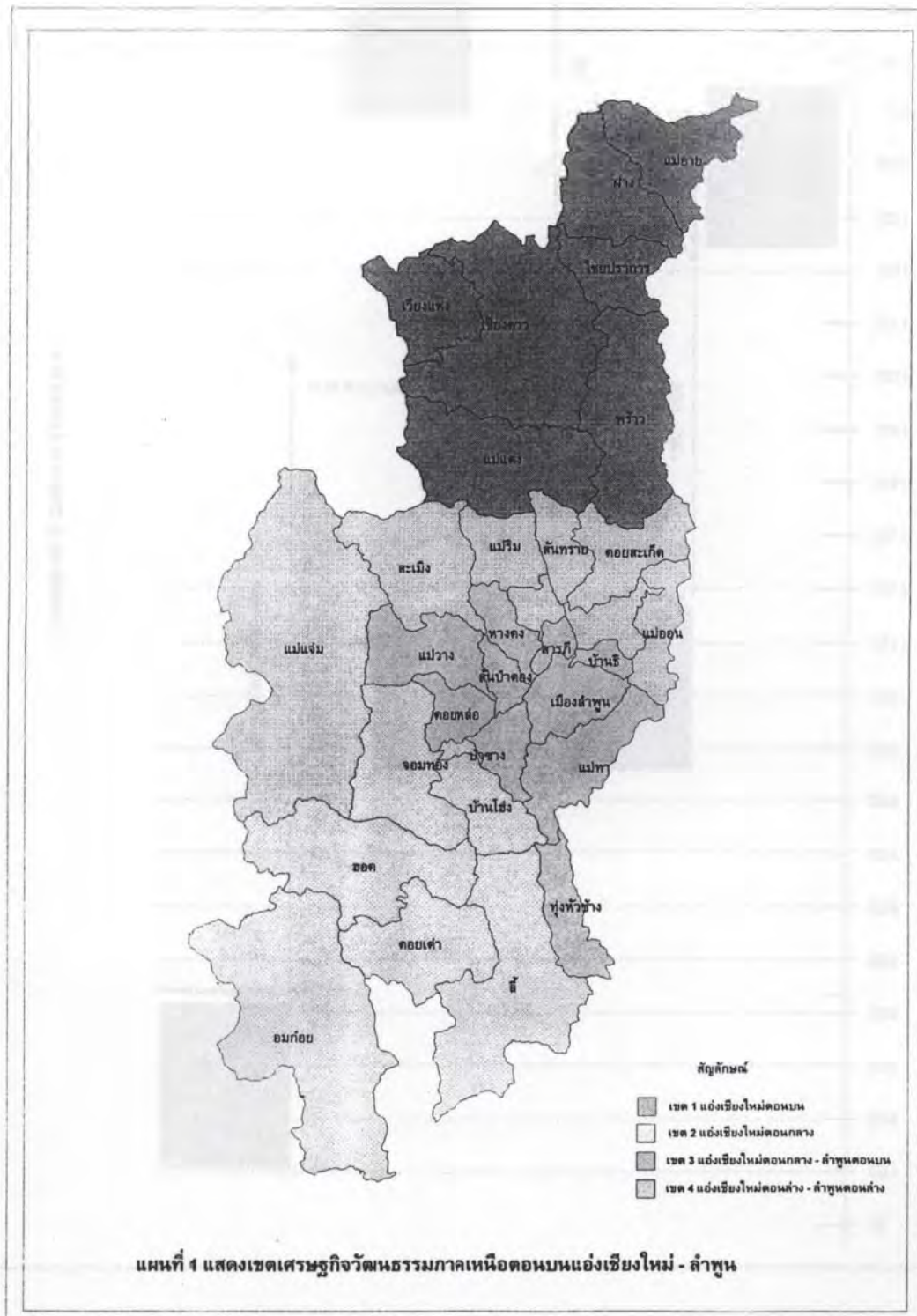
เป็นตำนานทางพระพุทธศาสนาที่มีเนื้อหาเรื่องราวหลายประการ ได้แก่ การออกเสด็จเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ การเสด็จเดินประทับรอยพระพุทธบาทและประทานพระเกศาธาตุ การทำนายเหตุการณ์ของพระพุทธศาสนาใน 5,000 ปี ถึงความรุ่งเรืองและความเสื่อมในดินแดนต่าง ๆ โดยเฉพาะในอาณาจักรล้านนา การประดิษฐาน การนำเอาพระบรมธาตุของพระพุทธองค์ไปประดิษฐานยังบ้านเมืองต่าง ๆ ประวัติศาสตร์การสร้างอาณาจักรโบราณ การทราบนามบ้านนามเมือง ภูมิศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของบ้านเมือง และสิ่งสำคัญคือวิธีการและแนวทางของพระสงฆ์ตลอดจนนักปราชญ์โบราณในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง สร้างความเลื่อมใสศรัทธาต่อพุทธศาสนิกชน

เนื้อหาด้านประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์โบราณที่ปรากฏในตำนานพระเจ้าเลียบโลก มีความเกี่ยวข้องกับการปกครองบ้านเมืองของชนกลุ่มเผ่าไทหลาย ๆ กลุ่ม และมีลักษณะของความเป็นตำนานมากกว่าข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ เพราะเหตุว่านามบ้านนามเมืองหลายแห่งไม่มีปรากฏในพื้นที่ทางภาคเหนือแต่ไปปรากฏในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ดังนั้นเรื่องราวดังกล่าวนี้อาจมีข้อมูลผิดไปจากความเป็นจริงบ้าง แต่สิ่งสำคัญคือเป็นเรื่องราวทางวรรณกรรมที่มีคุณค่ายิ่งกว่า สำหรับคุณค่าทางด้านภูมิศาสตร์ว่าด้วยที่ตั้งของบ้านเมืองนั้น ในเนื้อหาสาระของตำนานฉบับนี้แสดงถึงเรื่องของอาณาจักรโบราณที่มีความเจริญอยู่ในดินแดนสุวรรณภูมิ คือ อาณาจักรทงสาวดีในลุ่มน้ำคงของชาวมอญ อาณาจักรสิบสองปันนาของชาวไทลื้อ อาณาจักรหริภุญไชยในลุ่มน้ำแม่ปิง และอาณาจักรละโว้ในลุ่มน้ำเจ้าพระยา อาณาจักรทั้งสี่นี้เป็นพื้นที่ที่พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทได้มีการเผยแผ่เข้าไปและมีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก โดยเห็นได้จากหลักฐานทางด้านศิลปสถาปัตยกรรมอันเกี่ยวข้องกับการบรรจุพระบรมธาตุและการประทับรอยพระพุทธบาท การเดินทางของพระพุทธเจ้าเริ่มต้นจากเมืองพาราณสี เข้าสู่เมืองลี้ อาณาจักรหริภุญไชย(ลำพูน) ผ่านเมืองอินทวณคร(เชียงใหม่) ผ่านไปยังเมืองฝาง เมืองเชียงดาว จากนั้นเสด็จออกไปทางอาณาจักรสิบสองปันนา ไปยังเมืองแสนหวี ต่อไปถึงเมืองหนองแส แล้วเสด็จกลับกรุงโกสัมพี (อินเดีย) ทางลุ่มแม่น้ำคง (สาละวิน) ไปยังอาณาจักรทงสาวดี จากนั้นเสด็จไปยังดอยเวภารบรรพต (วังรุ้ง) ดอยแห่งนี้เป็นแดนเมืองของสามอาณาจักร คือ กรุงโกสัมพี หริภุญไชย นคร และเมืองแพรวหลวง (จีน) สุดท้ายเข้าสู่เขตวันมหาวีร เมืองสาวัตถีในอินเดีย

สำหรับในดินแดนของล้านนานั้นการเสด็จเลียบบ้านเมือง จะมีลักษณะวนไปมาเพื่อประทานสั่งสอนผู้คนและมีเรื่องของการประทับรอยพระพุทธบาท การประทานพระเกศา เมืองต่าง ๆ อาทิ เมืองเชียงตุง เมืองพยาก เมืองเชียงราย เมืองเชียงแสน เมืองพะเยา เมืองลำปาง เมืองน่าน เมืองแพร่ เมืองหอด เมืองลี้ เมืองลำพูน เมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงดาว เป็นต้น ซึ่งตามพุทธทำนาย เมืองหริภุญไชยและเชียงใหม่จะเป็นพื้นที่ศูนย์กลางแห่งความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา ดังนั้นตำนานพระเจ้าเลียบโลก เป็นหนึ่งในตำนานของพระพุทธศาสนาที่มีปรากฏในล้านนา มีเนื้อหาเรื่องราวสำคัญต่อการศึกษาศาสตร์ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นอย่างดี และส่งผลต่อการศึกษารื่องบ้านเมืองโบราณอันเกี่ยวข้องกับรายงานฉบับนี้ด้วยประการหนึ่ง

ตำนานต่าง ๆ ข้างต้น ล้วนเป็นแหล่งข้อมูลของการเรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับเมืองโบราณในงานศึกษาเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรมแอ่งเชียงใหม่ - ลำพูน ได้เป็นอย่างดี แม้ว่าในแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ข้างต้นจะมีความพิสดารเป็นอย่างดีในบางประการ แต่เราก็ไม่สามารถละเลยต่อ

วิธีการเล่าเรื่องดังกล่าวและควรทำความเข้าใจต่อกระบวนการสร้างเรื่องราวนั้นๆ ที่ได้ผูกเป็นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ไม่ว่าจะเป็นตำนาน พงศาวดาร จารึก เป็นต้น ผู้ศึกษาคิดว่า สิ่งเหล่านี้ได้เปรียบเสมือนอุดมการณ์บางประการของผู้คนตามยุคตามสมัยนั้นๆ ที่ได้จัดจำและเล่าสืบต่อเนื่องกันเรื่อยมา ซึ่งมีคุณค่าอันจะหาสิ่งใดมาเปรียบได้ ดังจะขออธิบาย เป็นบทต่างๆ ต่อไปนี้

ภูมิศาสตร์ประเทศไทย¹

ปัจจุบันประเทศไทยตั้งอยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในบริเวณพื้นที่ที่เรียกว่า "คาบสมุทรอินโดจีน" ซึ่งมีความหมายมาจากการเป็นคาบสมุทรที่เชื่อมต่อ คืออยู่ระหว่างกลางของดินแดนใหญ่ 2 บริเวณ คือ อินเดีย และจีน ตำแหน่งและที่ตั้งประเทศไทยจัดว่ามีคุณลักษณะดีและส่งผลในหลายๆ ด้าน ดังนี้

- ที่ตั้งสัมพันธ์ (Relative Location) ประเทศไทยตั้งอยู่ในทวีปเอเชียในส่วนที่เป็นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นคาบสมุทรอินโดจีนและเป็นส่วนหนึ่งของแหลมมลายู ประเทศไทยอยู่ริมทวีปโดยติดกับทะเลถึง 2 ด้าน คือด้านอ่าวไทยและด้านทะเลอันดามัน โดยมีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ จรดประเทศพม่าและลาว ทิศตะวันออก จรดประเทศลาว กัมพูชาและอ่าวไทย ทิศตะวันตก จรดประเทศพม่าและทะเลอันดามัน ทิศใต้ จรดประเทศมาเลเซีย ดินแดนอันเป็นที่ตั้งของประเทศไทยนี้ในทางประวัติศาสตร์นิยมเรียกกันว่า "แหลมทอง"หรือ "สุวรรณภูมิ" และถ้าพิจารณาเกี่ยวกับทำเลที่ตั้งของประเทศไทยจะพบว่า

ประเทศตั้งอยู่ในเขตที่ปลอดภัยจากภัยธรรมชาติต่างๆ เช่น แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด พายุไต้ฝุ่น เป็นต้น เพราะมีที่ตั้งอยู่บนโครงสร้างทางธรณีวิทยาที่มั่นคง จึงปลอดภัยจากภัยธรรมชาติต่างๆ แม้ว่าในบางปีจะต้องประสบภัยธรรมชาติอยู่บ้าง แต่ก็เสียหายไม่มากนัก

ประเทศตั้งอยู่ในวงล้อมของภูเขารูปเกือกม้า ซึ่งเป็นธรรมชาติที่ช่วยป้องกันประเทศพอสมควร

ประเทศไทยตั้งอยู่ท่ามกลางประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งส่วนมากมีเชื้อสายเป็นไทยมาแต่ดั้งเดิม จึงมีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีคล้ายคลึงกัน

¹ ภูมิศาสตร์ประเทศไทย[Online]. Available from: http://www.geocities.com/jea_pal/, [2006,

แผนที่ แสดงประเทศต่างๆในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

- ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ (Geographic Location) ประเทศไทยตั้งอยู่ในเขตร้อนทางซีกโลกเหนือ (North Tropical Zone) ซึ่งอยู่ระหว่างเส้นศูนย์สูตร (Equator) และเส้นทรอปิกออฟแคนเซอร์ (Tropic of cancer) โดยมีส่วนที่อยู่เหนือสุดที่ละติจูดหรือเส้นรุ้งขนานที่ 20 องศา 27 ลิปดา เหนือ ในเขตอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ส่วนที่อยู่ใต้สุดที่ละติจูดที่ 5 องศา 37 ลิปดา เหนือในเขต อำเภอเบตง จังหวัดยะลา ส่วนที่อยู่ตะวันออกสุดที่ลองจิจูดหรือเส้นเมริเดียนที่ 105 องศา 27 ลิปดา ตะวันออก ในเขต อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี และส่วนที่อยู่ตะวันตกที่สุดที่ลองจิจูดที่ 97 องศา 22 ลิปดา ตะวันออก ในเขตอำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน จากตำแหน่งที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ดังกล่าว จึงมีผลต่อประเทศไทยดังนี้

ผลจากพิกัดทางละติจูด ส่งผลให้ประเทศไทยมีโอกาสได้รับแสงสว่างจากดวงอาทิตย์เต็มที่เกือบทั้งปี ทุกส่วนของประเทศไทยจะได้รับแสงตรงจากดวงอาทิตย์ ปีละ 2 ครั้ง ทำให้ระยะนี้อากาศร้อนเป็นพิเศษ การได้รับแสงจากดวงอาทิตย์เกือบตลอดปีนับว่าเป็นข้อได้เปรียบของประเทศไทย เนื่องจากแสงอาทิตย์เป็นทรัพยากรที่ใช้ไม่หมด ประเทศไทยจึงสามารถที่จะพัฒนาพลังงาน จากแสงอาทิตย์มาใช้อย่างเต็มที่ เช่น ผลิตกระแสไฟฟ้า ผลิตพลังงาน

ความร้อน เป็นต้นซึ่งแม้ว่าประเทศไทยจะมีอากาศร้อน แต่ความแตกต่างของ อุณหภูมิประจำวันก็มีไม่มากนัก จึงไม่มีปัญหาในการดำเนินชีวิตของคนไทย มากนัก และจากตำแหน่งที่ตั้ง นับว่าเป็นผลดี คือ ทำให้ช่วงระยะเวลาที่เป็น กลางวันและช่วงระยะเวลาที่เป็นกลางคืนไม่แตกต่างกันมากนัก คนไทยจึงมี ระยะเวลาพักผ่อนนอนหลับกับระยะเวลาการทำงานค่อนข้างเหมาะสมโดย สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ นอกจากนั้นแล้วพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศยังมี แสงแดดมาก อากาศร้อน มีความชื้นสูง จึงทำให้พืชพรรณธรรมชาติเจริญเติบโต ได้ตลอดปี เป็นแหล่งของผลผลิตทางการเกษตรกรรมที่สำคัญของประเทศ หนึ่งของโลก

- ที่ตั้งทางเศรษฐกิจ (Economic Location) ทำเลที่ตั้งประเทศไทยตั้งอยู่ในบริเวณ ดินแดนที่เกือบจะเป็นศูนย์กลางในภูมิภาคนี้ นับว่าเป็นที่ที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ในการพัฒนาสู่ความเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของภูมิภาคแห่งนี้ดังความ เหมาะสมหลายประการ คือ *ประการแรก* จะพบว่าประเทศไทยตั้งอยู่ริมทวีปซึ่ง ติดกับทะเลถึงสองด้าน คือ ด้านทะเลจีนกับด้านทะเลอันดามัน ทำให้เกิดความ สะดวกในการติดต่อกับโลกทั้งทางยุโรปและอเมริกา *ประการที่สอง* ประเทศไทย ติดกับทะเลถึงสองด้านด้านจึงได้เปิดโอกาสให้คนไทยสามารถประกอบอาชีพ ประมงได้อย่างเต็มที่ ประเทศไทยยังมีโอกาสในการเป็นเจ้าของน่านน้ำในการ แสวงหาทรัพยากรธรรมชาติในทะเลและใต้ท้องทะเลอีกด้วย *ประการที่สาม* ประเทศไทยตั้งอยู่เกือบกลางภูมิภาคนี้ ทำให้เป็นศูนย์กลางการคมนาคมทางบก ระหว่างประเทศในเอเชีย มีการสร้างเส้นทางหลวงสายเอเชีย (Asia Highways) ผ่านประเทศ ซึ่งปัจจุบันมีสองสาย คือ สายเอเชีย 1 เริ่มจากเดहरาน ผ่าน การบูล เดลฮี กัลกัตตา แดกกา มันทะเลย์ กรุงเทพฯ พนมเปญ และนครโฮ จิมนต์ และสายเอเชีย 2 เริ่มจาก เดहरาน ผ่านเกดดา ละฮอร์ เดลฮี กาฏมันตุ จิตตะกอง ร้างกุ้ง กรุงเทพฯ อลอร์สตาร์ สิงคโปร์ และเดลปาร์ซาร์ เส้นทาง ดังกล่าวมีผลประโยชน์ในการคมนาคมขนส่งสินค้าและบริการเป็นสำคัญ *ประการที่สี่* ประเทศไทยมีทำเลที่ตั้งอยู่เกือบกึ่งกลางของภูมิภาคนี้ ทำให้ ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการบินระหว่างประเทศหรือเป็นศูนย์กลางการขนส่ง ทางอากาศของภูมิภาคนี้ ปัจจุบันยังพัฒนาสนามบินนานาชาติสู่ความเป็นสากล ให้มีความทันสมัย สะดวก และไม่มีอุปสรรคต่อการขึ้นลงของเครื่องบิน *ประการ การสุดท้าย* ประเทศไทยตั้งอยู่ในเขตร้อนและมีลมมรสุมทั้งตะวันออกเฉียงเหนือ และตะวันตกเฉียงใต้พัดผ่านเป็นประจำ จึงทำให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศไทย อย่างยิ่ง เพราะความชื้นที่ลมมรสุมนำฝนมาตกประกอบกับความร้อนกับ แสงแดด ช่วยให้มีเหมาะสมแก่การเพาะปลูกทั้งการทำนา ทำสวน ทำไร่ จนทำให้ประเทศไทยได้ชื่อว่า อู่ข้าวอู่น้ำที่สำคัญของภูมิภาคนี้
- ที่ตั้งทางยุทธศาสตร์ และการเมือง (Strategic and Political Location) ประเทศไทยตั้งอยู่เกือบเป็นศูนย์กลางในภูมิภาคนี้ มีพรมแดนติดต่อกับหลายประเทศทั้ง ขนาดใหญ่และเล็ก เป็นประเทศที่มีลัทธิทางการเมืองแตกต่างกัน ประเทศไทยก็

มีสัมพันธไมตรีอันดีกับประเทศเพื่อนบ้านทุกประเทศ ทำให้อยู่ร่วมกันด้วยความสงบราบรื่นพอสมควร ลักษณะดังกล่าวทำให้ประเทศเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่ประเทศมหาอำนาจทั้งตะวันตกและตะวันออก พยายามแผ่อิทธิพลเข้ามาในย่านมหาสมุทรอินเดียและมหาสมุทรแปซิฟิก

ลักษณะภูมิประเทศของประเทศไทย

ถ้าพิจารณาจากแผนที่แสดงลักษณะภูมิประเทศของไทยจะเห็นว่า ภูมิประเทศของไทยแบ่งออกได้เป็น 6 เขต คือ

1. เขตภูเขาและที่ราบระหว่างภูเขาภาคเหนือ ภูมิประเทศส่วนใหญ่ของเขตนี้มีลักษณะเป็นทิวเขา ภูเขา หุบเขาและแอ่งแผ่นดินระหว่างภูเขา มีความสูงชันจากบริเวณ ตะวันตกเฉียงเหนือ แล้วค่อย ๆ ลาดต่ำลงมาสู่ที่ราบต่ำ บริเวณ ตะวันออกเฉียงใต้และตอนกลางแล้วค่อย ๆ สูงขึ้นอีกทางบริเวณตะวันออกและ ตะวันออกเฉียงเหนือในเขต จ.น่าน คือ แดงเทือกเขา หลวงพระบาง บริเวณที่สูงเหล่านั้นนับเป็นแหล่งกำเนิดของแม่น้ำลำธารหลายสาย ที่ไหลลงสู่แม่น้ำโขง ทางด้านเหนือ ลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยาทางด้านใต้และ ลงสู่ลุ่มน้ำสาละวินทาง ตะวันตก หุบเขาและแอ่งแผ่นดินที่แม่น้ำเหล่านี้ไหลผ่าน จะเกิดที่ราบดินตะกอนที่แม่น้ำไหลพามาทับถม เป็นบริเวณที่อุดมสมบูรณ์เหมาะ ในการเพาะปลูกและการตั้งถิ่นฐาน ทำให้กลายเป็นแหล่งชุมชนสำคัญของภาค

ภาพแสดงเขตภูเขาสูงใน เทือกเขาถนนธงชัย

2. เขตที่ราบภาคกลาง ที่ราบภาคกลาง ได้แก่ บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำตอนกลางและตอนล่างทั้งหมด ซึ่งประกอบด้วยแม่น้ำเจ้าพระยาและสาขาที่ไหลมา จากที่สูง โดย รอบแล้วไหลลงสู่อ่าวไทยที่อยู่ตอนใต้ของภาค ภูมิประเทศของที่ราบภาคกลาง เป็นที่ราบดินตะกอนที่หนาและกว้างขวางมากที่สุดของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ราบดินตะกอนตอนล่าง มีบริเวณกว้างขวางมาก แต่ในบริเวณที่ราบนี้ยังมีที่ราบลูกฟูกและภูเขาโดดเดี่ยวอยู่ โดยเฉพาะอาจเป็นภูเขาหินที่แข็งแกร่งหรือที่เคย เป็นเกาะมาก่อน สันนิษฐานว่าพื้นที่ส่วนใหญ่ของ ที่ราบภาคกลางในอดีตเคยอยู่ใต้ระดับน้ำทะเลต่อมาระดับน้ำทะเลลดต่ำลง ประกอบกับพื้นดินยกสูงขึ้น รวมทั้งการ กระทำของแม่น้ำหลาย สายซึ่งมีทั้งการกัดเซาะ สึกกร่อนและทับถม พอกพูน จึงทำให้บริเวณนี้กลายเป็นที่ราบอันกว้างใหญ่และเป็นแหล่งเกษตรกรรมสำคัญของประเทศ

ภาพแสดงเขตพื้นที่ราบลุ่มภาคกลาง

3. เขตภูเขาสูงภาคตะวันตก ลักษณะของภูมิประเทศส่วนใหญ่จะเป็นทิวเขา หุบเขา แต่ไม่มีที่ราบระหว่างภูเขาเหมือนทางภาคเหนือ และที่ราบไม่กว้างขวางเหมือนภาคกลาง ภูมิประเทศของเขตนี้ประกอบด้วย ทิวเขาที่ยาวต่อเนื่องมาจากทิวเขาทาง ภาคเหนือลงไปจน ถึงทิวเขาในคาบสมุทรภาคใต้ เป็น

ทิวเขาสลับหุบเขาแคบ ๆ มีลำน้ำไหลขนานตามแนวของทิวเขาจาก บริเวณ ตะวันตกเฉียงเหนือมายังตะวันออกเฉียงใต้

4. เขตภูเขาและที่ราบชายฝั่งภาคตะวันออก ลักษณะภูมิประเทศจะเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำทางตอนเหนือ เป็นทิวเขาและที่ราบลูกฟูกทางตอนกลางและมีที่ราบชายฝั่งทะเลทางใต้ โดยมีแม่น้ำสายสั้น ๆ ไหลจากทิศเหนือไปทางใต้ลงสู่อ่าวไทย ชายฝั่งทะเลของเขตนี้ เป็นชายฝั่งที่มีลักษณะเว้าแหว่งและเต็มไปด้วยเกาะใหญ่น้อย เป็นเกาะที่ปกคลุมด้วย ป่าไม้และหาดทรายสวยงาม
5. เขตที่ราบสูงภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภูมิประเทศทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีลักษณะแยก จากภาคเหนือและภาคกลางอย่างเด่นชัด ทั้งนี้เพราะ การยกตัวของแผ่นดิน ด้านตะวันตก และด้านใต้ ทำให้เกิดขอบสูงชันตามแนวเทือกเขาเพชรบูรณ์ด้านตะวันตก ส่วนทางด้านใต้ก็เป็นขอบสูงชันตามแนวทิวเขา สันกำแพง และพนมดงรัก บริเวณตอนกลางของเขตนี้มีลักษณะเป็นแอ่งคล้าย ๆ กันกะทะ เรียกว่า แอ่งโคราช มีแม่น้ำชีและแม่น้ำมูลไหลผ่าน ยังมีที่ราบโล่งอยู่หลายแห่ง เช่นทุ่งกุลาร้องไห้ ทุ่งหมาเหว โดยมีแนวทิวเขาภูพานทอดโค้งยาวคั่นไปทางตะวันออกเฉียงเหนือของภาค ถัดเลยจากแนวทิวเขาภูพานไปทางเหนือมีแอ่งทรุดต่ำ ของแผ่นดินเรียกว่า แอ่งสกลนคร ส่งผลให้พื้นที่หลายแห่งได้กลายเป็นหนองน้ำ เช่น หนองหานใน จ.สกลนคร หนองประจักษ์ใน จ.อุดรธานี หนองญาติใน จ.นครพนม เป็นต้น พื้นที่ราบสูงจะยกตัวสูงทางบริเวณตะวันตกและทางใต้ และลาดเอียงไปทาง ตะวันออกเฉียงใต้ลงสู่แม่น้ำโขง แม่น้ำสำคัญที่ไหลผ่านเขตที่ราบสูง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ แม่น้ำชี แม่น้ำมูลและสาขาใหญ่น้อย ซึ่งไหลจากบริเวณตะวันตก ลงสู่ลำน้ำโขง ทางตะวันออก

6. เขตภูเขาและที่ราบชายฝั่งคาบสมุทรภาคใต้ ภูมิประเทศเขตนี้มีลักษณะเป็นคาบสมุทรแคบและยาว ถูกขนาบด้วยทะเลทั้งสองด้าน คือ อ่าวไทยทาง ด้านตะวันออกและ ทะเลอันดามันทางด้านตะวันตก ประกอบด้วยทิวเขาที่เป็นแกนของคาบสมุทรและที่ราบชายฝั่งทะเลที่ลาดลงสู่ทะเลทั้งสองด้าน โดยที่ราบด้านชายฝั่งตะวันออกกว้างขวาง กว่าทางฝั่งตะวันตก ชายฝั่งด้านตะวันออกเป็นชายฝั่งที่ราบเรียบและยกตัวสูง มีหาดทรายสวยงามหลายแห่ง ส่วนชายฝั่งทะเลด้าน ตะวันตกเป็นชายฝั่งทะเลจมตัว ทำให้ฝั่งทะเลขรุขระเว้า ๆ แหว่ง ๆ มีเกาะใหญ่น้อยเป็นจำนวนมาก

ภูมิอากาศของประเทศไทย

ประเทศไทยมีพื้นที่ทางเหนือของประเทศประกอบด้วย ภาคพื้นดินกว้างใหญ่ ส่วนทาง ตอนใต้และทางตะวันออกของประเทศจะเป็นภาคพื้นน้ำที่กว้างใหญ่เช่นเดียวกัน จากการที่ประเทศไทยมีที่ตั้งอยู่ระหว่างพื้นดินและพื้นน้ำที่กว้างขวางนี้ จึงทำให้อยู่ใต้อิทธิพลของลมมรสุมฤดูร้อนที่พัดจากน้ำเข้าสู่ภาคพื้นทวีป และลมมรสุมฤดูหนาวที่พัดจากภาคพื้นทวีปลงสู่ทะเล อันเป็นผลให้ในช่วงฤดูร้อน ประเทศไทยจะมีสภาพ อากาศชุ่มชื้นและมีฝนตกชุกติดต่อกันโดยเฉลี่ยประมาณ 6 เดือน ส่วนในช่วงฤดูหนาวจะได้รับอิทธิพลจากลมมรสุม ฤดูหนาว จึงทำให้มีสภาพอากาศที่แห้งแล้งและหนาวเย็น แต่ว่าจะปรากฏอยู่เพียงระยะเวลาสั้น ๆ คือราว ๆ 3 เดือนเท่านั้น ส่วนระยะเวลาที่เหลืออีกประมาณ 3 เดือนจะเป็นช่วงที่อากาศร้อนและแห้งแล้งมาก อย่างไรก็ตามในช่วงผลัดเปลี่ยนฤดูของลมมรสุมที่พัดจะถือว่าเป็นระยะเวลาหัวเลี้ยวหัวต่อมีระยะเวลาราว 1-2 สัปดาห์ ในช่วงเวลาดังกล่าว ทิศทางของลมที่ พัดจะ ไม่แน่นอน ถ้าหากลมมรสุมชนิดใดชนิดหนึ่งพัดแรงขึ้น อีกชนิดหนึ่งก็จะอ่อนกำลังลง ภูมิอากาศของประเทศไทยขึ้นอยู่กับระบบของที่พัด คือ

- ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ จะเริ่มประมาณกลางเดือนตุลาคมไปจนถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์ แต่บางที่อาจจะเลยไปถึงเดือนมีนาคมได้ ลมนี้มีความสัมพันธ์กับ ฤดูหนาวใน ซีกโลกเหนือ คือพื้นดินของทวีปเอเชียมีความหนาวเย็น อุณหภูมิลดลงต่ำ มีความกดอากาศสูง ซึ่งศูนย์กลางอยู่ที่ไซบีเรีย ส่วนบริเวณทางใต้มีลักษณะ ตรงกันข้าม ทำให้เกิดลมพัด จากแผ่นดินสู่พื้นน้ำเป็นลมหนาวแห้งแล้งพัดออกจากศูนย์กลาง ความกดอากาศสูง พัดมายังประเทศไทยทางภาคเหนือ ภาคตะวันออก เฉียงเหนือ ภาคกลาง ส่วนภาคใต้ฝั่งตะวันออก ลมนี้จะพัดผ่านอ่าวไทยจึงนำฝนมาตกด้วย
- ลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ในฤดูร้อนของซีกโลกเหนือ บริเวณทวีปเอเชียเป็นแหล่งความร้อนระอุ อุณหภูมิสูง ความกดอากาศต่ำ ส่วนในบริเวณน่านน้ำมหาสมุทร แปซิฟิก และอินเดีย ไม่ร้อนเท่ามีความกดอากาศสูง ทำให้มีลมพัดจากบริเวณน่านน้ำสู่พื้นทวีป เป็นลมตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อพัดข้ามเส้นศูนย์สูตรลมจะเบี่ยงเบนไปทาง ขวามือ กลายเป็นลมตะวันออกเฉียงใต้ ลมนี้จะพัดตั้งแต่มิถุนายนถึงพฤษภาคมไปจนถึงเดือนกันยายน ส่วนภาคใต้ของประเทศไทยลมนี้

จะไปสิ้นสุดราวกลางเดือนตุลาคม ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวเป็นฤดูฝนของประเทศไทย

- ลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ เป็นลมพัดประจำตลอดเวลา 3 เดือน จากเดือนกุมภาพันธ์-เดือนเมษายน เนื่องจากมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือถอยไปจากภาคใต้ จึงมีลมจากทาง ทิศใต้และตะวันออกเฉียงใต้พัดเข้ามาแทนที่ ลมนี้พัดมาจากความกดอากาศสูงในทะเลจีนใต้ เป็นลมที่ร้อนและชื้น ทำให้อุณหภูมิสูงโดยทั่วไป ในช่วงนี้ ภาคใต้จะมีฝนตกน้อยกว่าระยะอื่นของปี

ภาพแสดงเมฆหมอกหนาในเขตภูเขาสูง

การที่ประเทศไทยอยู่ในอิทธิพลของลมมรสุมข้างต้น ทำให้มีแนวปะทะอากาศที่เรียกว่า ร่องมรสุม (Monsoon Trough) หรือแนวปะทะลมร้อน (Intertropical Convergence Zone) เกิดขึ้น เป็นแนว ปะทะระหว่างลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้และมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ แนวปะทะนี้มีความกว้าง เปลี่ยนแปลงไปตามความรุนแรงของ มรสุมทั้งสอง ถ้ามรสุมทั้งสองด้านมีกำลังแรงขึ้นมาพร้อม ๆ กันบีบให้แนวปะทะนี้แคบ มีความรุนแรงในการปะทะ ทำให้เกิด เมฆและฝนตกมาก ถ้ามรสุมทั้งสองด้านมีกำลังอ่อน การปะทะของลมจะมีไม่รุนแรง หรือแนวปะทะมีบริเวณกว้าง ส่งผลให้ลักษณะอากาศไม่รุนแรงมากนักในช่วงเปลี่ยนฤดูมรสุม แม้กระแสลมจะแปรปรวน โดยมีลมพัดในทิศทางที่ไม่แน่นอน ช่วงระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ไปถึงกลางเดือนพฤษภาคม เป็นช่วงที่ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ อ่อนกำลังลงไปและจะมีลมฝ่ายใต้พัดปกคลุมประเทศไทยประกอบกับ พื้นดินได้รับรังสีจากดวงอาทิตย์ ทำให้เกิดหย่อมความกดอากาศต่ำ อากาศใน ประเทศไทยในระยะนี้ร้อนอบอ้าว แต่มวล

อากาศเย็นจากสาธารณรัฐประชาชนจีนยังสามารถแผ่ลง มาถึงประเทศไทยตอนบนได้บ้างเป็นบางโอกาส ทำให้เกิดพายุ ฝนฟ้าคะนองอย่างแรง เดือนตุลาคมเป็นช่วงที่ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ กำลังพัดเข้าแทนที่ลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ฝนจะลดลงทั่วไป ยกเว้นภาคใต้ฝั่งตะวันออก ยังคงมีฝนตกชุกอยู่ เดือนตุลาคมเป็นช่วงระยะเวลาที่พายุดีเปรสชัน เคลื่อนตัวผ่านภาคใต้ของประเทศไทย มักทำให้เกิดฝนตกและน้ำท่วมฉับพลันเสมอๆ

จากลักษณะภูมิอากาศตามที่กล่าวมาแล้ว ประกอบเมื่อพิจารณาตามลักษณะ ฤดูกาลของประเทศไทยแล้ว เราสามารถแบ่งฤดูกาลของประเทศไทยตอนบนได้ดังนี้

- ฤดูฝน โดยปกติแล้วฤดูฝนของประเทศไทยจะเริ่มเมื่อลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ได้พัดปกคลุมประเทศไทยแล้ว ก็ตั้งแต่กลางเดือนพฤษภาคม เป็นต้นไป และไปสิ้นสุดราวกลาง เดือนตุลาคม มีระยะเวลาประมาณห้าเดือน
- ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่กลางเดือนตุลาคมไปจนถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์ ในระยะนี้ ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือได้พัดปกคลุมประเทศไทย ทำให้อุณหภูมิลดลง ทั่วไป อากาศจะหนาวเย็น ยกเว้นภาคใต้ของประเทศไทยอุณหภูมิจะลดลงได้ บ้างเป็นครั้งคราวและจะมีฝนตกตามชายฝั่งทะเลตะวันออก
- ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนกุมภาพันธ์ไปจนถึงกลางเดือนพฤษภาคม ในระยะนี้ ลมฝ่ายใต้ตะวันออกเฉียงใต้พัดปกคลุมประเทศไทย และดวงอาทิตย์กำลัง เคลื่อนผ่าน เส้นศูนย์ขึ้นไปทางซีกโลกภาคเหนือ ดังนั้นดินจะสะสมความร้อนไว้ และร้อนขึ้น ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือมีกำลังอ่อนลงและค่อนข้างแปรปรวน ทำให้อากาศร้อน อบอ้าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเดือนเมษายน พายุฤดูร้อนเป็น ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เด่นชัดทางประเทศไทยตอนบน

ภาพแสดงสภาพอากาศในฤดูฝน

ความกดอากาศ ที่มีการบันทึกและศึกษาทำให้ทราบการเปลี่ยนแปลงของความกดอากาศประจำวัน จะมีลักษณะเหมือนกันทุกภาค คือ เวลา 07.00 น. ความกดอากาศจะสูงขึ้นเรื่อย ๆ และจะสูงขึ้นสูงสุดเมื่อ 10.00 น. ต่อจากนั้นจะลดลงต่ำที่สุดเวลา 16.00 น. จะสูงขึ้นอีกครั้ง จนถึงประมาณ 23.00 น. แล้วลดต่ำลงอีกครั้งเมื่อประมาณ 04.00 น. นอกจากนั้นความผันแปรของความกดอากาศในแต่ละฤดูกาล จะมีความสัมพันธ์ กับระบบของลมประจำฤดูด้วย คือ ฤดูหนาว ประเทศไทยจะถูกปกคลุมด้วยระบบความกดอากาศสูง และฤดูนี้เป็นฤดูที่มีค่าความกดอากาศสูงกว่า ในฤดูอื่น ๆ ฤดูร้อน ความกดอากาศสูงในประเทศไทยอ่อนกำลังลง ถอยร่นขึ้นไปทางเหนือและมีบริเวณความกดอากาศต่ำเกิดขึ้น อันเนื่องมาจากความร้อนก่อตัวขึ้นใน บริเวณตอน เหนือของประเทศไทย ฤดูฝน เป็นฤดูที่ระบบความกดอากาศต่ำปกคลุมประเทศไทยและเป็นช่วง ที่มีความกดอากาศต่ำที่สุดในรอบปี ในช่วงเปลี่ยนลมมรสุมจากตะวันตกเฉียงใต้ เป็นตะวันออกเฉียงเหนือ (Transition period) ทางภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ความกดอากาศค่อย ๆ สูงขึ้น และแบ่งเข้ามาในเขตภาคกลาง ส่วนทางภาคใต้ยังคงเป็นบริเวณความกดอากาศต่ำ

ความชื้นสัมพัทธ์ (Relative Humidity) ประเทศไทยจะเริ่มสูงขึ้นเมื่อมีลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้พัดเข้าสู่ประเทศไทยจะสูงที่สุดในช่วงเดือนสิงหาคมถึงตุลาคม คือมีค่าสูงเกิน 80 % ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงกุมภาพันธ์ ลมหนาวพัดเข้าสู่ประเทศไทย ทำให้อากาศในประเทศไทยแห้งมาก ความชื้นสัมพัทธ์จึงต่ำมาก เป็นช่วงที่อากาศแห้งมาก ในเดือนธันวาคมถึงมกราคม และทำให้ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความชื้นสัมพัทธ์อยู่ระหว่าง 40- 50 % แต่ภาคที่อยู่ใกล้ทะเลจะได้รับอิทธิพลจากลมทะเล ได้แก่ ภาคกลางตอนใต้ ภาคใต้ ภาคตะวันออก ความชื้นสัมพัทธ์อยู่ระหว่าง 70 -80 % ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ถึงกลางเดือนพฤษภาคม ลมเปลี่ยนทิศเป็นทิศใต้และตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้ความชื้นในอากาศสูงขึ้น มีความชื้นสัมพัทธ์มีค่าอยู่ระหว่าง 60 - 70 %

ฝนที่ตกในประเทศไทยมีลักษณะแตกต่างกันออกไปตามสาเหตุที่เกิด คือ ฝนพาความร้อน (Convective Rain) เป็นฝนที่เกิดจากกลุ่มอากาศร้อนลอยตัวสูงขึ้นจนถึงจุดไอน้ำกลั่นตัวลงมาเป็นฝนในตอนเย็นและกลางคืน ลักษณะฝนที่ตกเป็นแบบฝนโปรยหรือเกิดฝนตกหนักมากเป็นระยะเวลาสั้น ๆ ในขณะที่ฝนตกอาจจะมีความรุนแรง มีลูกเห็บตก และฟ้าคะนองรุนแรง การเกิดฝนชนิดนี้จะปรากฏในเดือนมีนาคมและเดือนเมษายน ฝนปะทะภูเขา (Orographic Rain) เป็นฝนที่เกิดจากลมที่มีความชื้นพัดไปปะทะภูเขา โดยเฉพาะลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ลมนี้จะพัดสูงขึ้นและอุณหภูมิลดต่ำลงจนถึงจุดที่ไอน้ำกลั่นตัวตกลงมาเป็นฝน ฝนชนิดนี้เป็นในที่เกิดมากและตกบ่อยครั้ง จะเริ่มตกตั้งแต่สัปดาห์ที่สองของเดือนพฤษภาคมและสิ้นสุด ในสัปดาห์ที่สองของเดือนพฤศจิกายน ตามปกติมักในช่วงตอนบ่ายหรือตอนกลางคืน ฝนพายุหมุน (Cyclonic Rain) พายุที่พัดเข้ามาในประเทศไทยเป็นพายุหมุนซึ่งก่อตัวขึ้นในทะเลจีนใต้ แล้วเคลื่อนตัวมาทางตะวันตกเข้าสู่ชายฝั่งทะเลเวียดนาม เลยเข้าสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มักจะอ่อนกำลังลงเป็นดีเปรสชันหรือหางพายุ ฝนชนิดนี้จะพบในเดือนมิถุนายนถึงเดือนตุลาคม ฝนแนวปะทะ (Frontal Rain) เป็นฝนที่เกิดจากมวลอากาศร้อนและอากาศเย็นมาพบกัน อากาศเย็นจะหนุนอากาศร้อนลอยตัวขึ้นบน อุณหภูมิของอากาศ จะลดลงจน กลั่นตัวตกลงเป็นฝน ฝนชนิดนี้จะเกิดในช่วงเดือนตุลาคมถึงพฤศจิกายน และช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายน ฝนมรสุม (Monsoon) เป็นฝนที่ตกในฤดูมรสุมและฝนที่ตก

ต่อเนื่องกันเป็นเวลานาน มีปริมาณน้ำฝนมากในเมื่อร่องมรสุมพัดผ่าน *ฝนชะช่อมะม่วง (Mango Shower)* เป็นฝนขนาดเล็ก เกิดจากคลื่นในกระแสน้ำนอกพัดผ่านเข้ามาสู่ผืนแผ่นดิน จะตกในเดือนมกราคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ *ฝนฟ้าคะนอง (Thundery Rain)* เป็นฝนที่ตกเป็นครั้งคราวมีฟ้าแลบ *ฝนชุกฟ้าคะนอง (thundery Shower)* เป็นหยาดน้ำฟ้า ที่ตกลงมามีลูกเห็บเกิดขึ้นด้วย พายุฝนฟ้าคะนอง (Thunderstorm) เกิดขึ้นพร้อมกับฟ้าแลบ ฟ้าร้อง มีลูกเห็บตกด้วย *ฝนตกเป็นครั้งคราว (Occasional Rain)* เป็นฝนที่ตกไม่ต่อเนื่องกัน หยุदनาน แล้วก็ตก ท้องฟ้าครึ้มฝนมีเมฆหนา *ฝนตกเป็นระยะ (Intermittent Rain)* เป็นฝนที่ตกแล้วหยุด หยุดแล้วตก *ฝนตกต่อเนื่องกัน (Continuous Rain)* บางครั้งเรียกว่า "ฝนพรำ" หรืออื่น ๆ ได้แก่ ฝนเฉพาะแห่ง ฝนเป็นแห่ง และฝนกระจายเป็นบริเวณกว้าง *ฝนโคลน (Mud Rain)* เป็นฝนที่มีละอองของดินทราย ผงฝุ่น ผสมอยู่ทำให้ฝนที่ตกลงมามีสีคล้ายน้ำโคลน *ฝนเลือด (Blood Rain)* เป็นฝนที่มีฝุ่นสีแดงผสมอยู่มาก *ฝนสีเหลือง (Sulphur Rain)* เป็นฝนที่มีละอองของฝุ่นสีเหลืองอยู่มาก

ลมที่พัดในประเทศไทย หากพิจารณาชนิดของลมที่พัดในประเทศไทย โดยยึดระยะเวลาที่พัดเป็นเกณฑ์แล้ว สามารถจำแนกชนิดของลมได้ 3 ประเภทคือ

- **ลมประจำเวลา** เป็นลมที่พัดในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งในรอบวันอย่างเด่นชัด ลมประเภทนี้จะมีความรุนแรงไม่มากนัก จึงมีชื่อที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า "ลมเฉื่อย (Breeze)" ลมประจำเวลาแบ่งออกได้ 4 ชนิดคือ *ลมบก (Land Breeze)* เป็นลมเฉื่อยที่พัดอย่างเด่นชัดตามบริเวณชายฝั่งทะเลในตอนกลางคืนและพัดจากชายฝั่งลงสู่ทะเล เนื่องจากในช่วงตอนกลางคืนพื้นดิน จะคลายความร้อน ได้เร็วกว่าพื้นน้ำ จึงทำให้อากาศเหนือพื้นน้ำที่ยังอุ่นและลอยตัวสูงขึ้นสู่เบื้องบน อันเป็นเหตุทำให้กระแสอากาศจากภาคพื้นดินเคลื่อนลงไปแทนที่ ทำให้เกิดลมบก (Land Breeze) ขึ้นมา ลมชนิดนี้จะพัดตั้งแต่เวลา 22.00 น. จนกระทั่งถึงเวลา 10.00 น.ของวันรุ่งขึ้น *ลมทะเล (Land Breeze)* เป็นลมที่พัดอย่างเด่นชัดในตอนกลางวันและพัดจากทะเลเข้าสู่ชายฝั่ง เนื่องจากลมนี้เป็นลมเย็น การเกิดลมชนิดนี้เนื่องมาจากความแตกต่างของอุณหภูมิของ อากาศเหนือพื้นดินและพื้นน้ำ กล่าวคือในตอนกลางวันอุณหภูมิ ของอากาศเหนือพื้นดินจะสูงกว่าอากาศเหนือพื้นผิวน้ำ จึงทำให้มวลอากาศ เหนือพื้นดินลอย ตัวสูงขึ้นไปสู่ชั้นบรรยากาศ เบื้องบนมวลอากาศเย็นที่อยู่เหนือพื้นน้ำจึงเคลื่อนเข้ามาแทนที่และทำให้เกิดลมทะเล (Land Breeze) ปรากฏขึ้น ลมทะเลจะเริ่มพัดตอนเช้าตั้งแต่เวลา 10.00 น. และมีกำลังแรงสุดใน ตอนบ่าย จะสิ้นสุดลงเมื่อดวงอาทิตย์ตกประมาณเวลา 21.00 น. ลมทะเลสามารถพัดลึกเข้าไปใน ภาคพื้นดินห่างจากชายฝั่งราว 70 กิโลเมตร *ลมภูเขา (Mountain Breeze)* หรือลมพัดลงลาดเขา จะเป็นลมเฉื่อยที่พัดตามแดนภูเขาในตอนกลางคืน กล่าวคือในตอนกลางคืนมวลอากาศที่อยู่ตามหุบเขา ที่มีพืชพรรณธรรมชาติขึ้น อยู่อย่างหนาแน่นกว่าบนไหล่เขาที่สูงขึ้นไป จึงทำให้อากาศเหนือหุบเขาอุ่นกว่าและลอยตัวสูงขึ้น กอปรกับอุณหภูมิของอากาศตามไหล่เขา และยอดเขาลดต่ำอย่างรวดเร็ว ทำให้อากาศตามไหล่เขาและยอดเขาเย็นและมีน้ำหนัก เคลื่อนที่ลงสู่หุบเขาตามอำนาจแรงดึงดูดของโลก และแรงดึงดูดที่เกิดจากการ ลอยตัวของอากาศตามหุบเขาจึงทำให้เกิดลม

ภูเขา พัดลงมาตามลาดเขา ซึ่งโดยเฉลี่ยแล้วจะมีความรุนแรงกว่าลมหุบเขาที่พัดในตอนกลางวันราว 6 เท่า และลมหุบเขา (Valley Breeze) เป็นลมที่พัดในตอนกลางวัน และช่วยลดอุณหภูมิที่ร้อนอบอ้าว ลมหุบเขาหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "ลมพัดขึ้นลาดเขา" จะเกิดความแตกต่างของมวลอากาศ มีปรากฏระหว่างหุบเขากับยอดเขาสูง กล่าวคือในตอนกลางวันตามไหล่เขาและยอดเขาสูง ซึ่งมีพื้นผิวที่มีพืชพรรณธรรมชาติปกคลุม อยู่เนืองมาก และมีโชดหินใหญ่น้อยปรากฏกระจุกกระจายทั่วไป ส่งผลให้การดูดซับความร้อนได้ดีและรวดเร็วกว่าหุบเขา ซึ่งทำให้มวลอากาศเหนือพื้นผิวยอดเขาลอยตัว สูงขึ้นและมีมวลอากาศเย็นกว่าเบื้องล่างเคลื่อนที่ไป แทนที่ซึ่งทำให้เกิดลมหุบเขาขึ้น

- **ลมประจำฤดูหนาว** จะเป็นลมที่พัดเด่นชัดในช่วงฤดูใบไม้ร่วงถึงฤดูใบไม้ผลิ ซึ่งลมประจำฤดูที่ปรากฏพัดอยู่ในประเทศไทย คือ ลมมรสุม ลมชนิดนี้จะมีอิทธิพลต่อสภาพลมฟ้าอากาศ ในประเทศไทยมาก แบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือ **ลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้** หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "ลมมรสุมฤดูร้อน" เป็นลมที่พัดเด่นชัดมากในช่วงสัปดาห์ที่ 2 ของเดือนพฤษภาคมจนถึงสัปดาห์ที่ 2 ของเดือนพฤศจิกายน รวมระยะเวลาประมาณ 6 เดือน เนื่องจากลมประจำฤดูชนิดนี้พัดผ่านภาคพื้นสมุทรจึงมีคุณสมบัติเป็นลมอุ่นและชุ่มชื้น ดังนั้นเมื่อประเทศไทยอยู่ภายใต้อิทธิพลของ ลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ จะทำให้สภาพลมฟ้าอากาศชุ่มชื้นและมีฝนตกตลอดทั้งฤดู และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นลมประจำฤดูที่มีช่วงระยะเวลาการพัดสั้นกว่า แต่มีความเร็วมากกว่าลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้เหตุที่เป็นเช่นนี้ เพราะเกิดจาก แรงผลักของคลื่น ความกดอากาศสูงจากตอนกลางของทวีปเอเชีย และแรงดึงดูดที่เกิดจากมวลอากาศอุ่นในมหาสมุทรอินเดียที่ลอยตัวขึ้นสู่เบื้องบน ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "ลมมรสุมฤดูหนาว" มีคุณสมบัติเป็นมวลอากาศเย็นและแห้ง ดังนั้นเมื่อพัดผ่านประเทศไทยจะทำให้อุณหภูมิของอากาศลดลงและ สภาพลมฟ้าอากาศทั่วไปแห้งแล้ง ลมมรสุมชนิดนี้จะเริ่มพัดอย่างเด่นชัดในช่วงปลายเดือนพฤศจิกายนถึงต้นเดือนกุมภาพันธ์
- **ลมประจำถิ่น** ลมประจำถิ่นที่พัดอยู่ในประเทศไทยทั้งหมดจะเป็นลมเย็น และมีความสำคัญมาก เพราะช่วยบรรเทาความร้อนจากสภาพอากาศในฤดูแห้งแล้ง ลมประจำถิ่น แบ่งออกเป็น 5 ชนิด คือ **ลมว่าว** เป็นลมเย็นที่พัดลงมาจากลำน้ำแม่น้ำเจ้าพระยาและเป็นลมที่พัดนำลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ โดยจะเริ่มพัดในช่วงปลายเดือนกันยายน - เดือนตุลาคม ในช่วงที่ลมนี้เริ่ม พัดจะเป็นระยะที่ข้าวเบากำลังออกรวง ชาวบ้านจึงมักเรียกลมประจำถิ่นชนิดนี้ว่า "ลมข้าวเบา" หรือ "ลมโยกข้าวเบา" สาเหตุที่เกิดลมว่าวขึ้น เพราะเกิดหย่อมความกดอากาศต่ำขึ้นใน อ่าวไทย แต่เนื่องจากความแตกต่างของหย่อมความกดอากาศที่ปรากฏขึ้นมีน้อยมาก จึงทำให้กระแสลมที่พัดไม่รุนแรงนัก **ลมตะเภา** เป็นลมเย็นที่พัดจากทะเลเข้าสู่ชายฝั่งในช่วงเดือนมีนาคมและเดือนเมษายน โดยจะเริ่มพัดในราวเวลา 11.00 น. และพัดแรงขึ้น จะลดลงในราวเวลา 23.00 น.จนถึงเวลา

24.00 น. ลมชนิดนี้จะทำให้เกิดฝนตกในภาคกลาง เป็นฝนแบบฟ้าคะนอง ฟ้าแลบ ปริมาณน้ำฝนไม่แน่นอน สาเหตุการเกิดลมตะเภา เนื่องจากเกิด หย่อมความกดอากาศต่ำปรากฏ ในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนในท้องน้ำอ่าวไทยจะเป็นหย่อมความกดอากาศสูง แต่เนื่องจากความแตกต่างหย่อมความกดอากาศ มีไม่มากนัก จึงทำให้กระแสลมที่พัดปรากฏ ขึ้นไม่รุนแรง จากการที่ลมนี้พัดจากอ่าวไทยเข้าสู่ชายฝั่ง จึงช่วยพาเรือสำเภาที่มาค้าขายในประเทศไทยเข้าเทียบท่าเรือ บริเวณกันอ่าวไทย ชาวบ้านจึงเรียกลมนี้ว่า "ลมตะเภา" หรือ "ลมพญา" เพราะเป็นลมที่พัดเด่นชัดมากในแถบชายฝั่งแห่งนี้ ลมพญา เป็นลมที่พัดจากภาคตะวันออกเฉียงใต้ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ จะเริ่มพัดในต้นฤดูฝนราวเดือนพฤษภาคม ลมชนิดนี้เป็นลมร้อนและชุ่มชื้น ลมตะไค้ เป็นลมที่พัดจากทิศตะวันออกเฉียงใต้ จะเริ่มพัดในตอนปลายฤดูฝนราวเดือนตุลาคม ลมอุดร เป็นลมที่พัดจากทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ไปยังทิศตะวันออกเฉียงใต้ โดยจะเริ่มพัดในต้นฤดูร้อน ราว ๆ เดือนมีนาคม โดยจะพัดเป็นครั้งคราว ทำให้เกิดฝนตกฟ้าคะนอง อากาศแปรปรวนหลายวัน

- พายุหมุนเขตร้อนหรือพายุไซโคลน (Tropical Cyclone) พายุหมุนที่พัดเข้าสู่ประเทศไทยส่วนมากก่อตัวในทะเลจีนใต้ แต่มีบางครั้งที่เคลื่อนตัวมาจากมหาสมุทรแปซิฟิก พายุไต้ฝุ่น สำหรับประเทศไทยไม่ค่อยได้รับ ภัยจาก พายุไต้ฝุ่นเนื่องด้วยทางด้านตะวันออกของประเทศ ซึ่งเป็นทางที่พายุไต้ฝุ่นก่อตัวในมหาสมุทรแปซิฟิกและทะเลจีน ใต้เคลื่อนตัวเข้ามาปะทะเทือกเขาในประเทศเวียดนาม ลาว จึงทำให้อ่อนกำลังลงเสียก่อนเคลื่อนลงมาถึงประเทศไทย พายุดีเปรสชัน เดือนกรกฎาคมถึงสิงหาคม จะเคลื่อนตัวมาจากทะเลจีนใต้เข้าสู่ประเทศไทย ทางฝั่งเวียดนาม จะมีทางเดินเข้ามาทางตอนเหนือของภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือเป็นส่วนมาก เดือนกันยายนถึงตุลาคม พายุจะเคลื่อนตัวลงมาทาง ตอนใต้ คือเข้าทางตอนใต้ของ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และตรงเข้าสู่ภาคกลาง ทำให้ภาคกลางมีฝนตกหนาแน่น ปลายเดือนตุลาคม พายุนี้จะเข้าทางด้านแหลมอินโดจีน และ ในบางคราวนี้หลุดจากปลายแหลม อินโดจีน โดยไม่ได้ปะทะฝั่งอินโดนีเซียเลย เข้าสู่ประเทศไทยทางอ่าวไทย และปะทะฝั่งตะวันออกของอ่าวไทย สิ่งที่เกิดจาก พายุดีเปรสชันนี้ คือ ฝนตกหนักติดต่อกัน อาจจะติดต่อกันได้เป็นระยะเวลา 2-3 วัน ทางที่พายุดีเปรสชันผ่านจะทำให้ฝนตกปานกลาง ถึงตกหนักติดต่อกันตลอดทางที่ พายุนี้ผ่านไป แต่บางครั้งความเร็วของลมที่มีกำลัง แรงอยู่ก็อาจทำความเสียหาย ประเทศไทยจะได้รับพายุดีเปรสชันจากฝั่งตะวันออกไม่น้อยกว่า 3-4 ลูก พายุดีเปรสชัน เป็นตัวการทำให้เกิดฝนตกแผ่เป็นบริเวณกว้าง เกือบทั่วประเทศ และตกเป็นระยะติดต่อกันได้ 2-3 วัน ทำให้แผ่นดินชุ่มชื้น โดยทั่วไปนับว่าเป็นประโยชน์มากในด้านเกษตรกรรม แต่ถ้าเข้ามามากเกินไปทำให้เกิดอุทกภัย ก่อให้เกิดความเสียหายทั้งชีวิตและทรัพย์สินอย่างมากมายเช่นกัน

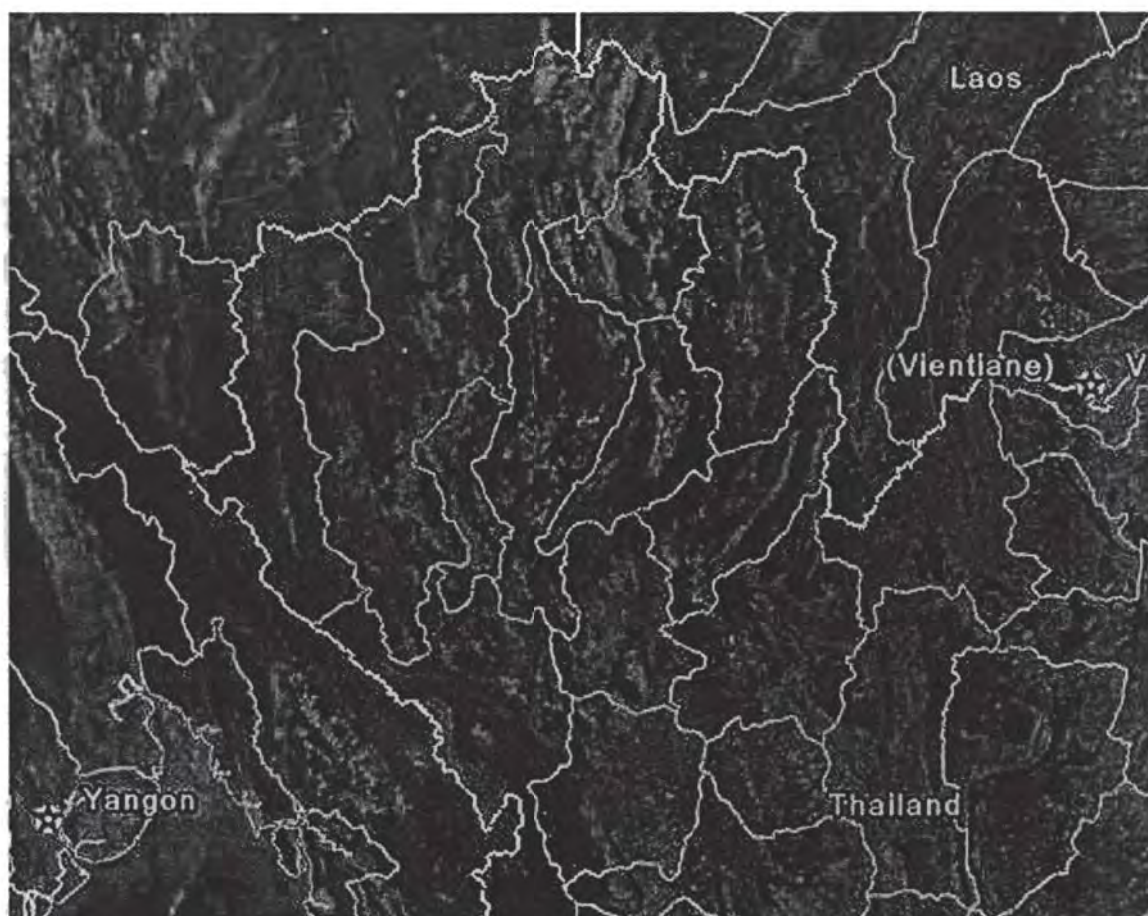
ภูมิศาสตร์ภาคเหนือ

ภาคเหนือมีพิกัดทางภูมิศาสตร์ คือ

ทิศเหนือ	อยู่ที่ละติจูด 20 องศา 27 ลิปดา เหนือ
ทิศใต้	อยู่ที่ละติจูด 17 องศา 10 ลิปดา เหนือ
ทิศตะวันออก	อยู่ที่ลองจิจูด 101 องศา 10 ลิปดา ตะวันออก
ทิศตะวันตก	อยู่ที่ลองจิจูด 97 องศา 22 ลิปดา ตะวันออก

ที่ตั้งสัมพันธ์ นั้น ด้านทิศเหนือ ติดต่อกับสาธารณรัฐสังคมนิยมแห่งสหภาพพม่า และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ดินแดนที่อยู่เหนือสุดของภาคเหนือคือ อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ทิศใต้ ติดต่อกับภาคกลาง และภาคตะวันตก ดินแดนที่อยู่ใต้สุดของภาคเหนือคือ อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ ทิศตะวันออก ติดต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ดินแดนที่อยู่ตะวันออกสุดของภาคเหนือคือ เทือกเขาเพชรบูรณ์ อำเภอปัว จังหวัดน่าน ทิศตะวันตก ติดต่อกับสาธารณรัฐสังคมนิยมแห่งสหภาพพม่า ดินแดนที่อยู่ตะวันตกสุด คือ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ภาคเหนือมีเนื้อที่ทั้งหมด 93,691 ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วยพื้นที่ของ 9 จังหวัด ได้แก่ เชียงราย เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ลำปาง ลำพูน แพร่ น่าน อุตรดิตถ์ และพะเยา

ภาพแสดงที่ตั้งสัมพันธ์ของภาคเหนือ

พื้นที่ภาคเหนือเป็นภูมิภาคที่มีพื้นที่ส่วนใหญ่ประกอบด้วยภูเขาและที่สูง ซึ่งเป็นแนวยาวจากเหนือลงมาได้ แนวทิวเขาเหล่านี้ยาวต่อเนื่องมาจากเทือกเขา หิมาลัยและ เทือกเขาในแคว้นยูนนานทางภาคใต้ของสาธารณรัฐประชาชนจีน จากการเปลี่ยนแปลงทางธรณีวิทยาที่มีการดันตัวของเปลือกโลกตามแนวตะวันตก ถึงตะวันออกของบริเวณนี้ ทำให้พื้นโลกบริเวณนี้โค้งงอกลายเป็นภูเขาและทิวเขาสูง ส่วนที่ทรุดต่ำก็กลายเป็นหุบเขา ถ้าทรุดต่ำมากก็จะมีน้ำขังเป็นทะเลสาบ เช่น กว๋านพะเยา จ.พะเยา รวมทั้งการผุพัง ทางกายภาพ ทางเคมีและการทับถมทำให้เกิดเป็นที่ราบระหว่างภูเขา เช่น บริเวณที่ราบเมืองเชียงรายได้ เชียงราย ลำพูน แพร่ และน่าน เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบส่วนร่องรอยการระบายความร้อนจากภายในโลกที่ปรากฏเด่นชัดจนเกิดพุร้อน เช่น น้ำพุร้อนที่ อำเภอสันกำแพง พุบน้ำร้อนที่อำเภอฝาง โป่งเดือด อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ โป่งน้ำร้อนแม่ชะจาง จังหวัดเชียงราย เป็นต้น

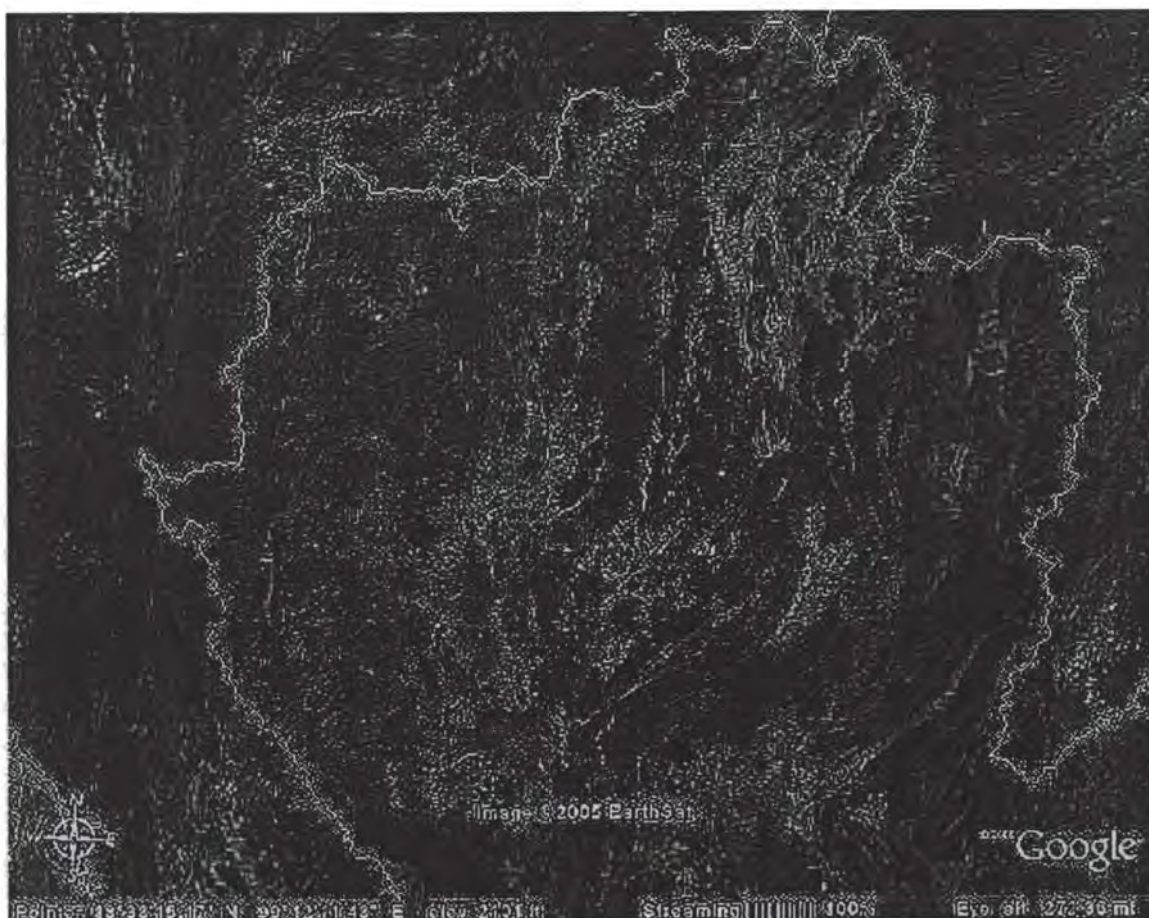
ภาพแสดงเขตที่ราบลุ่มระหว่างภูเขาในเขตภาคเหนือ – แอ่งวังเหนือ ลำปาง

ลักษณะภูมิประเทศ

ภูมิประเทศของภาคเหนือประกอบด้วยภูเขาและเทือกเขาสูงทอดยาวในแนวเหนือใต้ขนานกับลองจิจูด แนวเทือกเขาเหล่านี้ต่อเนื่องมาจากเทือกเขาในแคว้นยูนนานของจีน จากลักษณะการเปลี่ยนแปลงในทางธรณีวิทยา คือ มีการแทรกดันตัวของหินหนืด (Magma) ประกอบกับแรงบีบอัดในแนวตะวันออก – ตะวันตก ทำให้พื้นผิวโค้งงอ กลายเป็นภูเขาและเทือกเขาสูง เทือกเขา ที่สำคัญในเขตภูมิภาคนี้ ได้แก่ เทือกเขาแดนลาว เทือกเขาถนนธงชัย เทือกเขาจอมทอง เทือกเขาผีปันน้ำ เทือกเขาขุนตาล เทือกเขา หลวงพระบาง บริเวณระหว่างแนวเทือกเขาเหล่านี้ มีที่ราบระหว่างภูเขา

(Intermountain Basin) ซึ่งสันนิษฐานว่าเกิดจากรอยเลื่อนในยุคเทอร์เชียรี แผ่นดินทรุดต่ำ เป็นแอ่งกราแบน (Graben) รวมทั้งการผุพังสักร่อน ทำให้ภูมิประเทศ ดังกล่าวกลายเป็นที่ราบระหว่างภูเขา เช่น บริเวณแอ่งที่ราบเชียงใหม่ - ลำพูน ลำปาง เชียงราย เชียงแสน แพร่ น่าน บริเวณที่ราบภูเขาเหล่านี้มีแม่น้ำสายสำคัญที่เกิดจากบริเวณเทือกเขาสูง ไหลผ่าน เช่น แม่น้ำปิง วัง ยม น่าน กก รวก อิง ปาย ยวม เป็นต้น ทั้งยังเป็นบริเวณที่มีความสำคัญในทางเศรษฐกิจและการตั้งถิ่นฐานของประชากรในภูมิภาคนี้อีกด้วย ส่วนทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือของภาคนี้ มีแนวเทือกเขาแดนลาว ใช้เป็นเส้นพรมแดนระหว่างไทยกับพม่า ส่วนทางด้านตะวันตก มีแนวเทือกเขาถนนธงชัยทอดยาวลงไปทางใต้

ลักษณะภูมิประเทศทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือและตะวันตกของจังหวัดเชียงใหม่ ประกอบด้วยภูเขาและเทือกเขาสูงสลับซับซ้อน ขรุขระยากแก่การคมนาคม บริเวณจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีที่ราบขนาดเล็กอยู่ระหว่างทิวเขาถนนธงชัยตะวันตกและทิวเขาถนนธงชัยตอนกลาง ที่ราบดังกล่าวเป็นแนวยาวไปถึง อำเภอแม่สะเรียง ทิวเขาที่สำคัญทางด้านตะวันตก คือ ทิวเขาหินแกรนิตสุเทพ อินทนนท์ บริเวณที่ราบเชียงใหม่ - ลำพูน ซึ่งเกิดจากรอยเลื่อน และจากการกัดเซาะสักร่อน และการทับถม ที่ราบนี้ประกอบด้วยที่ราบขั้นบันได (terraces) ในยุคเทอร์เชียรี และตะกอนที่มาทับถมในยุคปัจจุบันเป็นบริเวณที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจเช่นเดียวกับที่ราบบริเวณจังหวัดลำปาง เชียงราย แพร่ และน่าน ซึ่งเปลี่ยนแปลงมาในลักษณะเดียวกัน

ภาพแสดงภูมิประเทศในภาคเหนือ

ภูมิประเทศทางตอนกลางของภาคเหนือ ประกอบด้วยเทือกเขาผีปันน้ำ ซึ่งมีเทือกเขากั้นระหว่าง เชียงใหม่กับเชียงราย ระหว่างเชียงใหม่ – ลำพูนกับลำปาง ทิวเขาผีปันน้ำมีหินแกรนิตยุคไทรแอสสิกแทรก ดันขึ้นมาได้แก่ เทือกเขาขุนตาล ส่วนทางด้านตะวันออกของลำปาง เป็นเทือกเขาผีปันน้ำกั้นระหว่างลำปางกับแพร่ ซึ่งเทือกเขาดังกล่าวส่วนใหญ่ประกอบด้วยหินชุดลำปาง และหินชุดราชบุรี มีหินภูเขาไฟ หินบะซอลท์ แทรกอยู่เป็นหย่อม ๆ เทือกเขาผีปันน้ำเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่แบ่งน้ำไหลลงสู่แอ่งที่ราบเชียงใหม่ – ลำพูน เชียงราย ลำปาง แพร่ เป็นสำคัญ การเรียกชื่อดังกล่าวยังสะท้อนให้เห็นลักษณะภูมิประเทศได้ชัดเจน

ส่วนภูมิประเทศทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือมีเทือกเขา หลวงพระบางกั้นพรมแดนไทยกับลาวตั้งแต่ทางด้านตะวันออกของอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ผ่านลงมาทางจังหวัดน่าน แพร่ อุดรดิตถ์ ภูมิประเทศในบริเวณนี้ค่อนข้าง ทุรกันดาร มีเนินเขา และทิวเขาสลับซับซ้อนแต่ก็ยังมีที่ราบแคบ ๆ ในเขต อำเภอทุ่งช้าง ปัว เมืองน่าน จังหวัดน่าน

ภูมิประเทศทางตอนบนในเขตจังหวัดเชียงราย มีที่ราบกว้างกว่าแอ่งอื่นๆ ในภาคเหนือ ระบบแม่น้ำ ลำห้วยส่วนใหญ่จะไหลขึ้นไปทางเหนือลงสู่แม่น้ำโขง แม่น้ำที่ไหลผ่านที่ราบ มีทั้งการกัดเซาะ และทับถม หลายบริเวณที่ทางน้ำโค้งตัว (Meanders) และทะเลสาบรูปแอก (Oxbow lake) รวมทั้งบริเวณที่ ทรุดตัวมีน้ำขัง ตลอดปีของกว๊านพะเยา และที่ลุ่มชื้นแฉะในเขตอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

ภาพแสดงแนวภูเขาในภาคเหนือ - ทิวเขาผีปันน้ำ

บริเวณทางด้านใต้ของภาคเหนือ แนวของเทือกเขาผีปันน้ำทอดยาว ลงไปทางด้านใต้ของจังหวัดลำปาง ทางเหนือของจังหวัดอุตรดิตถ์ ต่อเนื่องลงไปทางใต้เป็นที่ราบต่อแนวของภาคกลาง ซึ่งก็ตามเป็นการยากที่จะแบ่งแนวของเขตภูเขาสูงทางภาคเหนือกับแอ่งที่ราบภาคกลาง ให้เป็นแนวเส้นตรง ทั้งนี้เพราะแนวภูเขาอ้อมไปทางตะวันออกแนวหนึ่งและทางตะวันตกผ่านจังหวัดตากที่เป็นเทือกเขาถนนธงชัย ทางด้านตะวันตกของประเทศด้วย ดังนั้นในการพิจารณาแบ่งอาณาเขตภาคทางด้านใต้นี้ นอกเหนือจากลักษณะภูมิประเทศซึ่งไม่สามารถแสดงแนวได้ชัดเจน จึงอาจต้องใช้หลักเกณฑ์ทางด้านวัฒนธรรมเข้าพิจารณาคด้วย เช่น เขตอำเภอมแม่พริก จังหวัดลำปาง กับอำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก สามารถจัดเป็นเขตเชื่อมต่อกันด้านวัฒนธรรม (Transitional zone) นับตั้งแต่ภาษาท้องถิ่น การบริโภค ศิลปกรรม ที่มีแนวโน้มไปต่างไปจากของภาคเหนืออย่างเห็นได้ชัด

ลักษณะภูมิอากาศ

ภาคเหนือมีลักษณะภูมิอากาศแบบร้อนชื้นสลับร้อนแห้งแล้ง หรือฝนเมืองร้อนเฉพาะฤดู ซึ่งภาคเหนือมีที่ตั้งอยู่ในภาคพื้นทวีปมากที่สุดของประเทศจึงมีพิสัยของอุณหภูมิสูงมาก คือ ราวอุณหภูมิสูงสุด 44.5 องศาเซลเซียส ที่ จังหวัดอุตรดิตถ์ และอุณหภูมิต่ำสุดมากกว่า 0 องศาเซลเซียส ในยอดดอยต่าง ๆ

ลักษณะของฝน พื้นที่ภาคเหนือได้รับฝนส่วนใหญ่ในช่วงฤดูฝนที่ลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้พัดผ่านประเทศ ซึ่งเป็นช่วงฤดูฝนด้านที่ต้นลมจะได้รับปริมาณฝนมากกว่าด้านปลายลม ซึ่งฝนที่ตก อยู่่นั้นเป็นลักษณะของฝนภูเขา พื้นที่หน้าเขาจะได้รับฝนมากกว่าด้านหลังเขา และได้รับฝนจากพายุดีเปรสชันที่พัดมาจากทะเลจีนใต้

ฤดูกาลของ ภาคเหนือมี 3 ฤดู คือ ฤดูฝน ซึ่งเป็นฤดูที่เริ่มลงมือเพาะปลูกพืชเมืองร้อน จะเริ่มประมาณกลางเดือนพฤษภาคมและไปสิ้นสุดฤดูในเดือนกันยายนหรือต้นเดือนตุลาคม ฝนที่ตกเป็นฝนจาก มรสุมตะวันตกเฉียงใต้ที่พัดมาจากอ่าวเบงกอล กับฝนจากพายุดีเปรสชันที่พัดจากทะเลจีนใต้ ฤดูหนาว เป็นฤดูของมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ เริ่มต้นประมาณกลางเดือนตุลาคมและสิ้นสุดประมาณเดือนกุมภาพันธ์ ฤดูหนาวในภาคเหนือมีลักษณะเห็นเด่นชัด กว่าภาคกลาง และภาคใต้ เพราะอยู่ใกล้แนวเคลื่อนที่ของอากาศหนาวเย็นที่เคลื่อนที่จากเขตความกดอากาศสูงในไซบีเรียและผ่านประเทศจีน ฤดูร้อน เริ่มต้นประมาณกลางเดือนกุมภาพันธ์และไปสิ้นสุดประมาณกลางเดือนพฤษภาคม ในเดือนกุมภาพันธ์มรสุมตะวันออกเฉียงเหนือเริ่มอ่อนกำลังลง ทำให้ลมตะวันออกเฉียงใต้จากทะเลจีนมีกำลังแรงขึ้น เป็นผลให้เกิดพายุฤดูร้อนขึ้นในภาคเหนือเป็นครั้งคราว ในเดือนมีนาคมและเมษายนอุณหภูมิในภาคเหนือขึ้นสูงมาก

ทรัพยากรธรรมชาติ

ทรัพยากรดิน ภาคเหนือเป็นภาคที่มีลักษณะภูมิประเทศเต็มไปด้วยเทือกเขาและหุบเขา จึงทำให้เกิดดินประเภทต่าง ๆ ที่พบตามแถบภูเขา ที่สูง ซึ่งผุพังจากหินต่าง ๆ มากมายหลายชนิด ดินมีลักษณะดินบางตามที่ลาดชันและเต็มไปด้วยกรวดหิน พอที่จะมีป่าไม้ปกคลุมและทำการเพาะปลูกแบบทำไร่เลื่อนลอยได้ ส่วนในบริเวณหุบเขาหรือแอ่งที่ราบ จะมีระดับต่าง ๆ กัน มีเนื้อดินหนาสมบูรณ์จากการที่น้ำพัดพาตะกอนจากไหล่เขามาทับถม โดยแบ่งกลุ่มของดิน และประโยชน์ที่ได้จากดิน ดังนี้

- ดินในบริเวณที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง พบตามบริเวณพื้นที่ราบเรียบตามฝั่งแม่น้ำสายใหญ่ที่ไหลลงสู่ที่ราบและไหลคดเคี้ยวไปมาทำให้เกิดสายน้ำลำห้วยต่างๆ แล้วไหลไปรวมประสานกันใหม่ บางแห่งมักทิ้งร่องรอยของลำน้ำเก่าให้เห็น ดินที่พบในบริเวณดังกล่าวคือ กลุ่มดินตะกอนลำน้ำหรือดินตะกอนน้ำพา (Alluvial soils) เป็นดินตะกอนน้ำ พามาสะสมไว้ในบริเวณที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงและยังมีอายุน้อย ชั้นของดินยังไม่ชัดเจนมีทั้งดินที่มีการระบายน้ำค่อนข้างดีซึ่งเกิดในบริเวณสันดินริมน้ำ เป็นดินร่วนปนทราย มีสีน้ำตาล ใช้ประโยชน์เป็นที่สร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยและทำการเกษตรกรรมได้ ส่วนดินที่มีการระบายน้ำไม่ดี มีน้ำแช่ขังจะอยู่ตามมาบลำน้ำ มีพื้นที่ราบเรียบและมีระดับต่ำกว่า พวกแรก เป็นดินตะกอนเนื้อละเอียดมากมีสีเทา ใช้ประโยชน์ในการทำนาได้ดี

ภาพแสดงพื้นที่ริมน้ำท่วมถึง - น้ำแม่วัง วังเหนือ จังหวัดลำปาง

- ดินในบริเวณลานตะพักน้ำ ตะพักลำน้ำอาจมีระดับต่าง ๆ กันที่เรียกว่า ตะพักระดับต่ำ ตะพักระดับกลาง และตะพักระดับสูง ดินบนตะพักนี้เป็นดินตะกอน ที่มีอายุมาก ส่วนใหญ่เป็นดินที่แบ่งชั้นชัดเจน เป็นดินร่วนค่อนข้างละเอียด มีสีน้ำตาลจนถึงน้ำตาลปนแดง ถ้าเป็นดินตะพักลำน้ำระดับต่ำ มีการระบายน้ำไม่ดี ใช้ทำนาได้และอาจใช้ปลูกพืชไร่ในฤดูแล้งได้ หากมีน้ำจากการชลประทานเพียงพอ ส่วนดินตะพักน้ำบริเวณสันริมน้ำเก่า มีความอุดมสมบูรณ์ถึงดีปานกลางเหมาะสมในการปลูกพืชสวนและพืชไร่ แต่ไม่ค่อยพบในบริเวณกว้างขวาง

มากนัก ดินที่พบในตะพักลำน้ำสูงขึ้นไป อยู่ในพื้นที่ระดับแตกต่างกันตั้งแต่ลักษณะเป็นลูกคลื่นจนถึงที่แบบภูเขา แต่ยังเป็นดินที่มีการระบายน้ำได้ มีดินเกรย์พอดโซลิกสีเทา (Grey Podzolic soils) สูงขึ้นไปเป็นดินเรดเยลโลพอดโซลิก (Red-yellow Podzolic soilz) และมักมีปฏิกิริยาเป็นกรดปานกลางจนถึงเป็นกรดจัด กลุ่มดินนี้เกิดจากวัตถุต้นกำเนิดเนื้อหยาบหรือเป็นดินปนทราย จนถึงเป็นทรายจัด ดินในบริเวณนี้ส่วนมากปกคลุมด้วยป่าแดง แต่ป่าถูกโค่นถางเพื่อทำไร่มากขึ้น ทำให้เกิดปัญหาดินถูกชะล้างเสื่อมคุณภาพ มีการสูญเสียหน้าดินอย่างรวดเร็ว ไม่ควรปล่อยพื้นที่ให้ว่าง หากต้องการใช้ประโยชน์ต้องมีการอนุรักษ์ดินด้วย

- ดินในบริเวณภูเขาและทิวเขา ที่มีระดับแตกต่างกันมาก ส่วนใหญ่เป็นภูเขาที่มีความลาดชันสูง เฉลี่ยความสูงจากระดับน้ำทะเลเกิน 500 เมตรขึ้นไปจนถึงยอดสูงสุดคือ ดอยอินทนนท์ ซึ่งสูงเกิน 2,500 เมตร ดินในบริเวณนี้เป็นดินภูเขาที่เกิดจากการสึกกร่อนผุพังเหลือเป็นดินบาง ๆ ตกค้างอยู่ บางแห่งมีสภาพเหมาะสม พอที่จะมีพืชพรรณขึ้น โดยรากพืชสามารถซอนลึกลงไปข้างล่างได้ ช่วยให้ดินมากขึ้น เพราะมีช่องว่างทำให้น้ำและอากาศแทรกซึมลงไปได้ ทำให้เพิ่มอินทรียวัตถุผสมกับวัตถุต้นกำเนิดดินมากขึ้น ดินกลุ่มภูเขานี้มีสีน้ำตาล น้ำตาลปนแดง มีทั้งเนื้อหยาบและเนื้อละเอียด อายุมากบ้างน้อยมาก พื้นที่ส่วนใหญ่ไม่เหมาะแก่การ กสิกรรม ควรอย่างยิ่งที่จะสงวนไว้เป็นป่านานาชนิดปกคลุมโดยทั่วไป แต่เมื่อมีการแผ้วถางทำลายป่าเป็นบริเวณกว้างขวางมาก นอกจากบางบริเวณซึ่งเป็นดินลึกและมีความลาดชันน้อยก็อาจทำการเปิดป่าใช้ประโยชน์ในการเพาะปลูกได้

ทรัพยากรน้ำ

ภาคเหนือเป็นภาคที่เต็มไปด้วยภูเขาและที่สูง จึงเป็นบริเวณที่มีปริมาณฝนสูง มีน้ำอุดมสมบูรณ์ แหล่งต้นน้ำลำธารของภาคเหนือเป็นแหล่งน้ำ ที่ไหลลงสู่ลุ่มน้ำตอนล่างในบริเวณตอนล่าง ในบริเวณที่ราบภาคกลางซึ่งน่าจะมีน้ำใช้ตลอดปี แต่เนื่องจากจากการหักล้างทำลายป่าไม้ที่ดำเนินไปอย่างรวดเร็วในระยะหลัง ๆ นี้ ทำให้แหล่งน้ำที่เคยมีป่าไม้ดูดซับน้ำไว้ หรือแหล่งน้ำตกตามที่สูงต่าง ๆ มีปริมาณน้ำน้อยลงไปมาก จนอ่างเก็บน้ำของเขื่อนที่สร้างขึ้นในภาคเหนือกักเก็บน้ำไว้ได้น้อย บางปีมีปริมาณน้ำที่กักเก็บต่ำกว่าระดับน้ำที่ควรกักไว้สำหรับใช้ประโยชน์ จึงก่อให้เกิดปัญหาอย่างมาก เช่น เกิดปัญหาความแห้งแล้ง ปัญหาน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก รวมทั้งการขาดแคลนน้ำที่จะนำมาใช้ในกิจกรรมไฟฟ้าพลังน้ำและการชลประทาน นอกจากนี้ที่มีอยู่บนผิวดินแล้วน้ำใต้ดินยังมีปริมาณที่มาก และสมบูรณ์ โดยเฉพาะแอ่งเชียงใหม่ มีธารน้ำใต้ดินอยู่หลายสาย มีการนำมาใช้ในรูปของน้ำบ่อและน้ำบาดาลอยู่มาก และสามารถใช้ได้ตลอดทั้งปี

ภาพแสดงระบบการใช้น้ำในการทำนาของชาวนาในภาคเหนือ

ทรัพยากรป่าไม้และพืชพรรณธรรมชาติ

ป่าไม้ในภาคเหนือยังมีความสมบูรณ์มากที่สุดของภาคเหนือ ป่าไม้อาจจำแนกตามลักษณะ ของพืชพรรณ ที่ขึ้นได้เป็น

- ป่าเบญจพรรณ หรือเรียกว่า " ป่าผสมผลัดใบ" หรือ "ป่าโปร่งผสม" มีถึงร้อยละ 46 ของพื้นที่ป่าไม้ทั้งหมดของภาคเหนือ ป่าเบญจพรรณที่มีไม้สักขึ้นอยู่ทั่วไป เรียกว่า "ป่าสัก" ถ้าเป็นที่ราบหรือบริเวณเชิงเขาที่มีดินค่อนข้างแห้งหรือเป็นดินกรวดลูกรัง จะมีป่าแดงหรือป่าแพะ
- ป่าดิบ ในภาคเหนือมีป่าดิบแล้ง พบตามที่สูงชัน ริมห้วย ลำธารและตามริมแม่น้ำใหญ่จนถึงระดับสูง 1,000 เมตรเหนือระดับน้ำทะเล และมีป่าดิบเขา ที่อยู่ระดับสูงกว่า 1,000 เมตรจากระดับน้ำทะเลขึ้นไป มีไม้จำปีและไม้เมืองหนาวขึ้นอยู่ทั่วไป เป็นพื้นที่ ๆ บ้างถูกถากถางเพื่อทำไร่เลื่อนลอยเสียส่วนใหญ่
- ป่าสนเขา ส่วนใหญ่พบอยู่บนเขาที่สูงเหนือระดับน้ำทะเลตั้งแต่ 700 เมตรขึ้นไป ป่าสนที่ปรากฏอยู่ในภาคเหนือ นั้น มีทั้งที่ขึ้นปะปนอยู่กับไม้ ชนิดอื่น เช่น รัง เต็ง เหียง พลวง หรือขึ้นเป็นป่าสนล้วน ๆ

ภาพแสดงพื้นที่ป่าซึ่งมีความต่อเนื่องจากพื้นที่การเกษตรกรรมและอยู่อาศัยของผู้คน

ทรัพยากรสัตว์ป่า

จากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ ทำให้มีสัตว์ป่านานาชนิดอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก สัตว์ที่ยังมีปรากฏจำแนกตามประเภทของสัตว์ป่าจะมีอยู่หลายชนิด ได้แก่ สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม เช่น ลิง ค่างและชะนี สัตว์กบ เช่น หมูปากวาว เลียงผา และสัตว์กินเนื้อเป็นอาหาร เช่น หมี เสือ หมีควายหรือหมิดำ ซึ่งสัตว์เหล่านี้อาศัยอยู่ในบริเวณภูเขาสูงและหุบเขา ส่วนพวกสัตว์ที่ยังมีอยู่มาก ได้แก่ พวกแมลง นก ผีเสื้อประเภทต่าง ๆ และสัตว์เลื้อยคลาน พบในเขตป่าดิบชื้นตามแม่น้ำลำห้วย เนื่องจากในภาคเหนือไม่มีแม่น้ำลำคลองมากเท่ากับภาคกลาง จึงไม่มีสัตว์น้ำมากนักมีแต่สัตว์น้ำที่อาศัยอยู่ ตามลำห้วย เช่น กุ้ง ปู ตามแถบภูเขาสัตว์ป่าประเภทต่าง ๆ ก็ลดจำนวนลง โดยเฉพาะสัตว์ป่าที่มีขนาดใหญ่ เช่น หมี เสือ ควายป่า เป็นต้น

ทรัพยากรแร่ธาตุ

ภาคเหนือเป็นภาคที่อุดมด้วยทรัพยากรแร่ธาตุภาคหนึ่งของประเทศไทย เพราะมีภูมิประเทศที่มีโครงสร้างเป็นภูเขา เนินเขาและแอ่งแผ่นดินในยุคกลางเก่า กลางใหม่ ที่บริเวณตอนกลางที่ผ่านการสูกกร่อนและมีการเปลี่ยนแปลงของแผ่นดิน โดยเฉพาะภูเขาทางตะวันตกที่เป็นแนวของทิวเขา อุดมด้วยแร่โลหะ แร่โลหะและแร่เชื้อเพลิง

- แร่โลหะ ที่สำคัญที่พบตามภูเขาหินแกรนิตในภาคเหนือ เช่น แร่ดีบุก ทังสแตน หรืออุลแฟรม ตะกั่วและสังกะสี ทองแดง เหล็ก แมงกานีส นิกเกิล โครเมียม แร่โครไมต์ เป็นต้น
- แร่โลหะ ที่สำคัญที่พบในภาคเหนือ เช่น ฟลูออไรต์ แบไรต์ ยิปซัม ฟอสเฟต ดินขาวหรือดินเกาลิน แร่ใยหิน เป็นต้น
- แร่เชื้อเพลิง ที่สำคัญที่พบเป็นจำนวนมาก เช่น หินน้ำมัน ปิโตรเลียม น้ำมันดิบ ก๊าซธรรมชาติเหลว ลิกไนต์ เป็นต้น

ลักษณะประชากรในภาคเหนือ

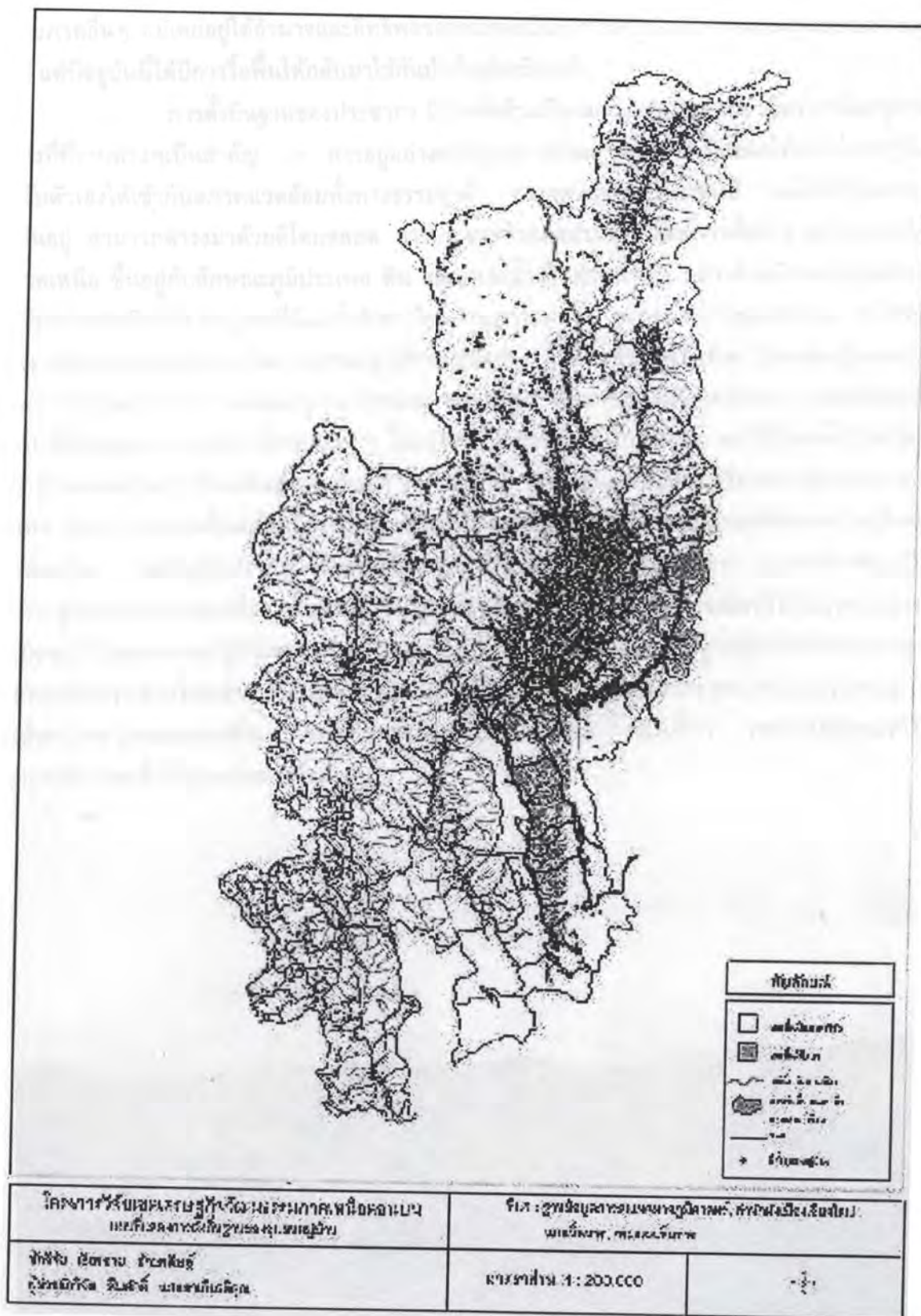
ประชากรในภาคเหนือซึ่งประกอบด้วยประชากรในเขต 8 จังหวัดรวมกันนั้นมีประชากรทั้งสิ้นประมาณ 6 ล้านคน นับว่าเป็นภูมิภาคที่มีจำนวนประชากรพอ ๆ กับภาคใต้ แต่มีประชากรน้อยกว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลางมาก จังหวัดที่มีประชากรมากที่สุดในภาคเหนือ ได้แก่ เชียงใหม่ จังหวัดที่มีจำนวนประชากรรองลงมา คือ เชียงราย ลำปาง พะเยาแพร่ อุดรดิตถ์ น่านและลำพูน ส่วนจังหวัดที่มีจำนวนประชากรน้อยที่สุด ได้แก่ แม่ฮ่องสอน เพราะเป็นจังหวัดที่อยู่ห่างไกลติดชายแดนและเต็มไปด้วยป่าเขา มีที่ราบระหว่างหุบเขาแคบ ๆ มีการคมนาคมที่ยังไม่สะดวก

ความหนาแน่นของประชากร ในภาคเหนือมีความหนาแน่นเฉลี่ย 67 คนต่อตารางกิโลเมตร การกระจายของประชากรในภาคมีความสัมพันธ์กับลักษณะภูมิประเทศอย่างมาก กล่าวคือ บริเวณภูมิประเทศที่ภูเขาและที่สูง จะมีประชากรอาศัยอยู่ น้อยและเบาบางมาก ได้แก่ จ.แม่ฮ่องสอน ส่วนบริเวณที่มีประชากรอยู่หนาแน่นจะอยู่ในบริเวณที่ราบ ระหว่างหุบเขา ซึ่ง เป็นแอ่งแผ่นดินที่มีลำน้ำไหลผ่านหรือมีการตัดถนนผ่าน จะเห็นได้ว่าภาคเหนือมีประชากรไม่หนาแน่นนักเมื่อเปรียบเทียบกับภาคอื่น ๆ ทั้งนี้เนื่องจาก มีลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขา มีข้อจำกัดในด้านเนื้อที่เพาะปลูก

อัตราการเพิ่มของประชากรในภาคเหนืออยู่ในเกณฑ์สูง และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นโดยการอพยพจากชนบทในที่ ห่างไกลเข้าสู่เมือง เพราะมีการขยายตัวทาง เศรษฐกิจ การค้าและบริการ ตามมา โดยเฉพาะทางด้านอุตสาหกรรมท่องเที่ยว

ลักษณะประชากรทางด้านวัฒนธรรมและสังคม จะพบว่าประชากรในภาคเหนือส่วนใหญ่เป็นชนชาติไทยเช่นเดียวกับชาวไทยในภาคอื่น ๆ สืบเชื้อสายมาจากไทล้านนาหรือโยนก จึงทำให้สำเนียงการใช้ภาษา วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ผิพรรณและการแต่งกายผิดแผกไปจาก ชาวไทยในภาคอื่นบ้าง ในปัจจุบันประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวไทยที่เรียกกันว่า "ไทยเหนือ" หรือ "คนเมือง" ซึ่งส่วนใหญ่ พูดภาษาสำเนียงทางเหนือ คนกลุ่มต่าง ๆ เช่น ไทยวน ไทยอง ไทเขิน ไทลื้อ ไทใหญ่ ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ เช่น ลัวะ ม้ง เย้า ลีซอ อีเก้อ มูเซอ กะเหรี่ยง เป็นต้น

ศาสนา ประชากรมีการนับถือศาสนาแทบจะทุกศาสนา บางกลุ่มยังมีการนับถือแบบผสมผสานกันไปด้วย เช่น พุทธและผี ศาสนาและความเชื่อต่าง ๆ ทำให้มีประเพณีอันดีงามสืบเนื่องที่ยังประพฤติปฏิบัติกันอยู่จนตรานเท่าทุกวันนี้ เช่น ประเพณีปี๋ใหม่เมือง ยี่เป็ง เป็นต้น

ภาษา ที่โดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์ คือ อักษรและภาษาของคนเมือง ซึ่งต่างกับชาวไทยภาคอื่นๆ แม้เคยอยู่ใต้อำนาจและอิทธิพลของคนกลุ่มอื่นๆ ทำให้รูปแบบดั้งเดิมได้ถูกยับยั้งการใช้ไป แต่ปัจจุบันนี้ได้มีการรื้อฟื้นให้กลับมาใช้กันบ้างในท้องถิ่นแล้ว

การตั้งถิ่นฐานของประชากร มีการตั้งบ้านเรือนและการประกอบอาชีพที่อาศัยอยู่ตามแอ่งที่ที่ราบต่างๆ เป็นสำคัญ การอยู่อย่างต่อเนื่องยาวนานมา มีลักษณะที่แสดงให้เห็นถึงการรู้จักปรับตัวเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติ และทางสังคมเป็นอย่างดี เพื่อให้ชีวิตความเป็นอยู่ สามารถดำรงมาด้วยดีโดยตลอด การกระจายตัวของประชากรและการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในภาคเหนือ ขึ้นอยู่กับลักษณะภูมิประเทศ ดิน และแหล่งน้ำเป็นส่วนสำคัญ กล่าวคือบริเวณที่เป็นที่ราบหรือแอ่งแผ่นดินระหว่างภูเขาที่มีแม่น้ำลำธารไหลผ่านพาโคลนตม ตะกอนจากที่สูงมาทับถม ทำให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะในการเพาะปลูกพืชผลชนิดต่าง ๆ มีทั้งพืชพรรณเมืองร้อนและเมืองหนาว เพราะมีภูมิอากาศหนาวเย็นในฤดูหนาวโดยเฉพาะบนที่สูง ที่มีชาวเขาตั้งบ้านเรือนอยู่ ส่วนบริเวณที่ราบที่มีดินอุดม แม้จะเป็น ที่ราบแคบ ๆ ไม่กว้างขวางเท่าที่ราบในภาคกลาง แต่ก็มีผู้คนตั้งบ้านเรือนมาช้านานจนกลายเป็นเมืองสำคัญต่าง ๆ ในภาคเหนือ เช่น เมืองเชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง ลำพูน แพร่ น่าน เมืองเชียงใหม่เป็นเมืองสำคัญมากของภาคเหนือปัจจุบันนี้ มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจอยู่ตลอดเวลา ในปัจจุบันปรากฏว่าจังหวัดเชียงรายมีจำนวนประชากรเกินล้านคน และกำลังกลายเป็นเมืองศูนย์กลางการท่องเที่ยว ที่ขยายตัวขึ้นไปทางเหนือสุดประเทศ และอาจต่อเข้าไปถึงเขตประเทศเมียนมาร์และสาธารณรัฐประชาชนจีนทางตอนใต้ด้วย ส่วนบริเวณภูเขา ที่สูงหรือพื้นที่ที่ติดชายแดน มักทุรกันดาร ห่างไกลเส้นทางคมนาคม เช่น ใน แม่ฮ่องสอน น่าน จะมีประชากรอาศัย อยู่เบาบาง ถ้าเส้นทางคมนาคมสะดวกขึ้น ก็จะได้รับ การส่งเสริมให้เป็นแหล่ง ท่องเที่ยว จะทำให้ผู้คนเข้าไปท่องเที่ยวและตั้งถิ่นฐานกันมากขึ้น

ภาพแสดงการทำนาของผู้คนในภาคเหนือ

อาชีพสำคัญของประชากรในภาคเหนือ แสดงให้เห็นความสามารถในการปรับตัวเอง ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของภูมิประเทศและภูมิอากาศของภาคนี้เช่นกัน เนื่องจากภาคเหนือมีลักษณะ ภูมิประเทศที่มีทิวทัศน์สวยงาม เต็มไปด้วย ป่าเขา น้ำตก และมีลักษณะภูมิอากาศเย็นสบายกว่าภาค อื่น ๆ ประชากรทั้งชาวเมืองและชาวเขา มีชนบทประเพณีเก่าแก่ แม้จะตั้งถิ่นฐานมาช้านาน ยังรักษา วัฒนธรรมอันดีงามของตนไว้ จึงทำให้ภูมิภาคนี้เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจสำคัญ ของประเทศ โดยเฉพาะ เมืองเชียงใหม่ได้กลายเป็นเมืองสำคัญที่เป็นที่รู้จักกันอย่างมากทั่วโลก เป็นแหล่ง ศูนย์กลางการ ท่องเที่ยวของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาชีพต่าง ๆ ที่นำรายได้ มาสู่ภูมิภาคนี้ ที่สำคัญ คือ อาชีพด้านการเกษตร ได้แก่ การเพาะปลูก การทำไร่ ทำนา รวมทั้งการทำฟาร์มเลี้ยงสัตว์ ซึ่งเป็นอาชีพดั้ง เดิม ที่มีทำกันตามพื้นที่ราบระหว่างภูเขาที่มีดิน อุดมสมบูรณ์มีแหล่งน้ำใช้ทั่วไป ทำให้บางบริเวณสามารถปลูกข้าวทำนา ถึงปีละสองครั้ง เนื่องจากประชากรมีจำนวนมากขึ้น ทั้งผู้ที่อพยพไปตั้งถิ่นฐานใหม่และ นักท่องเที่ยวที่เพิ่มจำนวนมาก ขึ้นทุกปี ทำให้ต้องเพิ่มการผลิตอาหารส่ง ตามโรงแรม ร้านค้ามากขึ้น มีการปลูกพืชผัก ผลไม้เมืองหนาวที่เจริญเติบโต ได้ในภาคเหนือ ที่มี อากาศหนาวเย็น เพื่อเป็นตลาดสำหรับชาวต่างประเทศ เช่น ลิ้นจี่ ลำไย ส้มและผัก ไม้ผล ไม้ดอก ที่มี ปริมาณมากพอที่จะส่งไปยังตลาดใกล้เคียง ในกรุงเทพฯ และตลาดต่างประเทศอีกด้วย ทำให้ชาวเมือง และ ชาวเขามีรายได้เพิ่มมากขึ้น อาชีพการทำป่าไม้ การใช้ช้างลากจูงไม้ก็นับว่าเป็นอาชีพดั้งเดิมที่ สืบเนื่องจากการที่ภาคเหนือมีสภาพภูมิ ประเทศที่อุดมด้วยป่าไม้นานาชนิด ทั้งไม้สักและ ไม้มีค่าอื่น ๆ ที่นำมาใช้ปลูกสร้างบ้านเรือนในสมัยแรก ๆ ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน ทำเครื่องใช้ เช่น พวงไม้แกะสลัก เครื่องเขิน ในสมัยหลังเมื่อมีผู้คนเพิ่มมากขึ้นก็มีการ ทำลายป่าเพื่อขยายพื้นที่เพาะ ปลูก รุกป่าป่า สงวนอุทยานแห่งชาติ รุกป่าพื้นดินป่าเขาธรรมชาติ ก่อให้เกิดเป็นปัญหาสำคัญที่จะต้องแก้ไขอย่าง รีบด่วน

อาชีพการเลี้ยงสัตว์ มีทั้งการเลี้ยงสัตว์เพื่อใช้งาน เช่น ช้าง เลี้ยงเพื่ออุตสาหกรรมป่าไม้ ชักลากไม้จากที่สูงออกจากป่าสู่ลำธาร ลำห้วยและใช้ช้าง ลา ล่อ โค เพื่อเป็นยานพาหนะขนส่ง เพราะไม่มีทางน้ำสะดวกเหมือนภาคกลาง สัตว์ โค สุกร เป็ดและไก่ ใช้เป็นอาหารสำคัญ ในปัจจุบันช้างได้กลายเป็นสัตว์สำคัญนำมาแสดงให้นักท่องเที่ยวชมอีกด้วย อาชีพการทำเหมืองแร่ จากการที่พื้นที่มีทรัพยากรแร่ธาตุอยู่เป็นจำนวนมาก ทำให้ผู้คนรู้จักนำแร่เหล่านี้มาใช้ประโยชน์มาช้านาน เช่น การทำเครื่องประดับเงินของชาวเขา การทำเครื่องใช้พวกขัน ถาดเงิน ของชาวเมือง เหล่านี้เป็นต้น

อาชีพการอุตสาหกรรม ทั้งที่เป็นแบบหัตถอุตสาหกรรมพื้นเมือง ภาคเหนือมีชื่อเสียงในด้านหัตถกรรม หรือ อุตสาหกรรมพื้นเมืองมาช้านาน ซึ่งเป็นแบบขนาดย่อมที่นิยมทำกันภายในครัวเรือน เช่น การทำเครื่องเงิน เครื่องเงิน การแกะสลัก การทำร่มกระดาษ การทำเสื้อผ้าสำเร็จรูป การทอผ้าฝ้าย ผ้าไหม เครื่องปั้นดินเผา สำหรับเป็นของที่ระลึก เพื่อจำหน่ายให้แก่บรรดานักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ อุตสาหกรรมสมัยใหม่ หรืออุตสาหกรรมโรงงาน ที่มีการขยายตัวไม่มากในภาคเหนือ ส่วนมากโดยเฉพาะนิคมอุตสาหกรรมลำพูน ส่วนใหญ่เป็นโรงงานที่ผลิตวัตถุดิบสำเร็จรูปจากผลิตภัณฑ์การเกษตรกรรม พื้นเมือง เช่น โรงบ่มยา โรงงานผลิตอาหารสำเร็จรูป นอกจากนั้นยังมีอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ที่มีงานด้านบริการท่องเที่ยว โรงแรม และการขนส่ง มาเกี่ยวข้องเพราะภาคเหนือเป็นภาคที่มีทรัพยากรทางการท่องเที่ยวมากมาย ทั้งทางธรรมชาติ และวัฒนธรรม จึงเป็นสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเดินทางไปท่องเที่ยวกันมากมายในแต่ละปี โดยเฉพาะเชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง แม่ฮ่องสอน ได้มีโอกาสพัฒนาบ้านเมืองเป็นเมืองท่องเที่ยวสำคัญ อุตสาหกรรมท่องเที่ยวช่วยทำให้เกิด อาชีพต่าง ๆ ที่ชาวเมืองและชาวเขามีความชำนาญอยู่

แล้ว ให้เจริญเติบโตยิ่งขึ้น เช่น อาชีพศิลปหัตถกรรมด้านแกะสลัก จักสาน ทำร่ม ทำของที่ระลึก เครื่องเงิน เครื่องเงิน มีอยู่แทบทุกตำบล รวมทั้งอาชีพที่เกิดขึ้นใหม่ เช่น การบริการให้ความ สะดวกแก่นักท่องเที่ยว ได้แก่ กิจการเกี่ยวโรงแรม มัคคุเทศก์ ร้านค้าของที่ระลึก

วัฒนธรรมและประเพณี จะพบว่าคนไทยกลุ่มต่างๆที่ดำรงอาศัยอยู่ในภาคเหนือ จะมีนิสัยรักสงบ อธิษาศัยเป็นมิตร อ่อนโยนโอบอ้อมอารี ดินแดนภาคเหนือจึงได้ชื่อว่าเป็น ถิ่นไทยงาม โดยเฉพาะสาวเหนือได้ชื่อว่าเป็นสาวสวยและอ่อนหวาน สังคมชาวเหนือนิยมอยู่กันเป็นครอบครัวใหญ่ บ้านเรือนมักสร้างด้วยไม้ มุงด้วยกระเบื้องดินเผา กระเบื้อง ไม้ และใบตองตึง มีไม้กาแลไขว้เป็นสัญลักษณ์อยู่ที่หน้าจั่ว แม้กระทั่งอาหารของชาวภาคเหนือนั้นยังมีแบบอย่างของตนเอง มีหลายประเภท โดยรับประทานข้าวเหนียวเป็นหลัก กับอาหารประกอบอื่นๆ เช่น น้ำพริกหนุ่ม น้ำพริกอ่อน น้ำพริกน้ำปู๋ แหนมด้วยแคบหมูและผักสด ผักกาดจ้อ ลาบหมู ลาบเนื้อ แกงฮังเล แกงโฮะ จิ้นส้ม(แหนม) ใส่อั่ว เป็นต้น

- ภาพแสดงการทำลาบดิบของคนพื้นเมือง

การแต่งกายพื้นเมืองของผู้คนในภาคเหนือ มีลักษณะแตกต่างกันไปตามชาติพันธุ์ของกลุ่มตนเอง มักจะสวมใส่ในงานประเพณีในเทศกาลหรือประเพณีของท้องถิ่นในแต่ละโอกาส เช่น การทำบุญทอดกฐิน ประเพณียี่เป็งหรืองานลอยกระทง ประเพณีตั้งกรรมหลวงหรือเทศน์มหาชาติ การทอดผ้าป่า ประเพณีดำขำขี้หลาม การเลี้ยงผีบรรพบุรุษ งานปอยหลวง งานสงกรานต์และไหว้พระธาตุ นอกจากนี้ยังมีประเพณีสำคัญ คือ ประเพณีสงกรานต์ ซึ่งถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ของชาวล้านนา นอกจากนั้นยังมีงานเทศกาลประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ด้วย เช่น ดานดุง ปอยเหลินสิบเอ็ด งาน

หลวงเวียงละกอน ปอยบวชลูกแก้ว ประเพณีบอกไฟขึ้นหรือจุดบั้งไฟ ดานก้วยสลาก ประเพณีขึ้นขัน
ดอกอินทิล ประเพณีปักธง งานประเพณีนบพระเล่นเพลง งานไหว้สาแม่ฟ้าหลวง เป็นต้น

ภาพแสดงงานสงฆ์พระธาตุ – เวียงกุมกาม
เชียงใหม่

ผู้คนกลุ่มต่างๆ ที่อาศัยอยู่มาอย่างยาวนานยังได้สร้างสรรค์และรักษาเอาไว้ซึ่งงาน
ลักษณะศิลปสถาปัตยกรรม ที่ปรากฏในภาคเหนือ ยังมีปรากฏให้เห็นทั่วไปตามศาสนสถานต่าง ๆ
โดยเฉพาะสิ่งปลูกสร้างและสิ่งก่อสร้างที่เป็นเอกลักษณ์ของความเป็นล้านนาได้เป็นอย่างดี

ภาพแสดงศาสนสถานร้างเวียงท่ากาน

สภาพทั่วไปต่างๆ ที่ได้กล่าวถึงมาข้างต้นทั้งหมด ล้วนเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญยิ่ง ที่ส่งผลต่อการตั้งฐานในดินแดนภาคเหนือ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ที่มีอยู่อย่างเพียงพอ สามารถตอบสนองกับการดำรงชีวิตของผู้คนได้อย่างลงตัว ล้วนส่งผลต่อเนื่องยังพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้คนให้ดำเนินอยู่อย่างไม่ขาดสาย ในนามบ้านเมืองที่รู้จักกันดี คือ วัฒนธรรมหริภุญไชยและวัฒนธรรมล้านนา ดังนั้นการทำความเข้าใจถึงจุดกำเนิด พัฒนาการ และการล่มสลาย อันเป็นสิ่งที่ผู้เขียนจะใช้คำเรียกว่า “ความเป็นเมือง” ของกลุ่มบ้านเมืองในแอ่งที่ราบเชียงใหม่ – ลำพูน นั้นนับว่าเป็นเรื่องราวที่มีความสำคัญและน่าสนใจเรื่องหนึ่ง เพื่อความเข้าใจรากฐานทางวัฒนธรรมอันจะเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการกระบวนการมองตัวตนของเราในปัจจุบัน และตระหนักถึงอนาคตต่อไปในวันข้างหน้าได้อย่างมีทิศทาง และเป้าหมาย สามารถดำรงอยู่ในโลกอันไร้ซึ่งพรมแดน และการแข่งขันตั้งทุกวันนี้

ภาพแสดงสภาพทางด้านกายภาพของเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน พ.ศ.2547

ภาพแสดงทัศนียภาพของเมืองเชียงใหม่

เมืองโบราณก่อนแคว้นในแอ่งที่ราบเชียงใหม่ - ลำพูน :

การตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงนั้น หากอาศัยการเล่าเรื่องในตำนานต่างๆ จะทราบว่ามีกลุ่มบ้านเมืองและผู้คนดำรงอาศัยอยู่มาแต่โบราณร่วมสมัยเดียวกันกับแคว้นโยนกในแอ่งที่ราบเชียงแสนทางตอนเหนือ อันเป็นช่วงระยะเวลาหนึ่งก่อนความรุ่งเรืองของแคว้นหริภุญไชยในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 13 ดังปรากฏความตอนหนึ่งในตำนานสิงหนวัติกุมาร กล่าวถึงลวรัฐซึ่งมีดินแดนติดต่อกับแคว้นโยนกทางใต้ ลวรัฐจึงน่าจะเป็นแคว้นหนึ่งที่อยู่ทางใต้ของเชียงแสนทางด้านการเมืองการปกครองและมีความเข้มแข็งอยู่ในแอ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงก็เป็นได้

เรื่องราวความเป็นมาของชนชาติไทย เป็นประเด็นสำคัญที่มีการศึกษาอย่างต่อเนื่องมาตลอดไม่ขาดสาย การอธิบายเป็นไปตามหลักฐานต่างๆ เท่าที่จะหาได้เพิ่มเติม ซึ่งนำไปสู่การตีความได้อย่างหลากหลายไปตามหลักฐานที่เพิ่มขึ้นมาใหม่ๆ ด้วยนั้น กระทั่งเราได้อัจฉริยภาพใหม่ๆ มาอธิบายความมีตัวตนของคนไทยเรา อย่างไรก็ดีตามไม่ว่ายุคสมัยจะเปลี่ยนไปนานแค่ไหน ปัจจุบันนี้หลักฐานที่นักวิชาการยังให้ความสนใจอยู่เสมอๆ คือ ตำนานของบ้านเมืองต่างๆ ผู้เขียนเข้าใจว่าเป็นเพราะว่าตำนานนั้นไม่มีการเปลี่ยนแปลงในเนื้อหาอันเอง ส่วนประเด็นและการตีความล้วนแล้วแต่ความสนใจเป็นเฉพาะๆ กันไป

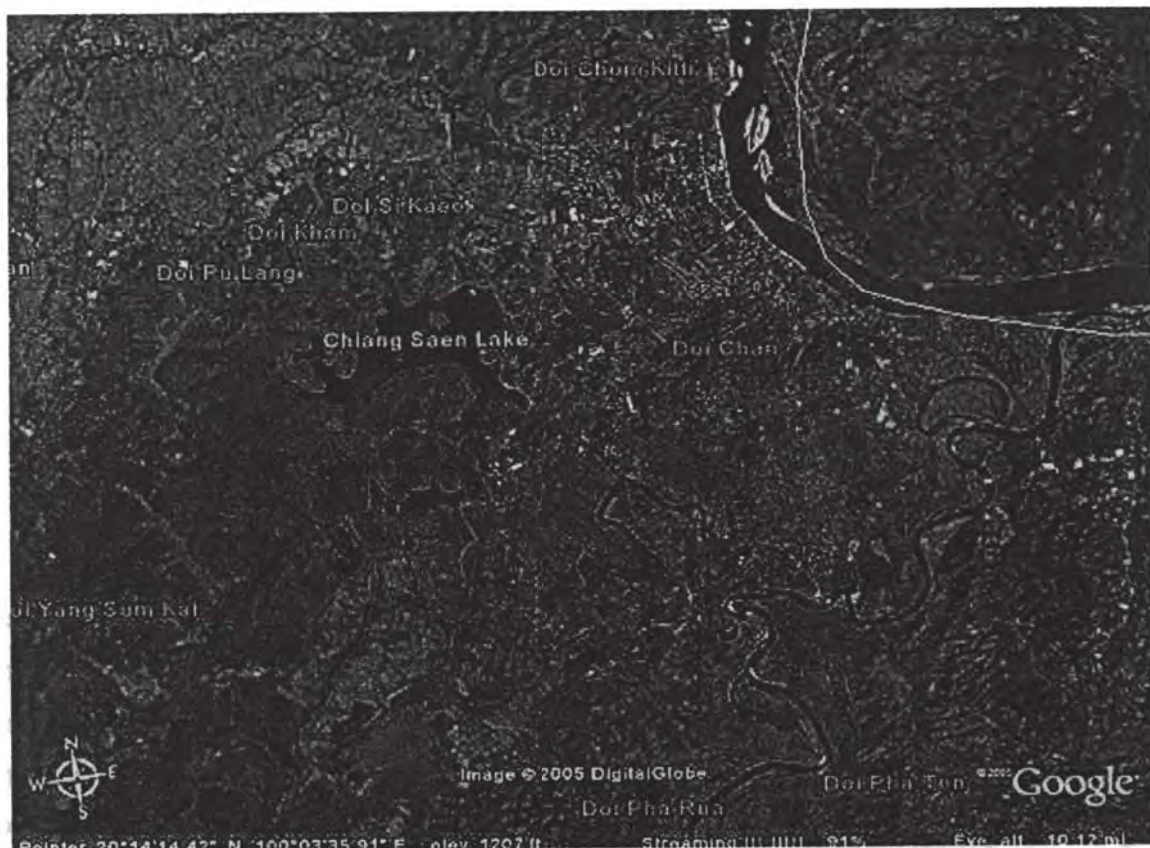
แผนที่แสดงภูมิประเทศในแอ่งที่ราบเชียงแสน

เมืองโบราณในแอ่งที่ราบเชียงแสน เชียงราย และฝาง

“...ดินแดนตอนนั้นทั้งหมดตลอดจนดินแดนตอนอื่นที่ติดต่อกัน ได้มีกษัตริย์ชาติไทยยกมาตั้งบ้านเมืองอยู่เป็นแห่งๆ แล้วขยายเขตแดนออกไปโดยวิธีไปสร้างเมืองใหม่ แล้วให้ลูกหลานไปครอบครอง นอกจากไทยที่เข้ามาปกครองเป็นใหญ่เป็นเมืองๆ ไป ในแดนนั้นย่อมมีพวกข้าพวกละว้าอยู่มาก่อน พวกนี้ในชั้นต้นๆ จะมีมากกว่า

ไทย และที่อยู่ห่างไกลจากบ้านเมืองที่ไทยปกครองก็ควบคุมกันอยู่ เป็นอิสระเป็นหมู่ๆ นานๆ พวกนี้ก็มีอำนาจขึ้น มาตีบ้านเมืองที่ไทยปกครองเอาไปได้ บ้านเมืองนั้นก็อาจขาดเชื้วงศ์ภคณีไปตอนหนึ่ง...”¹

สำหรับเรื่องราวของการตั้งถิ่นฐานในดินแดนทางภาคเหนือของประเทศไทยเรา ในตำนานสุวรรณโคมคำ จะกล่าวถึงกลุ่มชาติพันธุ์ที่เรียกว่า มัลลขุ เป็นแรกเริ่ม กลุ่มคนนี้เป็นชาวป่าชาวดอยที่อาศัยอยู่บนที่สูงตามแนวเขาเป็นสำคัญ ส่วนช่วงระยะเวลานั้นไม่ทราบกาลเวลาที่แน่ชัดมาเมื่อมาตั้งแต่เมื่อใด ส่วนอีกกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง คือ กรอม เป็นกลุ่มคนที่สร้างบ้านแปงเมือง มีอำนาจปรากฏเป็นแคว้นสุวรรณโคมคำ มีเมืองสุวรรณโคมคำเป็นเมืองศูนย์กลางการปกครอง ตั้งอยู่ใกล้ๆ กับน้ำโขง (ขลันที - เรียกตามตำนาน) แคว้นดังกล่าวนี้ครอบครองดินแดนทางเหนือถึงตอนใต้ของจีน ส่วนทางใต้และตะวันตก ไม่ได้ระบุเอาไว้ชัด ต่อมาเมืองได้ล่มสลายไปเพราะภัยจากน้ำท่วมครั้งใหญ่ ผู้คนจึงอพยพไปอยู่ยังดินแดนต่างๆ ต่อไป แม้ความเป็นเมืองของเมืองสุวรรณโคมคำ จะปรากฏรายละเอียดไม่มากนัก ตำนานทำให้ทราบเพียงภูมิศาสตร์กว้างๆ และกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีเพียงสองกลุ่มหลักเท่านั้น แต่อย่างน้อยที่สุด ได้ปรากฏความเป็นเมืองขึ้นในแอ่งที่ราบเชียงแสน เป็นปฐมก่อนจะมีวัฒนธรรมอื่นขึ้นมาปรากฏในช่วงกาลเวลาต่อมา

แผนที่แสดงภูมิประเทศเมืองเชียงแสนในปัจจุบัน

¹ พระยาอนุมานราชธน, เรื่องของชาติไทย, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2483), หน้า 213 -

ต่อมาในพื้นที่เดียวกันนี้ มีความปรากฏจากตำนานสิงหนวัติกุมาร กล่าวถึงการกำเนิดของบ้านเมืองอีกครั้งในราวปี พ.ศ. 430 จากที่กษัตริย์เทวกาล ผู้ปกครองเมืองราชคฤหนครหลวง ได้แบ่งราชสมบัติของพระองค์ให้กับราชบุตรและราชธิดา แล้วให้ไปเสาะแสวงหาดินแดนใหม่เพื่อสร้างบ้านเมืองปกครองตนเอง นับเป็นการขยายดินแดนของแคว้นนั่นเอง สำหรับสิงหนวัติกุมารนำบริวารจำนวนหนึ่งได้เดินทางลงมากระทั่งถึงชัยภูมิว่างเปล่าแห่งหนึ่ง เห็นว่าเหมาะสมนัก จึงให้หยุด ณ สถานที่แห่งนั้น ซึ่งแต่เดิมมาเป็นที่ตั้งของแคว้นสุวรรณโคตมาาก่อนแล้วนั่นเอง และขณะนั้นเองชาวมิลกขุ ยังเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีการตั้งถิ่นฐานอยู่เช่นเดิม อีกทั้งยังมีหัวหน้าของกลุ่มอย่างชัดเจน นับว่าเป็นสังคมที่มีการรวมตัวกันเป็นชุมชนบ้างแล้ว

การสร้างบ้านแปงเมืองให้ความไปยังเรื่องปาฏิหาริย์ของวิธีการก่อสร้างอย่างอัศจรรย์ และพระยานาค ผู้เนรมิตตนเองมาเป็นผู้ช่วย แต่นัยนั้นมีความตอนหนึ่งกล่าวถึงการประกอบพิธีบวงสรวง เพื่อความเป็นสิริมงคล นับเป็นจารีตชนบธรรมเนียมหนึ่งที่ได้อธิบายให้ทราบไว้ จึงอาจถือได้ว่า เป็นกลุ่มสังคมที่มีวัฒนธรรมความเชื่อในการนับถือบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้ว ส่วนองค์ประกอบอีกประการหนึ่งนั่นคือ ลักษณะทางกายภาพ พระยานาคได้สร้างคูน้ำ มาเป็นขอบเขตเวียงขึ้นมา มีการสร้างเรือนหลวง หอเรือ ต่างๆขึ้นมา สำหรับเป็นที่อยู่อาศัย ถือเป็นจุดกำเนิดโบราณอีกเมืองหนึ่งในแอ่งที่ราบเชียงแสนแห่งนี้นามว่า เมืองนาคพันธุสิงหนวัติ ต่อมาชาวมิลกขุทั้งหลายต่างเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของพลเมืองแห่งนี้ด้วย ภายหลังสิงหนวัติกุมารสามารถปราบเมืองอุโมงค์เสลานครของชาวขอม อันมีที่ตั้งอยู่ทางที่ราบลุ่มบริเวณต้นน้ำแม่กกได้อย่างราบคาบ กระทั่งในที่สุดแคว้นของพระองค์อันมีเมืองหลวง คือ เมืองนาคพันธุสิงหนวัตินคร อาณาเขตแผ่กว้างไปถึงดินแดนญวนนานในจินตอนได้ ลุ่มน้ำคำในเวียงดนามเหนือ ลุ่มน้ำสาละวินทางด้านตะวันตก และลุ่มน้ำแม่ปิงทางด้านใต้ ซึ่งได้กล่าวไว้ว่าเป็นเขตแดนของลวรัฐ เอาไว้ด้วยเช่นกัน ดังปรากฏความในตำนานว่า

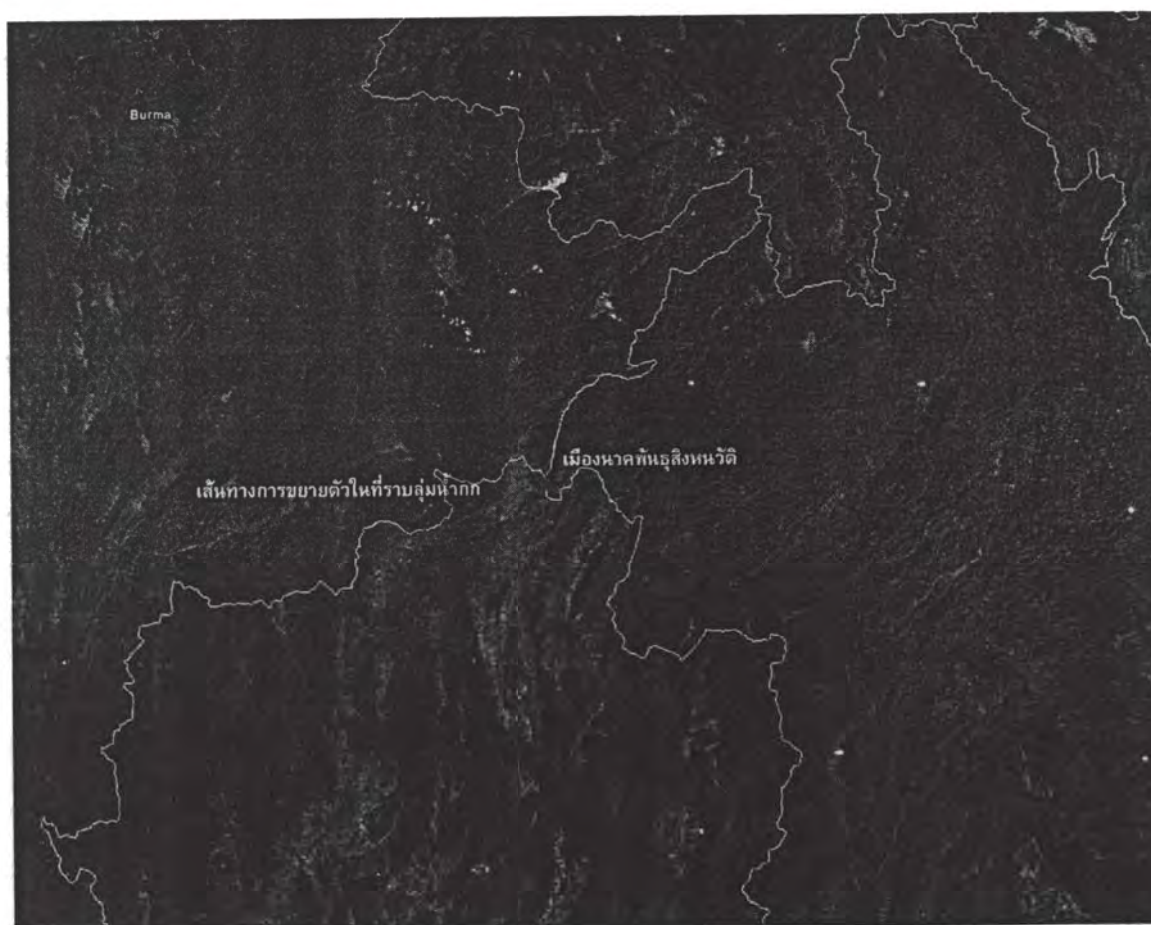
“...ในเมืองอันนั้นกับรนวนด้วยผู้คนช้างม้าวัวควายข้าวของสมบัติ
มากนัก บังเกิดเมืองใหญ่แต่นั้นมา ออกรัฐแห่งท่านหนูปพพิศ มี
น้ำแท้เป็นแดน พนปัจจฉิมมีคอดรูปช้างขุนน้ำย่อยมาหาแม่คงเป็น
แดน หนอตุรทศมีท่าทางนองแสดเป็นแดน หนทักษิณทศก้าได้มีลวรัฐ
เป็นแดนแห่งท่านทั้งมวลแล...”²

พัฒนาการของเมืองโบราณในระยะแรกๆนี้ มีความเจริญรุ่งเรืองและสงบสุข บนพื้นฐานทางด้านวัฒนธรรมที่ผูกเรื่องราวให้โยงยึดกับพุทธศาสนาเอาไว้เป็นการเฉพาะ ซึ่งปรากฏในเรื่องของการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุตามที่ต่างๆ ในแคว้นแคว้น แม้เรื่องราวจะค่อนข้างเป็นปาฏิหาริย์อยู่บ้างแต่เนื้อหาอันได้บ่งชี้ภูมิศาสตร์และภูมินามของสถานที่ต่างๆเอาไว้ให้ทราบ และเป็นนามที่แม้ในปัจจุบันยังใช้เรียกตามนั้น นอกจากนั้นแล้วประการสำคัญคือให้นัยยะแห่งการรับเอาวัฒนธรรมทางด้านความเชื่อภายนอกเข้ามาใช้ในสังคมแห่งนี้ นับว่าเป็นหนึ่งในกระบวนการพัฒนาสู่ความเป็นเมือง อีกทั้งมีเนื้อหาสอดคล้องกับทฤษฎีการขยายเมืองไปสู่การกำเนิดเมืองหลายๆ แห่งในอนาคต

² มานิต วัลลิโกตม, ตำนานสิงหนวัติกุมาร ฉบับสอบค้น, (คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, พ.ศ. 2516), หน้า 33.

เอาไว้รวมด้วย ที่เป็นการกล่าวในรูปแบบของพุทธพยากรณ์ไว้นั่นเอง และถูกใช้เป็นที่มาของการกำเนิดเมืองแห่งนั้นๆในภายหลัง ยกตัวอย่างความเชื่อนี้ว่า การสร้างพระธาตุเจดีย์ไว้สำหรับประดิษฐานกระดูกงูดำมิตชัยของพระพุทธเจ้า ณ บณยอคคอยตุง ซึ่งพระมหากัสสปเถระเป็นผู้นำมาหรือการเกิดเมืองเชียงแสน เป็นนิมิตเมื่อครั้งพระยาช้างต้นของสิงหนวัตกุมารเห็นพุทธปรณรังสี แล้วตื่นตกใจวิ่งร้องแสนๆไปหยุดอยู่ ณ สถานที่แห่งหนึ่งริมฝั่งน้ำแม่โขง เป็นต้น ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าแต่โบราณมาแล้วเมืองโบราณในดินแดนบริเวณนี้ มีคุณลักษณะของความเป็นเมืองแบบศูนย์กลางทางพุทธศาสนา ควบคู่กันไปกับการบูรณปฏิสังขรณ์เมืองของผู้ปกครองเมือง

ลักษณะทางกายภาพของแคว้นโยนก จะเห็นว่ามี การสร้างเมืองใหม่ๆ ขยายเข้าไปในบริเวณลุ่มน้ำกก โดยมีเวียงหลายๆแห่งเกิดขึ้นและใช้เป็นศูนย์กลางการปกครองตามบ้านเล็กเมืองน้อยต่างๆเหล่านั้น ดังเช่น เวียงโยนกนคร เวียงไชยนาทรายณ์ เวียงศรีทวง เวียงพานคำ เวียงไชยปราการ เป็นต้น

แผนที่ แสดงการขยายตัวของแคว้นโยนก

ตำนานได้กล่าวถึงระบบของการจัดการน้ำของเมืองเอาไว้อย่างดี ซึ่งเป็นภูมิปัญญาและระบบการจัดการทางสังคมในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน ดังมีความตอนหนึ่งกล่าวไว้ถึงการขุดลำเหมืองสาธารณะเพื่อตักน้ำเอามาใช้ในการทำไร่ในแคว้นทวาย ซึ่งอย่างน้อยทำให้ทราบว่าเมืองมีการใช้ที่ดินสำหรับการทำเกษตรกรรมอยู่แล้ว และการดำเนินวิถีชีวิตของผู้คนน่าจะพัฒนาไปอยู่บนพื้นฐานของสังคมเกษตรกรรมเป็นหลัก หรือการสร้างฝายกั้นน้ำแม่โขงเพื่อตักน้ำมาใช้กับพื้นที่การเกษตรของ

เมืองโยนก จึงเห็นได้ว่าแคว้นโยนกที่มีเมืองหลวงตั้งอยู่แอ่งที่ราบเชียงแสนนี้จะอาศัยลุ่มน้ำสำคัญสองสายคือ น้ำแม่สายและแม่โขง แม้ว่าเป็นความสั้นๆที่พอจะกล่าวไว้ก็ทำให้เราทราบถึงข้อปฏิบัติของการจัดการเรื่องน้ำในภูมิภาคนี้ว่ามีความเป็นมาอย่างยาวนานแล้ว ซึ่งภูมิปัญญาดังกล่าวยังคงมีอยู่ต่อเนื่องมาถึงปัจจุบันในสังคมชนบทหลายแห่ง และมีผลสืบเนื่องกับประเพณี พิธีกรรมหลายประการด้วยเช่นกัน

เมืองมีเกิด เดิบโต พัฒนาระทั่งเจริญรุ่งเรือง กระทั่งถึงกาลเวลาแห่งการล่มสลายสำหรับแคว้นโยนกนี้ตำนานได้กล่าวถึงเหตุเภทภัยหายนะอย่างรุนแรง บริเวณเวียงโยนกนครหลวงยุบลงไปในพื้นที่ มีน้ำท่วมจนเกิดเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ เป็นเหตุทำให้ชาวเมืองแห่งนี้ล้มตายไปหมด การปกครองบ้านเมืองในดินแดนแห่งนี้จึงสิ้นสุดเชื้อสายของสิงหนวัตกุมารที่สืบเนื่องมาอย่างยาวนาน ภายหลังเมื่อเหตุการณ์สงบลง ชาวเมืองที่ยังเหลืออยู่ส่วนหนึ่ง ร่วมกันปรึกษาหารือไปสร้างเมืองขึ้นใหม่ อีกแห่งหนึ่งขึ้นใกล้ๆกับน้ำแม่โขง โดยมีผู้นำชุมชนปกครองที่สืบเชื้อสายที่เป็นขุนต๋อๆกันมา เป็นบ้านเมืองอันเล่าไว้ในตำนานของสิงหนวัตกุมาร โดยไม่ได้กล่าวถึงการสิ้นสุดของเมืองดังกล่าว

ความมีอยู่ของเมืองโบราณในลุ่มน้ำสายและกกนี้ ดำเนินช่วงระยะเวลายาวนานพันกว่าปี ความเป็นเมืองแม้ไม่มีรายละเอียดมากนัก อาจเป็นเพราะกาลเวลาที่ย้อนไปนานมากหรือบันทึกในลักษณะที่เป็นลายลักษณ์อักษรมีปรากฏอยู่น้อย ทำให้เราทราบเรื่องราวน้อยตามไปด้วย ซึ่งทราบเรื่องราวได้ว่า เมืองมีการกล่าวถึงชนชั้นปกครองเป็นหลัก สร้างเวียงสำหรับเป็นที่อยู่ของกลุ่มตัวเอง เป็นศูนย์กลางของเมือง กลุ่มชนชั้นปกครองพัฒนาบ้านเมืองไปพร้อมๆ กับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาที่เข้ามาตั้งมั่นในดินแดนแห่งนี้ โดยเฉพาะการสร้างสิ่งก่อสร้างประดิษฐานพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้าตามสถานที่ต่างๆ สภาพทางสังคมโดยทั่วไปยังคงคงเดิมได้ถึงความเป็นสังคมเกษตรกรรมที่มีการทำไร่นา มีระบบการจัดบริหารจัดการทางสังคม เช่น การสร้างเหมืองฝายสำหรับทดน้ำมาใช้ในบ้านเมืองหลายแห่ง เป็นต้น นอกจากนั้นแล้วการครอบครองดินแดนของเมืองยังทำให้ทราบถึงความกว้างใหญ่ไพศาล ที่มีการใช้พื้นที่และทรัพยากรต่างๆ อย่างไม่จำกัด อีกทั้งยังหมายถึงการติดต่อปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มบ้านเมืองของกลุ่มชนอื่นๆด้วย

เมืองโบราณในแอ่งที่ราบเชียงใหม่ – ลำพูน ก่อนแคว้นทริภุญไชย

ก่อนการขยายอาณาเขตของอาณาจักรล้านนาจากลุ่มน้ำแม่กก – สาย ลงมายังลุ่มน้ำแม่ปิงในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 19 ยังมีอาณาจักรที่เจริญรุ่งเรืองมาก่อนหน้านี้ราวตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 13 มาแล้ว ซึ่งก็คือ แคว้นทริภุญไชย เรื่องราวของแคว้นแคว้นนี้เราทราบจากหลักฐานประเภทต่างๆ คือ เอกสารประเภทตำนาน มีหลักๆอยู่ 3 เรื่อง ได้แก่ จามเทวีวงศ์ ตำนานมูลศาสนา และชินกาลมาลีปกรณ์ โดยมีเอกสารที่ได้ทำการเรียบเรียงแต่งขึ้นในภายหลังบ้าง คือ พงศาวดารโยนก และตำนานพระธาตุทริภุญไชย หลักฐานประเภทหนึ่งที่สามารถนำมาประกอบกับเอกสารข้างต้น คือ ศิลาจารึก ซึ่งจารึกด้วยอักษรมอญโบราณและอักษรมอญ ปัจจุบันพบอยู่จำนวน 7 หลัก ได้แก่ จารึกพระเจ้าสวาสิตธิ (วัดดอนแก้ว : ลพ.1) จารึกพระเจ้าสวาสิตธิ (วัดกู่กุด : ลพ.2) จารึกวัดมหาวัน (ลพ.3) จารึกวัดดอนแก้ว (ลพ.4) จารึกอาณาจักรปุนไชย (ลพ.5) จารึกวัดบ้านหลวย (ลพ.6) และจารึกวัดแสนข้าวห่อ (ตะจิมหาเถระ : ลพ. 7) นอกเหนือจากตำนานและจารึกต่างๆข้างต้นแล้ว

ระบบการศึกษาในปัจจุบันที่เกี่ยวกับโบราณคดี ได้ทำการขุดค้นหาร่องรอยการอยู่อาศัยของมนุษย์ ณ บ้านวังโฮ เมืองลำพูน และวัดสังฆาราม เมืองลำพูน โดยใช้วิธีการกำหนดอายุด้วยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ที่เรียกว่า Carbon - 14 ซึ่งวิธีการนี้มีความน่าเชื่อถือและเป็นที่ยอมรับกันมาก สุดท้ายเป็นการศึกษาเชิงเปรียบเทียบเกี่ยวกับรูปแบบงานสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมของโบราณสถาน โบราณวัตถุต่างๆ ที่ยังคงสภาพและขุดค้นพบได้ในพื้นที่เมืองลำพูนและบริเวณรอบๆ ในปัจจุบัน ด้วยหลักฐานต่างๆ ทั้งหมด จึงมีบทสรุปหลายๆ ประเด็นที่มีความสอดคล้องกัน ว่ามีอยู่ รุ่งเรืองและดับไปของแคว้นนี้ได้เป็นอย่างดี

นอกจากนั้นตำนานต่างๆ กล่าวไว้ค่อนข้างจะตรงกันถึงความเป็นเมืองที่มีอยู่ก่อนสมัยทริภุญไชยเอาไว้ด้วย โดยเป็นการตั้งถิ่นฐานที่มีความเป็นชุมชนขนาดเล็กๆ ตั้งกระจายตัวกันอยู่ห่างตามพื้นที่ราบ แม่น้ำ ลำห้วยหรือบนป่าบนเขา ชุมชนโบราณเหล่านี้เป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์อย่างน้อยสองกลุ่มด้วยกัน คือ ชาวเมงค และชาวม่าน ดังว่า

“...วันหนึ่งสมเด็จพระชินสีห์เจ้า...ได้ทอดพระเนตรเห็นพวกเมงค บุตรทั้งหลายเป็นอันมาก พวกกันเที่ยวอยู่ในป่า...เสด็จลงสู่ป่าไม้ ทรงประทับยังต้นทวาลพฤกษ์ต้นหนึ่ง อันเป็นที่น่าสำราญอยู่ในท่ามกลางระหว่างบ้านทั้งสอง คือบ้านโกนตคามกับบ้านชโรทคาม

...

...เราดถาคตเสด็จมาในที่นี้ ความประสงค์จะทำความสวัสดิแก่พวกท่านทั้งหลาย มรคาไปทางเหนือแต่ตำบลนี้ก็เป็นทางไม่สู้ไกล มีหมู่บ้านพวกม่านอยู่ จักเป็นพระนครหนึ่งอันใหญ่ เกินขึ้นในอนาคต...” (คำแปลจากเทววิงศ์ พงศาวดารเมืองทริภุญไชย, หน้า

21 – 25)

ภาพแสดงภูมิประเทศที่ราบลุ่มน้ำปิง บริเวณเมืองลำพูน

ตำนานแสดงให้เห็นว่ามีชุมชนโบราณในรูปแบบของชุมชนขนาดเล็ก กระจายตัวในที่ตั้งละแวกใกล้เคียงกัน บ้างในท่ามกลางป่าเขาสลับกับบริเวณที่ราบ ชุมชนเหล่านี้มีการติดต่อและปฏิสัมพันธ์โดยอาศัยเส้นทางเดินเท้าสำหรับไปมาหาสู่กันเป็นหลัก ซึ่งยังไม่มีชุมชนใดพอจะเป็นศูนย์กลางหลักในบริเวณนี้อย่างชัดเจน ซึ่งเป็นเพียงแต่พุทธพยากรณ์ไว้กาลเบื้องหน้าเท่านั้น ความเป็นเมืองซึ่งมีปัจจัยแห่งการก่อกำเนิดที่แตกต่างกันไป สำหรับเมืองต่างๆ ก่อนแคว้นหริภุญไชยมีจุดเริ่มต้นดังจะอธิบายดังต่อไปนี้

การกำเนิดเมืองให้มีความสำคัญและอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ไปยังตัวบุคคล ซึ่งเป็นถือเป็นผู้นำทางวัฒนธรรม และผู้สร้างวัฒนธรรมเมือง³ เพราะมีบทบาทหลักในการกำหนดความเป็นไปทั้งทางสังคมและการเมือง ตั้งแต่กระบวนการสร้างบ้านแปงเมือง กำหนดรูปแบบ วิธีการ อำนาจตัดสินใจเกี่ยวกับเมือง ตลอดจนการกำหนดผู้ปกครองเมืองขึ้นมาสำหรับเมืองๆ หนึ่ง

เมืองโบราณต่างๆ ในบริเวณลุ่มน้ำแม่ปิงมีความเกี่ยวข้องกับพระธาติวาสุเทพ ซึ่งอาศัยอยู่บนยอดเขาอุจจุบรรพตหรือดอยสุเทพในปัจจุบันนี้ บ้านเมืองที่ท่านสร้างขึ้นมานั้นมีความเป็นเมืองที่มีองค์ประกอบไม่ซับซ้อนมากนัก สภาพทางสังคมประกอบไปด้วยชนชั้นปกครอง และพลเมืองจำนวนหนึ่ง สภาพทางกายภาพของเมือง มีการเวียงขึ้นสำหรับเป็นสถานที่อยู่อาศัยของ

³ สุรพล คำวิหกุล, ประวัติศาสตร์และศิลปะหริภุญไชย, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2547). หน้า 19.

ผู้ปกครอง มีการใช้ที่ดินบริเวณใกล้เคียงกันเป็นพื้นที่อยู่อาศัยของพลเมือง และขนาดของเมืองยังคงเป็นเมืองขนาดเล็ก ทั้งครอบครองอาณาบริเวณไม่กว้างขวางโดยมีศูนย์กลางบริเวณเชิงดอยเท่านั้น

“...พระवासเทพวณิษา... จึงได้สร้างเมืองหนึ่งในสถานที่ใกล้เคียง
บรรพต เพื่อให้เป็นนิวาสสถานแห่งสองสามีภริยานั้น แล้วก็
ราชาภิเษกเจ้าอังกูรสิขุมารแลอภิเษกนางมัญจาคีรีให้เป็นราช
เทวี...เรียกว่า มิคสังฆนคร...” (คำแปลจากเทววงศ์ พงศาวดาร
เมืองหริภุญไชย, หน้า 39)

ความเป็นเมืองดังกล่าว ดำรงอยู่มากระทั่งพระราชามีโอรสและธิดากำเนิดขึ้นมา ครั้น
เมื่อเติบโตขึ้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทำการเนรมิตเมืองใหม่ขึ้นอีกสองแห่ง พร้อมทั้งอภิเษกให้ เป็น
พระราชธิดาขึ้นปกครองเมืองนั้น เครื่องหมายความเป็นเมืองในสถานภาพเมืองพี่เมืองน้องจึงเกิดขึ้นด้วย ดัง
ความในตำนานว่า

“...พระดาบสจึงได้สร้างเมืองอื่นอีกในบุพพทิศภาคแห่งมิล
ฆนคร จัดการอภิเษกให้พระกุนริขัณฐกุมารเสวยราชย์ในนครนั้น...
ชื่อว่า บุรินคร...
...พระดาบสจึงให้สร้างเมืองหนึ่ง ในทิศมิสูล์ไกลเมืองมิลฆนคร
ด้านบุพพทิศภาค แล้วจัดการราชาภิเษก พระกุนริขัณฐกุมาร
ให้เสวยราชย์ในเมืองนั้น...ชื่อว่า อวิทุนคร...” (คำแปลจากเทววงศ์
พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, หน้า 42 – 43)

ภาพแสดงภาพถ่ายทางอากาศเวียงโบราณแห่งหนึ่งใกล้บริเวณเชิงเขาอุงบรรพต ปัจจุบันเรียกว่า “เวียงเจ็ดลิน” ยังเห็น
สภาพรูปร่างเป็นรูปวงกลมมีคันน้ำคูดิน ส่วนอ่างน้ำด้านล่าง คือ “อ่างแก้ว” ภายในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

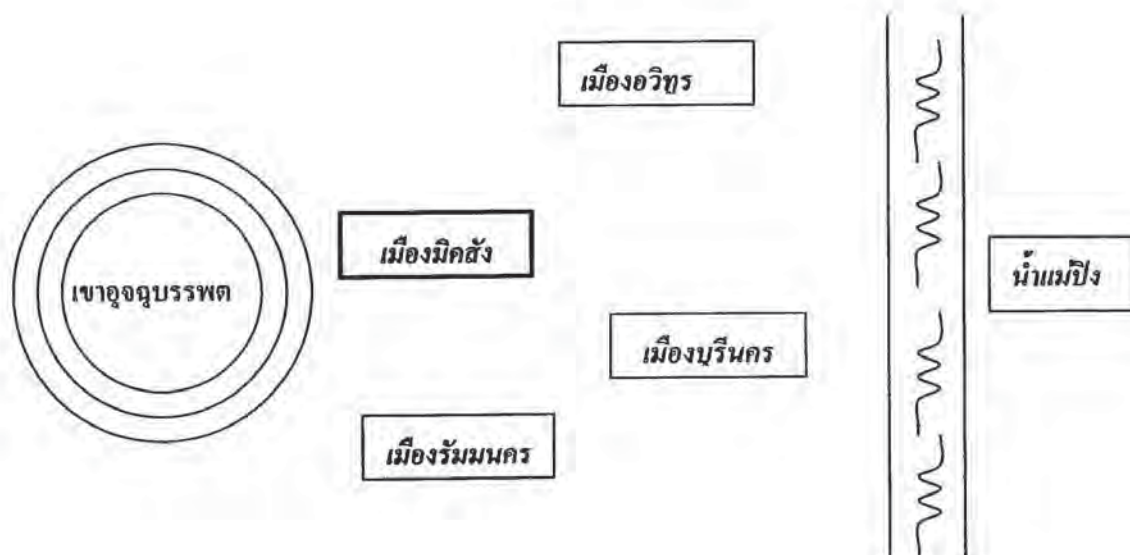
ภาพแสดงเวียงท่ากาน ในเขตอำเภอสันป่าตอง

สันนิษฐานว่ามีความเป็นมาตั้งแต่ยุคแคว้นทวารวดีแล้ว เพราะพบโบราณวัตถุต่างๆเป็นดั่งบ่งชี้ถึงความร่วมสมัยนั้น

ความเป็นเมืองจึงเกิดขึ้น เป็นเครือข่ายภายใต้ความสัมพันธ์ในระบบทางเครือญาติ นัยยะเป็นเรื่องของกระบวนการขยายตัวทางการเมือง เพื่อครอบครองพื้นที่และทรัพยากร โดยขยายตัวตามเส้นทางลุ่มน้ำแม่ปิงแห่งนี้สำคัญก่อน และให้มีการปกครองแยกเป็นอิสระต่อกัน การสร้างเมืองของพระยาสุทนต์พยางค์มีการสร้างเมืองใหม่ ให้เกิดการย้ายการตั้งถิ่นฐานของผู้คน ไปอยู่ ณ ที่แห่งใหม่ซึ่งมีความเหมาะสมต่อการดำรงชีวิตมากกว่าที่เก่า เพราะหลังจากการสร้างเมืองใหม่ก็ปรากฏว่า ผู้คนได้มีคนจำนวนมากได้เริ่มย้ายเข้าไปตั้งถิ่นฐานเป็นจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ อันเนื่องจากข้าวอาหารมีความอุดมสมบูรณ์หาได้ง่าย การสร้างเมืองดังกล่าวปรากฏตามตำนานดังนี้

“...เราจักสร้างเมืองหนึ่งตามชอบใจของเราอย่างไรก็ได้...ก็ได้เล็งเห็น
ภูมิประเทศอันหนึ่ง มีพื้นอันราบมีอยู่ในทักษิณทิศภาคแห่งสถาน
อันจะบังเกิดแห่งพระธาตุของสมเด็จพระผู้ทรงพระภาคเจ้า...ครั้น...
สร้างพระนครลงในประเทศที่นั่นแล้วให้ พระกุนริกนาสราชมาเสวย
ราชย์...เรียกเมืองว่าเมืองรัมนคร...”⁴

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

แผนภูมิ จำลองแสดงที่ตั้งเมืองและเครือข่ายของเมือง

ความเป็นเมืองเหมือนกับชีวิตของมนุษย์เรา กล่าวคือ มีพัฒนาการของการเกิด เจริญเติบโต เสื่อมลง และหมดสภาพไป เมืองโบราณต่างๆ ที่พระฤาษีवासเทพ ได้สร้างขึ้นมามีอายุ ยังไม่มีพัฒนาการอย่างชัดเจนในเรื่องความเจริญรุ่งเรืองอย่างแท้จริง เพราะเมืองทั้งหมดที่สร้างมา ดำเนินเหตุการณ์อยู่ในช่วงระยะสั้นๆ เมืองก็ถึงกาลดับสูญสิ้นสลายไปก่อน ซึ่งเหตุดังกล่าวนำไปสู่ การตัดสินใจสร้างเมืองแห่งใหม่อีกครั้งของพระฤาษีवासเทพ คือ เมืองหริภุญไชยนั่นเอง จากเรื่องราวที่ ปรากฏในตำนานต่างๆ ช่วงต้นนี้พอจะสรุปเรื่องของความเป็นเมือง เกี่ยวกับองค์ประกอบต่างๆ ซึ่งเป็น เมืองในลักษณะที่ยังไม่ซับซ้อนมากนัก คือ ความเป็นเมือง สามารถพัฒนาไปสู่สังคมแบบเมืองแล้ว แม้ ไม่ซับซ้อนมากก็ตาม ดังนี้

1. **ผู้นำ** ได้แก่ กลุ่มผู้นำทางความคิดความเชื่อและผู้ปกครอง ซึ่งประกอบไปด้วย ฤาษี พระราชาผู้ครองเมือง และขุนนางอำมาตย์ต่างๆ โดยเฉพาะพระฤาษีนั้น จะเป็นผู้มีบทบาทสูงสุด เป็นทั้งผู้ให้กำเนิดเมือง และกำเนิดคน
2. **พลเมือง** ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์หลายๆกลุ่มที่มีอยู่ ทั้งเป็นข้าบริวารของชนชั้น ปกครอง เช่น กลุ่มคนที่เกิดในรอยเท้าสัตว์ต่างๆ กลุ่มคนเมืองหรือมอญโบราณ กลุ่มคนเหล่านี้ดำรงวิถีชีวิตแบบสังคมเกษตรกรรมที่มีการทำนาเป็นหลัก
3. **พื้นที่** ได้แก่ กายภาพของเมืองอันมีที่ตั้ง และเส้นทางทางคมนาคม ปรากฏ การเลือกสถานที่ที่มีความเหมาะสมต่อการสร้างเมือง แม้ขึ้นอยู่กับความคิดของ ผู้สร้างก็ตาม โดยปรากฏเป็นที่เชิงเขา ที่ราบ หรือที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง ประการสำคัญเห็นว่าเลือกสถานที่โดยให้ใกล้กับแหล่งน้ำเสมอ

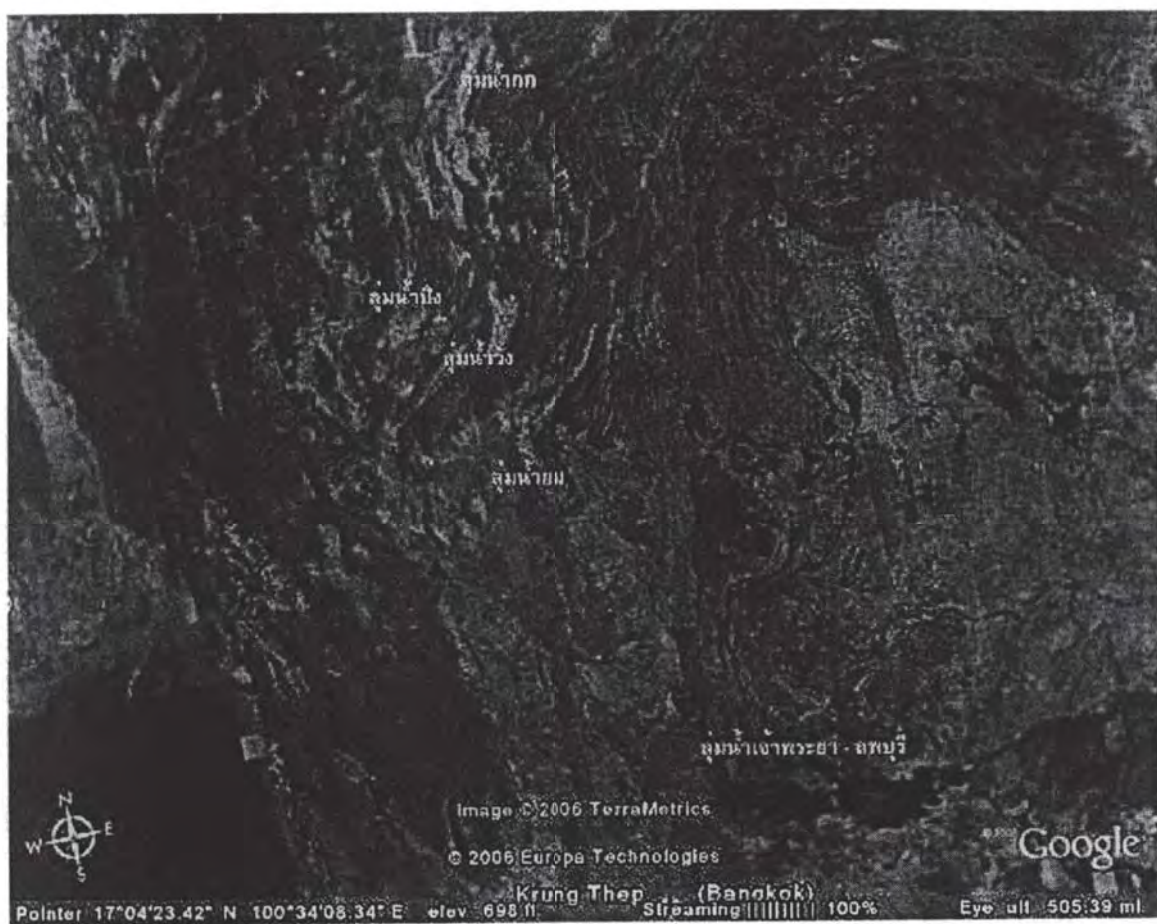
ความเป็นผู้นำของพระฤาษีวาสุเทพ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเข้าสู่ความเป็นสังคมแบบเมืองขึ้น กำหนดโครงสร้างของระบบชนชั้นปกครอง และพลเมือง มีรูปแบบของการดำรงชีวิตที่เป็นระบบ บางประการสะท้อนเรื่องของหน้าที่ทางสังคมซึ่งบุคคลพึงปฏิบัติ อาทิ การตัดสินใจตัดสินใจของผู้ปกครอง หรือความคิดความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการประกอบคุณงามความดี ความเคารพต่อบุพพการี เป็นต้น อีกทั้งยังเกิดกระบวนการสร้างเมืองแปงเมืองที่นำไปสู่เรื่องราวอันเป็นพัฒนาการของความเป็นแคว้นแคว้นขึ้นมา อันมีเมืองระดับหรือขนาดต่างๆ เป็นเครือข่ายกระจายตัวที่มีเส้นทางและอำนาจการปกครองออกจากศูนย์กลางโดยอาศัยความสัมพันธ์ทางเครือญาติเป็นประการสำคัญ

เห็นได้ว่าตำนานหรือพงศาวดารต่างๆ ที่ได้รับการแต่งขึ้นแต่โบราณกาลมานั้น ได้กล่าวถึงกระบวนการการสร้างบ้านแปงเมืองในพื้นที่แอ่งเชียงใหม่ – ลำพูน ช่วงระยะเวลาก่อนการเติบโตและความเจริญรุ่งเรืองของแคว้นแคว้นซึ่ง เป็นการสะท้อนให้เห็นบทบาทและความพยายามของผู้นำทางวัฒนธรรม⁵ ในการสร้าง เผยแพร่ วัฒนธรรมและคติความเชื่อต่างๆ ที่มีความเป็นเฉพาะกลุ่ม ซึ่งเป็นจุดกำเนิดของการตั้งถิ่นฐานที่มีรูปแบบความเป็นเมือง แม้ว่าวิธีการสร้างนั้นจะกล่าวไว้อย่างปาฏิหาริย์ก็ตาม นอกจากนั้นแล้วการกล่าวถึงกลุ่มผู้นำที่มีอยู่หลายคนหลายกลุ่ม⁶ ยังสะท้อนให้เห็นถึงระบบความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างพื้นที่ที่อยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำต่างๆ ทำให้ทราบถึงภูมิศาสตร์บ้านเมืองโบราณ ได้แก่ น้ำแม่กก น้ำแม่ปิง น้ำแม่วัง น้ำยม และน้ำลพบุรี เป็นที่น่าสนใจว่าผู้นำกลุ่มดังกล่าวนี้เป็นผู้มีบทบาทเฉพาะด้านของการสร้างเมืองเท่านั้น ส่วนการขยายตัวของเมืองนั้นจะขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้ปกครองเมืองที่ได้รับการแต่งตั้งขึ้นมาภายหลังเป็นสำคัญ ซึ่งจะต้องอาศัยปัจจัยพื้นฐานหลายประการ เช่น ชนชั้นปกครอง ทำหน้าที่ในการปกครอง รักษาความสงบเรียบร้อย พลเมือง ทำหน้าที่ในการทำสงครามหรือแรงงานการผลิต ระบบเศรษฐกิจ ที่ต้องมีผลผลิตมากเพียงพอต่อการดำรงชีพในยามสงบและสงคราม ความอุดมสมบูรณ์ของที่ดินที่สามารถทำการเพาะปลูกอย่างได้ผล น้ำที่ต้องมีอย่างเพียงพอต่อการใช้อุปโภคบริโภคและการเกษตรกรรม เป็นต้น

แม้ว่ากาลเวลาจะล่วงเลยมานานเป็นพันๆ ปีก็ตาม เรื่องราวต่างๆ ที่ปรากฏในช่วงยุคสมัยก่อนประวัติศาสตร์บ้านเมืองยังคงได้รับการเล่าขานมาจนถึงในปัจจุบันนี้ อีกทั้งผู้คนกลุ่มต่างๆ ที่ดำรงอาศัยในพื้นที่ยังคงให้ความสำคัญต่อสถานที่ต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับผู้นำทางวัฒนธรรมเหล่านั้น ในสถานภาพที่เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยการให้ความเคารพเชื่อบูชา มีการบวงสรวง ใช้เป็นเครื่องมือในการยึดเหนี่ยวจิตใจและสร้างความสัมพันธ์กันทางสังคมให้มีความเป็นอันหนึ่งเดียวกัน ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจถึงความต่อเนื่องกันทางวัฒนธรรม เป็นกระบวนการของการส่งผ่านความคิด ความเชื่อ และมโนทัศน์ จนปรากฏเป็นรูปแบบโลกทัศน์หนึ่งในเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรมเชียงใหม่ – ลำพูน

⁵ ชิตา สาระยา, “ผู้นำทางวัฒนธรรมกับการสร้างบ้านแปงเมือง,” ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2529), หน้า 71.

⁶ สุกทันตฤๅษีและวาสุเทพฤๅษี (คตยหลวง) ปพานฤๅษี (ถ้ำผาแสง) และจันทสิขยตฤๅษี (คตยตุง) ผู้นำกลุ่มนี้กล่าวถึงการสร้างบ้านแปงเมืองทางตอนเหนือ คือ เชียงดาว ผางและเชียงราย อีกกลุ่มกล่าวถึงวาสุเทพฤๅษี (อุจจบรรพตหรือเขาอ้อยคตยสุเทพ) พรหมมิลิตฤๅษี (ทวยวรคตยหรือคตยงาม) สัตชนาลัยฤๅษี (ลตางบรรพตหรือเขาหลวงสุโขทัย) สุกทันตฤๅษี (ธรมิกบรรพตหรือเขาสมคตย) และพทุทชฏิลฤๅษี (ชทุทบรรพตหรือคตยบาไห้) อ้างถึง ชิตา สาระยา, “ผู้นำทางวัฒนธรรมกับการสร้างบ้านแปงเมือง,” ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2529), หน้า 72.

แผนภาพ จำลองแสดงที่ตั้งภูมิศาสตร์การสร้างบ้านเมืองโบราณ

ภาพถ่ายหลวงเขียงดาว สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ - ที่สิงสถิตของเจ้าหลวงคำแดง